

Бања Лука
ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ У ИСТОРИЈИ ГРАДА

Библиотека

МОНОГРАФИЈЕ

Ауторски тим:

Биљана Панић Бабић, Милена Карапетровић,
Сања Љубишић, Љиљана Поткоњак-Панић,
Жељко Савановић

Рецензенти:

Проф. др Славица Васиљевић Илић
Доц. др Драгиша Д. Васић

Бања Лука
**ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ
У ИСТОРИЈИ ГРАДА**

Бања Лука, 2014.

Садржај

Предговор	7
ПРВИ ДИО	
Знамените жене у прошлости Бање Луке 1494-1918.	13
Шемса-кадуна	18
Двије чувене легенде	21
<i>Легенда о Сафикади</i>	21
<i>Харамбаша Мара</i>	26
Петронија Петра Билбија	32
Анка Дракулић – прва учитељица	33
Хермина Гантерт – водитељица сестара у Босни	40
Гизела Јанушевски – прва дипломирана докторица	51
Књижевно-публицистички и сакупљачки рад	63
<i>Милена Мразовић Preindsberger</i>	66
<i>Јованка Милошевић – жена испред свог времена</i>	72
<i>Јулка Поповић-Срдић</i>	81
Управа Више дјевојачке школе	85
<i>Јелица Беловић Бернациковски</i>	85
<i>Јагода Трухелка</i>	94
ДРУГИ ДИО	
Знамените жене у прошлости Бање Луке 1918-1945.	103
Животни пут Милке Кочић	108
Хуманост по цијену живота – Ифакета Салихагић	118
Бањалучке професорице	122
<i>Драга Богословски (Каролина Готлиб)</i>	126
<i>Олга Букинац</i>	127
Брига о народном здрављу	130
<i>Стака Чубриловић-Бокоњић</i>	131
<i>Јекатерина Рибкин</i>	139
<i>Братислава Вељовић-Клајнхапл</i>	146

Симбол града – Бански двор	149
<i>Јованка Бончић-Катеринич</i>	151
<i>Анђелија Павловић Марк</i>	153
Банице Врбаске бановине	154
Глумице бањолучког позоришта (1930-1945)	162
Хероине НОБ-е	176
Резиме	183
Summary	185
Резюме	187
Resümee	189
Resume	191
Riassunto	193
Извори и литература	195
Ауторски тим	210
Регистар личних имена	211
Фотографије	218
Изводи из рецензија	221

ПРЕДГОВОР

Често смо били у прилици да читамо о познатим научницима, мислиоцима, умјетницима наше или неке друге средине, што је и добро и корисно. С друге стране, углавном смо остајали ускраћени за податке о заслужним женама те исте средине. Оног тренутка када је потписница ових редова дошла до књиге ”Знамените жене Новог Сада” Гордане Стојковић (2001), јавила се идеја о раду којим би биле обухваћене наше заслужне суграђанке – знамените жене у историји Бање Луке. Пошто је у питању био веома захтијеван и одговоран посао, који је тражио и озбиљан приступ, као полазиште и једино могуће рјешење наметнуо се истраживачки пројекат. Истовремено, то је био и најбољи начин за прикупљање драгоцјених података, што је у коначном виду за резултат имало настајање књиге која је пред вама. Наиме, године 2008. захваљујући подршци Министарства науке и технологије Републике Српске добили смо одобрење за пројекат под називом ”Бања Лука – знамените жене у историји града”. То је значило да се, откако Бања Лука постоји, први пут неко упустио у научно утемељено и систематско истраживање заслужних жена у бањолучкој прошлости. Пројекат, чији су носиоци двије научне установе – Филозофски факултет и Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, одвијао се у двије истраживачке фазе, уз учешће истраживачког тима сачињеног од магистара и доктора наука.

Наводећи биографске податке из живота знаменитих Бањолучанки паралелно је описан и цио друштвено-историјски и културолошки контекст у ком су живјеле и радиле. Кроз њихове биографије може да се прати и развој Бање Луке од насеља оријенталног типа до занатског и индустријског центра пред Други свјетски рат. Појам Бање Луке схваћен је у ширем смислу, што значи да нам је у првом плану био сам град али исто тако и његова околина. Знамените пак жене Бање Луке описане у овој књизи су на неки начин биле везане за Бању Луку: својим рођењем, радом, дужим или краћим боравком у њој, а учиниле су искорак у свом времену вриједан помињања и сјећања.

Реконструисати биографије познатих заслужних Бањолучанки није био нимало лак задатак. С једне стране, недовољно је података о њима сачувано, а са друге стране, и по окончању пројектом предвиђених активности, појављивале су се нове и значајне чињенице. Управо због тога, у ову књигу уврштени су подаци о нашим суграђанкама који првобитно и нису били обухваћени истраживачким пројектом. Такође, додати су и прилози тројице аутора који нису били дио истраживачког тима.

Према томе, први дио књиге садржи радове следећих аутора: Биљана Панић-Бабић (*Знамените жене у прошлости Бање Луке 1494-1918, Шемса-кадуна, Петронија Петра Билбија, Анка Дракулић – прва учитељица, Књижевно-публицистички и сакупљачки рад*), Жељко Савановић (*Легенда о Сафикади*), Љиљана Поткоњак-Панић (*Харамбаша Мара – хајдучица због љубави*), Сања Љубишић (*Хермина Гантерт – водитељица сестара у Босни, Управа Више дјевојачке школе – Јелица Беловић Бернациковска и Јагода Трухелка*), Милена Карапетровић (*Гизела Јанушевски, прва дипломирана докторица – живот посвећен медицини*).

Други пак дио обухвата следеће радове: Биљана Панић-Бабић (*Знамените жене у прошлости Бање Луке 1918-1945*, *Хуманост по цијену живота – Ифакета Салихагић*, *Бањолучке професорице*, *Симбол града – Бански двор*, *Банице Врбаске бановине*), Љиљана Поткоњак-Панић (*Животни пут Милке Кочић*, *Брига о народном здрављу*), Милена Карапетровић (*Глумице бањолучког позоришта 1930-1945*), Жељко Савановић (*Хероине НОБ-е*); Јован Бабић (*Стака Чубриловић-Бокоњић*), Зоран Мачкић (*Јекатерина Рибкин*), Бојан Стојнић (*Братислава Вељовић-Клајнхап*).

Избор заслужних жена нашег града које су презентоване у овој књизи можда је могао да буде и богатији, међутим, то остављамо као изазов за будућа истраживања. Овај зборник нема претензије да буде потпун и коначан већ да подстакне на даље надограђивање презентованог, као и да покаже бар дио захвалности заслужним знаменитим женама Бање Луке.

Проф. др Биљана Панић Бабић

Захвалност

Свима који су на било који начин помогли у настајању ове књиге – установама и појединцима – најискреније се захваљујемо: Министарству науке и технологије РС и Скупштини града Бања Лука на финансијској подршци; Јелени Јањић, Жељку Вујадиновићу, Верици Стошић, Ранку Рисојевићу, Ђорђу Микићу, Зорану Пејашиновићу, Младену Шукалу, Деси Дошен, Тамари Прибишев Белеслин, Татјани Бијелић, Љубомиру Гајићу, Миодрагу Живановићу, Душку Трнинићу, Драгани Бањац, Дијани Црњак, Станији Панић и Мили Панићу, Славици Васиљевић-Илић, Драгиши Д. Васићу (Бања Лука), Гордани Стојаковић, Свенки Савић (Нови Сад), Радмили Жигић (Бијељина), Мили Станићу, Даши Духачек (Београд), Мили Перасовић, Божидарки Давидовић (Загреб), Милошу Оуки (Минхен), на помоћи, добронамјерним сугестијама и савјетима.

Истраживачки тим пројекта

Бања Лука – знамените жене у прошлости града

ПРВИ ДИО

ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ У ПРОШЛОСТИ БАЊЕ ЛУКЕ (1494-1918)

1.0. Постоји, заиста, много вриједних и значајних радова у којима је приказана прошлост Бање Луке и њене околине. Међутим, постоји и једна велика празнина када је у питању цјеловит приказ знаменитих жена у прошлости града. У нашој средини још увијек нема систематског истраживања ове врсте као што постоје истраживачке студије у региону или свијету. Подаци о истакнутим женама, поготово образованим, у прошлости Бање Луке, тешко се проналазе. Један од разлога је свакако и тај што је тада мало образованих људи уопште у регији, а систематско школовање женске дјеце почиње тек у другој половини деветнаестог вијека.

Циљ нашег истраживања је био да презентујући биографије наших суграђанки из прошлости испунимо свој дуг према њима као и према друштвеној и културној историји нашег града. Намјера нам је пак била да се подсетимо познатих жена у бањолучкој средини у прошлости, да кажемо што више о онима које већина нас не зна или зна само по имену, као и да се упознамо са онима које су данас у потпуности заборављене.

Период обухваћен овим истраживањем јесте временски распон од првог помена Бање Луке (1494. године) до завршетка Другог свјетског рата (1945. године) у двије истраживачке фазе.

Прва фаза односи се на период од првог помена Бање Луке (1494. године у Повељи краља Владислава II Јагеловића) до 1918. године. Друга фаза пак обухвата период од 1918. до завршетка II свјетског рата.

Основну окосницу за истраживање биографских података најзначајнијих женских личности у историји Бање Луке у првој истраживачкој фази чиниле су сљедеће историјске чињенице:

- a) Бања Лука се развијала под вишевјековном страном окупацијом, прво турском па аустроугарском, што је условило мали број свједочанстава старије историје. На размеђу турске и аустроугарске окупације те јачањем хришћанског дијела града, Бања Лука се почела урбанистичко-архитектонски развијати, да би након 1918. почела добијати сва обиљежја карактеристична за европске градове 19. вијека.
- б) Средином 19. вијека Бања Лука је имала око 10 000 становника и била средиште округа. На преласку из 19. у 20. вијек у њој су оснивана различита удружења заснована на вјерској и етничкој припадности, а било је и међунационалних удружења. Модерни пописи становништва на подручју данашње Бање Луке организују се од 1879. године. О дотадашњем периоду постоје различити историјски подаци који не могу увијек послужити за комплекснија истраживања, али могу допринијети да се потпуније сагледа социокултурна историја града.

2.0. Већ је истакнуто да се до података о женама из прошлости Бање Луке тешко долази, што је узроковано, поред осталог, и тиме да се у једној патријархалној средини каква је била Бања Лука у прошлости (међутим, не само Бања Лука), живот жена одвија изван очију јавности.¹ Пратећи историјске податке о настајању и развоју Бање Луке проналазили смо и оскудне податке о заслужним женама, али, наглашавамо, и када су споменуте оне се спомињу, готово по правилу, само узгред.

---

¹ Посљедица тога је да ће оне бити скрајнуте и у сјенку историје: »Women were long relegated to the shadows of history« (Georges Duby in Michelle Perrot, *Writing the History of Women: A History of Women in the West, Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1996, str. IX.)

2.1. Од првог помена Бање Луке² под тим називом, прва жена која је везана за историју града јесте Шемса-кадуна, рођена сестра Мехмед-паше Соколовића (1505-1579). Шемса-кадуна спомиње се као задужбинарка једног од четири моста која је у 16. вијеку Бања Лука имала.

2.2. Сљедеће женске личности у бањолучкој прошлости су обавијене легендом – једна од њих, Сафикада, због неостварене љубави отишла је у смрт, а друга, Мара, због љубави се придружила хајдучкој чети.

2.3. О систематском школовању женске дјеце у бањолучкој регији, поготово до средине 19. вијека, не зна се много. На срећу, сачувани су подаци о првој званично забиљеженој школованој учитељици – била је то Анка Дракулић (1851-1933). Она је деценијама образовала и васпитавала генерације у Српско-православној школи у Бањој Луци.³

2.4. Важан догађај у историји Бање Луке је и долазак траписта на челу са Францом Пфанером⁴ 1869. године. На његов позив, убрзо су у Бању Луку дошле сестре Милосрднице као и сестре Клањатељице и, са својим управитељицама на челу, у тешким условима основале школе. Прва управитељица школе сестара Милосрдница основане 1872. године била је Григорија Јерше, док је ту дужност код сестара Клањатељица крви Исусове вршила сестра Хермина Гантерт (1839-1882).

---

² ”Први пут се Бања Лука помиње 1494. године, у Повељи краља Владислава II Јагеловића, као део размеђа у долини Врбаса” (Микић 2004: 15).

³ *Први шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901.* Бања Лука 2001, стр. 102.

⁴ Савладавши бројне потешкоће успио је купити посјед од познатог бањалучког трговца Томе Радуловића. Уп. Ивица Божиновић, ”135. година трапистичког самостана Марија Звијезда у Бањој Луци”, www.biskupija-banjaluka.org.

2.5. Крај турској управи након вишевјековног истрајавања на Балкану, полако се назирао. Наиме, 1875. избио је велики устанак због силног незадовољство и недјела која су вршили закупници пореза. О припремама и току устанка као и приликама послје слома устанка у нашој историјској науци је писано. Ипак, ауторима је промакло једно женско име – име Петроније Петре Билбије (1850 – 1896), такође, учеснице подизања устанка против турске власти на подручју Крајине.⁵

2.6. Први дипломирани љекари на нашим просторима појављују се седамдесетих година 19. вијека, тако да 1879. године ради седам љекара у државним установама.⁶ Представници аустро-угарске власти убрзо су увидјели како је неопходно да међу здравственим радницима у Босну буду послане и жене љекари. Прве школоване докторице стижу у Босну и Херцеговину: Ана Бајер (1891) и Теодора фон Крајевска (1893) у Тузлу, Бохуслава Кек (1896) и Ана Кунов (1898) у Мостар и, што је за наше истраживање нарочито важно, Гизела Кун (1899) у Бању Луку⁷. Запуштено здравствено стање становништва и бројне епидемије нису их уплашили. Напротив, ове савјесне докторице супротстављају им се својим знањем и марљивим радом.

2.7. Поред свих тешкоћа и недаћа које су долазиле са посљедњим деценијама деветнаестог вијека, има жена које су нашле начин да се укључе у тадашњи културни и друштвено-политички живот. Послове уређивања једног часописа (*Босанска вила*) преузимала је Стоја Кашиковић. По томе је слична са Миленом Мразовић уредницом и новинарком, која се још

---

⁵ Српска породична енциклопедија 3, 2006: 187.

⁶ Izet Mašić: *Korijeni medicine i zdravstva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Avicena, 2004, str. 107.

⁷ Исто.

бавила и писањем, свирала је клавир и компоновала. У часописима ће се својим текстовима истаћи Јулка Поповић-Срдић, а приповједна проза изаћи ће из пера Јованке Милошевић, која је пјевала у СПКД Јединство и бавила се добротворним радом.

2.8. На самом крају деветнаестог вијека у Бањој Луци се отварају и прве средње школе, прво Велика реалка (1895), а одмах затим и Државна виша дјевојачка школа (1898). Неизбрисив печат раду Више дјевојачке школе даће њене управитељице Јелица Беловић Бернациковска и Јагода Трухелка.

3.0. На основу истакнутих уводних чињеница, неспорно је да су у странице историјског развоја Бање Луке и њене околине утиснута многа значајна женска имена попут Шемсе Кадуне, Сафикаде, хајдучице Маре, Анке Дракулић, Петре Билбије, Хермине Гантерт, Гизеле Јанушевски, Милене Мразовић, Јулке Поповић-Срдић, Јованке Милошевић, Јелице Беловић Бернациковски и Јагоде Трухелке, али и многих других преданих, савјесних, пожртвованих и храбрих жена без којих Бања Лука не би била иста. На њих се односи оно, што су и други истраживачи заслужних жена истицали, а што је Вук Караџић једном приликом за себе рекао: „Тумараћу кроз ово трње, макар сав крвав на ону страну изашао, да би онај ко иде за мном лакше прошао“.

Учинили смо напор да их отргнемо од заборава, приближимо савременом тренутку и дамо другима подстицај за будућа истраживања на овом пољу.

Шемса-кадуна

Од првог помена Бање Луке (1494) под тим називом, прва жена која је везана за историју града јесте Шемса-кадуна, рођена сестра Мехмед-паше Соколовића (1505-1579). Шемса-кадуна спомиње се као задужбинарка једног од четири моста која је у 16. вијеку Бања Лука имала. Познати су подаци о томе да је Мехмед-паша Соколовић доводио своје најближе рођаке у Цариград и да су му сестра и отац примили ислам. Отац је добио име Џемалудин Синан-бег, а сестра Шемса. Она се удала за Синан-бега Бољанића⁸ једног од даљих сродника Мехмед-паше Соколовића⁹. Такође је познато да је ”период везировања Мехмед-паше Соколовића обиљежен великим бројем саграђених и обновљених споменика исламске и православне вјерске заједнице”¹⁰ како од стране самог Мехмед-паше Соколовића тако и од чланова његове уже и шире породице.

За мушким задужбинарима породице Соколовић свакако није заостајала ни Шемса-кадуна¹¹. ”Картографска документација и остали доступни извори потврђују постојање Мустај-пашиног моста у Новоселији, Царевог у Горњем Шехеру и Ферхад-пашиног или тврђавског моста, на које се

⁸ Имамовић 1997: 158-163.

⁹ ”Синан бег (касније Синан паша) Бољанић је у историји Босне и Херцеговине уписан као санџак бег Босанског (у периоду од јесени 1562. до лета 1564. године) и Херцеговачког (у периодима од фебруара 1552. до фебруара 1557, од априла 1563. до јесени 1563, од лета 1564. до марта 1567, од јуна до децембра 1569, и од априла 1574. до фебруара 1580. године) санџака ...”, Комисија за очување националних споменика БиХ, <http://kons.gov.ba> (приступљено 4. априла 2010).

¹⁰ Исто.

¹¹ ”By the end of the sixteenth century, the richest vakufs in the territory of Bosnia and Herzegovina were founded by Shahdidar and Šemsa Kaduna.” (Kerima Filan, Women Founders of Pious Endowments in Ottoman Bosnia in: Amila Buturović, Irvin Cemil Schick, Women in the Ottoman Balkans: gender, culture and history, Published by I.B.Tauris, 2007, str. 118).

Дрвени мост преко ријеке Врбас у 16. вијеку

логично надовезују трансверзалне комуникације и око њих израсле стамбене и пословне четврти града. О евентуалном постојању четвртог моста можда би се траг могао наћи у вакуфнама Синан-бега Бољанића, чији оригинал се чува у Гази Хусрев-беговој библиотеци,¹² а у којој се каже да је овај легатор купио земљу у Бањој Луци и у име своје жене Шемсакадуне ... 1582. године подигао мост. За одржавање моста у Бањој Луци намијењен је новац од прихода са земљишта што га је купио у поменутој касаби.”¹³ Један путописац 1626. године (Athanasio Georgiceo) навео је податак да у Бањој Луци

¹² Бехија Златар, Енес Пелидија: ”Задужбине Хусеин Паше Бољанића”, Прилози за оријенталну филологију, бр. 34, 1985, стр. 115.

¹³ С. Хусеиновић, ”Вакуфнаме – значајни историјски извори за упознавање урбане морфологије Бањалуке”, XVI-XIX вијека, Гласник Архива Друштва архивских радника БиХ XXX, 1990: 95-115.

постоје четири моста. Средином XVIII вијека један аустријски обавјештајцац такође спомиње четири моста, док 1785. године аустријски мајор Божић у свом извјештају наводи само три моста. Подсјећамо, вријеме подизање моста у Бањој Луци као задужбине Шемсе-кадуне је вријеме владавине још једног рођака породице Соколовић – Ферхат-паше Соколовића, који је 1573. године пренио сједиште Босанског пашалука из Травника у Бању Луку. Иако до данас није у потпуности документована чињеница да је овај мост као задужбина Шемсе-кадуне подигнут, документовано је то да је постојала искрена и племенита намјера једне жене да се то и учини.

Шемса-кадуна је сахрањена заједно са својим супругом у Чајничу. ”У дворишту Синан бегове џамије, уз саму мунару је постављено турбе Синан-бега Бољанића и његове супруге, Шемса-кадуне... Над сегментираним луком изнад улазних врата је у правоугаоном пољу смјештен тарих. Натпис у стиховима на турском језику ... спомиње Синан-бега и његову супругу као особе укопане у турбету, али не даје датум смрти Синан-бега ни Шемса-кадуне”¹⁴

---

¹⁴ www.aneks8komisija.com.ba (приступљено 2. маја 2010).

ДВИЈЕ ЧУВЕНЕ ЛЕГЕНДЕ

Легенда о Сафикади

У раду су наведене све, до сада познате, верзије приче о дјевојци Сафикади (Сафикадуни) и њеној љубави. Временски распон прича о Сафикади је широк и обухвата период од 16. вијека, у чије оквире је смјештена најранија верзија ове легенде, па до периода доласка аустроугарске војске у Бању Луку. Ипак, сама легенда о Сафикади није старија од посљедње четвртине деветнаестог вијека.¹⁵

Према најстаријој верзији приче све се дешава за вријеме турског периода, а Сафикада потиче из богате и угледне бањолучке породице. Родитељи су је често слали да иде са десне на лијеву обалу Врбаса у куповину или неким другим послом. Десну обалу са Кастелом повезивао је дрвени мост који је, као и многе бањолучке грађевине, а добрим дијелом и Кастел, саградио Ферхат-паша Соколовић. Једног дана, пролазећи поред Кастела у њу се загледао млади војник Омер који је био у тврђави као посадни војник. Међу њима се родила љубав на први поглед. Родитељи нису одобравали ову везу. Говорили су заљубљеној кћери да Омер није за њу, јер је војник, а војник је данас овдје а сутра је у Перзији, Анадолији, Мисиру или на неком другом удаљеном мјесту. Што су више родитељи забрањивали ту љубав, она је била све већа и већа. Једног дана деси се баш оно што на шта су родитељи

---

¹⁵ Међу првима је причу о Сафикади споменуо Шпиро Боцарић, а једну верзију приче дао је и књижевник Ирфан Хорозовић. Историчар умјетности Сејко Механовић пак сматра да је легенда настала у вријеме аустроугарске владавине у Босни под утицајем чувене баладе "Леноре" њемачког пјесника Г. А. Биргера. И Леноре је, баш као и Сафикада, љепотица несретно заљубљена у војника који одлази у велику битку гдје бива смртно рањен. Наравно, наведено није једина сличност између Сафикаде и Леноре.

и указивали. Стигла је од султана наредба да се војска шаље у рат на Далеки исток. Морала је ићи скоро цијела посада, а са њом и млади Омер. То је за Сафикаду био најтежи дан у њеном животу, растанак од вољеног. По легенди, растали су се код Кастела испод крошње једног старог сјеновитог стабла, заклињући се једно другом на вјечну љубав. Након неког времена стигла је вијест да је Омер погинуо. У граду су многи знали за њихову велику љубав, Сафикадину бескрајну вјерност и за њихову заклетву. То су многи поштовали и сви су избјегавали да Сафикади саопште тужну вијест. Замолили су њену другарицу из комшилука да то учини. Када је Сафикада сазнала да њен Омер више није међу живима, она је сва из безумљена отрчала кући. Одлучила је себи прекратити муке, јер за њу живот без њеног вољеног више није био живот. Обукла је бијелу хаљину припремљену за вјенчање и вратила се до Кастела. Већ је било близу подне и топ који је пуцњем оз-

Сафикадин гроб

начавао тачно дванаест сати, био је спреман за паљбу. Она се прикрала топу и док је фитиљ догоријевао, истрчала је пред њега и наслонила груди на отвор цијеви. Узалудни су били повици војника и случајних пролазника да се склони док још није касно. Прије судбоносног пуцња на сав глас је узвикнула: "Вјерна сам му!" Силина удара је одбацила њено тијело више од стотину корака, тачно на мјесто гдје се и данас налази њен гроб.

Друга верзија говори о јединици у мајке лијепој Сафикади која се заљубила у Ђузела. Када је Ђузел отишао у рат да брани границе царевине, Сафикада је дане проводила чекајући га. Након што је чула вијест о Ђузеловој погибији, узела је пушку и убила се на мјесту гдје је чула болну вијест. Управо ту је и сахрањена.

Трећа прича се догађа за вријеме аустроугарског периода. Предање каже да је Сафикада била лијепа да љепше није било надалеко. Загледала се у младог аустроугарског војника док је испирала платно на Врбасу, на плажи под Кастелом, која је служила као појило и гдје је он често долазио да напоји коња. Између двоје младих људи распламсала се љубав. Сафикада је знала да ту љубав неће одобрити њени родитељи, јер је њен изабраник окупатор и хришћанин, а она муслиманка. Када су чули у кога им се кћерка заљубила, родитељи су јој забранили да се виђа са њим. Двоје заљубљених су се упркос забранама поново тајно састали и заклели једно другом на вјерност до смрти. Изненада, војници из Кастела одлазе на ратиште а са њима и изабраник Сафикадиног срца. Након неког времена Сафикади стиже вијест да је њен највољенији погинуо. То је угасило посљедњу наду да ће икад више на овом свијету бити заједно. Њени родитељи су јој убрзо, против њене воље, одредили супруга. Обукла је одјећу за вјенчање, отишла до тврђаве и када је догоријевао фитиљ на великом старом топу, притрчала је, загрлила цијев и уз њу приљубила груди. Бањолучани су је сахранили на мјесту гдје је пало њено тијело.

Четврта прича догађај исто ставља у вријеме аустроугарске власти. Шетајући градским улицама случајно су се сусрели и погледали аустроугарски војник и бањолучка љепотица. Завољели су се, али за то нису смјели знати њени родитељи, јер се она по њиховој жељи требала удати за момка муслимана којег су јој они изабрали а не за невјерника хришћанина, па су се зато тајно састајали. Војник је знао да његова јединица чека наредбу да иде на ратиште, па је једно вече затражио од вољене да му буде вјерна. Сафикада је прешутјела одговор. У току ноћи донијела је одлуку да ће му сутра обећати да ће га чекати и бити му вјерна. Дошла је до капије Кастела, али је он већ био отишао. Сафикада је бескрајно несрећна што му није обећала вјерност, одлучила да себи одузме живот. Скочила је у хладни, модрозелени Врбас, узводно недалеко од Кастела. Легенда каже да су касније Роми чергари нашли њено мртво тијело и укопали га. Тужна вијест је стигла и до њеног драгог. Он није могао поднијети да његове вољене нема. Како би вјечно били заједно, извршио је самоубиство.

Према петој верзији лијепу Сафикаду је убио на стражи војник Аустријанац, јер његову команду (Halt!)¹⁶ није послушала, те је због пркоса страдала. Убиство је изазвало бурне протесте становника Бање Луке.

Остале верзије легенде о Сафикади су комбинација ових наведених са незнатним разликама. У већини легенди се говори да Сафикада потиче из богате муслиманске породице,¹⁷ а у неким чак да је била унука Ферхад-паше Соколовића. Спорно је и поријекло њеног изабраника (турски војник, аустроугарски војник или официр) као и мјесто његове погибије (Далеки исток, Анадолија, Мала Азија, далеко ратиште, под Кастелом у рату са Аустријанцима, на аустроугарској граници и слично). На основу разних верзија легенде, тачно врије-

¹⁶ Њем. Halt = Стој!

¹⁷ Обично се спомиње да је бегова кћи, муселимова кћи или чак да је из угледне породице Кахримановић и слично.

ме догађања не може се утврдити и оно има дуг временски распон од прве половине 16. вијека до почетка 20. вијека.

Постоје и два локалитета за која се претпоставља да је на њима сахрањена Сафикада (гробље у дворишту џамије Ферхадије¹⁸ и гроб недалеко од Кастела), а према неким истраживачима ради се о два догађаја – двије дјевојке су одузеле себи живот због несретне љубави, те отуда и два гроба. Споран је и топ, јер колико је из историје познато, никада са бањолучке тврђаве није пуцњем из топа оглашавано подне.

Слична Сафикадиној је и судбина још двије бањаоучке љепотице. Једна је Хазрети Емина, која је због немогућности да буде са вољеним неповратно загазила у Врбас. Друга је љубав Шећерназе и муџезина Назифа, која се такође трагично завршила.¹⁹

Сафикадин гроб је највјероватније као спомен-обиљежје на Сафикаду саграђен крајем 19. вијека и једно вријеме је био заборављен. ”Приликом реконструкције гроба 1987. године тачно је утврђено да у дубини од 1,10 метара, испод доње ивице садашњег спомен-гроба, постоји људски костур, положен у смјеру запад (глава) – исток (ноге). Надгробна плоча је од седре, везана са четири кламфе заливене оловом на по два укопна мјеста. Плоча је дебљине 18 цм, широка 103 цм а дугачка 120 цм док је ширина гроба 85 цм а дужина чак 200 цм. Према структури камена, употреби кламфи и обради, као и монументалности камене плоче, градња гроба се може смјестити чак и на крај 16. вијека. Дијелови пронађеног костура нису научно анализирани, па није утврђена старост костију, ни старосна доб сахрањене особе” наведено је у извјештају археолога Бориса Граљука.²⁰

¹⁸ Врбаска бановина, Босна – Југославија. Фото Шварц 1933.

¹⁹ Више детаља о Хазрети Емини и Шећернази дато је у раду Зорана Мачкића: www.glassrpske.com/plus/istorija/Banjalučke-ljubavi-izmedju-legende-i-zbilje/ (очитано 30. 9. 2013).

²⁰ www.glasnaroda.ba/.../3325-legend-a-o-banjalučanki-safikadi

Без обзира на све Сафикада је ушла у легенду, као симбол безграничне љубави и вјерности, опјевана је у пјесми²¹, а оживјела је и у првој бањолучкој опери.

Харамбаша Мара – хајдучица због љубави

Отпор, прво, турској и, затим, аустроугарској власти у бањолучкој регији у прошлости организује се у виду герилског отпора познатијег под именом хајдучија. Историјски извори и епске пјесме биљеже да је у одметничким групама било и жена, премда у знатно мањем броју.

Ријеч *хајдук* је арапско-турског поријекла (од *haidud*, *haydut*) што би значило скренути с правог пута тј. означава разбојника, лупежа. Могуће је и да је ријеч *хајдук* мађарски турцизам (од *hajtó*, *hajdú*) што значи наоружаног чобанина односно плаћеничког војника. Првобитно код нас тим изразом називан је одметник који се борио против турских насилника, а касније је то одметник од власти односно закона уопште. У Вуковом рјечнику уз одредницу *хајдук* стоји написано сљедеће: "Народ наш мисли и пјева да су у нас хајдуци постали од Турске силе и неправде. Да речемо да гдјекоји отиде у хајдуке и без невоље, да се наноси хаљина и оружја по својој вољи или коме да се освети, али је и то цијела истина да што је год влада Турска боља и човјечнија то је и хајдука у земљи мање, а што је гора и неправеднија то их је више"²².

Први подаци о хајдуцима налазе се у *Житију деспота Стефана Лазаревића*. "Ту се говори о разбојнику који је племенитог поријекла, веома храбар, који столује у горама и четује као хајдук"²³. Забиљешке о хајдуцима добро се чувају у

²¹ Поред осталих, ту су поеме Владе Дивјака и Славка Подгорелца.

²² Караџић 2006: 799.

²³ Ана Јовановић: „Хајдуци – српски хероји и јунаци”, <http://folk.uio.no/palk/Dubrovnik/>

текстовима страних путописаца као и у усменим предањима која је сакупио Вук Караџић.

”У XVI и XVII вијеку страни путописци који пролазе кроз Србију пишу о несигурним путевима, утврђењима подигnutим поред пута ради одбране од хајдука (паланке) и о развијеном систему пограничних стража, састављених од локалног хришћанског становништва. Слабљењем турске државе у XVII вијеку повећавају се зулуми, даџбине и намети и све више имамо података о хајдуцима. Биљешке путописаца нам свједоче о веома окупираним казнама за хајдуке” (Јовановић, 2004).

Харач, порез, јурјевски, лучински, димњарина, качарина, шљиварина, мензубхана, кршла, само су неки из тог бесконачног низа намета који су притискали потлачени народ и присиљавали га да се оружано побуну одупре наметницима како би опстао. Прва хајдучка гнијезда свијана су у густим шумама. По правилу, хајдуци су атаковали на главне путне правце. Хајдуци су се састајали у прољеће на Ђурђевдан тзв. ”хајдучки састанак”, а растајали се у јесен на Митровдан тзв. ”хајдучки растанак”. Повлачили би се из шуме због зиме и зимовали у кућама својих јатака – повјерљивих људи. Обично су били прерушени у слуге приликом боравка код јатака. Јатаци су набављали храну за хајдуке и чували их у својим кућама. Заузврат, хајдуци су њима помагали и доносили им дио отетих добара. ”Кодекс хајдука је био такав да је било строго забрањено и сматрало се нечасно напасти и опљачкати сиромашног човјека, осим ако је у питању добро оружје. Насупрот томе, уобичајена радња је била опљачкати богатог човјека, особито трговце на путу” (Јовановић, 2004).

Обично се у епским пјесмама не инсистира на јунаковом поријеклу, већ је циљ да се прикаже узрок хајдуковог одласка у хајдучију а најчешћи су узроци националног или социјалног карактера. Хајдук је ”кадар стићи и утећи / и на страшном мјесту постојати” и не боји се ”никога до Бога”. Посједује особине као што су јунаштво, пркос, гордост, а презире не-

одлучност, себичност, издају и кукавичлук. Казне за хајдуке, свједоче о томе страни путописици као и епске пјесме, биле су веома окрутне.

Из свега до сада изложеног може се стећи слика колико је хајдучки начин живота био тежак и пун свакојаким опасностима, те да су хајдуци понајчешће били мушкарци.

Како се у претходну слику хајдучког живота уклапају жене хајдуци?

Носећи много теже бреме средине у којој је жена тога времена била осуђивана за све оно што се косило са патријархалним начином живљења, у хајдучким борбама су неријетко учествовале и жене. Према турским изворима, у запису из XVII вијека, међу хајдуцима који су нападали путнике и трговце око Бање Луке разбојништвом се истицала нека Рабиа. Под именом дели Ибрахим робила је и палила по граници и Крајини, забиљежено је да ју је паша Салих јавно објесио.²⁴ Такође, једна од јунакиња у вријеме турске владавине била је и хајдучица Ајка. Ајка је умјесто да се удаје, као што су чиниле њене вршњакиње а мајка ју је клела и опомињала, кошуље замијенила за мушке доламе, пушке токе и цефердаре.²⁵ Ту је затим и одметница Мара која се ”преко Бање Луке” одметнула у хајдуке и ширила страх и трепет нарочито међу муслиманским становништвом, па је ушла у нашу епску традицију.

Сјећање на одметницу Мару из турског периода, сачувано је и у двије пјесме које су забиљежили Вук Караџић и Иван Фрањо Јукић.

Вук је пјесму штампао 1841. године у Бечу у књизи ”Српске народне пјесме”, књига прва у којој су различне женске пјесме, а њен почетак гласи:

*Одметну се одметница Мара
преко Бајне Луке у ајдуке;
девет годин’ арамбаша била.*

²⁴ Башагић-Реџепашић, 1989.

²⁵ Ј. Пандуревић, докторска дисертација у рукопису, 2009.

*Кад десета година настала,
подигла се чета бајнолучка
да уфати одметницу Мару.
Уфатише одметницу Мару,
поклонеше наши бајнолучком (...)*

У свом дјелу ”Путовање по Босни” Иван Фрањо Јукић²⁶ је забиљежио пјесму о истој јунакињи:

*Одметну се одметница Маре
У хајдуке прико Бањелуке!
Оставила џерџеф и преслицу,
А узела лулу и тамбуру.
Девет годин харамбашом била,
Десете је уфатили Турци,
Те је воде шеер Бањалуци (...)*

Међутим, крај турске владавине ”није у историју испратио и хајдуке. Ови људи већином мушкарци, али кадшто и жене који су добар дио живота провели у шуми, нису лако могли промијенити начин живота”.²⁷

Иако је хајдучија превасходно везана за период турске власти,²⁸ ипак и у отпорима аустроугарској власти у Босни

²⁶ ”Путовање по Босни”, Коло: чланци за литературу, умјетност и живот, 1843, стр. 59.

²⁷ Борислав Максимовић, ”Завичај на длану”, Челинац, 2002. године.

²⁸ ”Већ средином педесетих година XIX вијека говори се о хајдучији као масовној појави. Поред имена Петра Поповића Пеције, међу горским хајдуцима спомиње се извјесни ’Турчин Карић из Кладушје, Ибро Колашинац, који хара по Херцеговини, Петко Ковачевић, затим Заим-бег Султановић, његов суборац Јован Калаба, Мартин Галиота и Симо Крнета, сви из Ливањског кадилука. Ова хајдучка чета са далматинско-босанске границе побудила је интересовање јавности јер је у њој било ’и Турака и христјана” (Кос, Ангелика, Србски дневник Данила Медаковића као свједок промјена у Босни и Херцеговини, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске), <http://www.uarts-arhivisti.org/Doc.aspx?subcat=27&cat=6&id=15&lang=cir>

је у одметничким групама било хајдука, али и жена које су се бавиле хајдучијом. Тако је у околини Сарајева запамћена нека Боја, дјевојка која је четовала обучена у мушко одијело (Палавестра 2003: 401).

Задњи хајдук у Босни, уз свога друга хајдука Вуксана, била је жена, харамбаша Мара,²⁹ која се слично имењакињи из турског периода, одметнула ”у хајдуке више Бање Луке”. Хајдучица Мара је живјела удата у Агином Селу. Према једној верзији, мужа је оставила и отишла са хајдуком Симом Вуксаном хајдуковати.³⁰ Друга верзија каже да је Мару преотео од мужа чувени хајдук Симо Вуксан када је „четовао по бањалучком котару” (Микић 1995: 238, 257). Међутим, аустроугарска власт је под увођењем реда у Босни подразумијевала, поред осталог, и искорјењивање хајдучије те је 24. новембра 1878. основана жандармерија. Дружину Симе Вуксана су опколили и 1882. године Мару ухапсили, а Симо је

Хајдучица Мара око 1882. године

²⁹ Врбаска бановина, Босна – Југославија, стр. 19-20.

³⁰ Борислав Максимовић, ”Завичај на длану”, Челинац, 2002. године.

убијен.³¹ Прича о хајдучици Мари каже да је била у блаженом стању и да се храбри хајдук нагодио с представницима власти дајући свој живот за своје дијете и своју дружицу.³² Ово каже народно предање у челиначком крају мада историја тумачи другачије расплет догађаја. Познато је да су у љето 1882. године жандари хајдука Вуксана ранили, па је заједно са Маром и ухапшен, а затим осуђен на смрт и стријељан у октобру исте године у Бањој Луци. Мара је осуђена и одробијала је пет година, а поред ње строго је кажњено још 75 хајдука.³³

Њена појава наставила је да живи у књигама, као и на умјетничкој слици Шпире Боцарића, који ју је насликао према њеној фотографији на којој позира у одјећи српских устаника.

---

³¹ Исто.

³² Исто.

³³ Исто.

Петронија Петра Билбија (1850-1896)

Крај турској управи након вишевјековног истрајавања на Балкану, па самим тим и у Босни и Херцеговини, полако се назирао. ”Године 1875. избио је велики устанак у Херцеговини, који је брзо запалио и босанску Крајину. Почети устанка нису довољно јасни. Нема сумње да је у народу било силно незадовољство ради страшних недела која су вршили закупници пореза... Устанак је био врло велик; обухватио православне и католике; и обратио на се општу пажњу”.³⁴ Најзначајнији учесници и устаничке вође устанка подигнутог 1875. године у БиХ су познати, као и њихове заслуге и њихова судбина. Међутим, једна жена која се у организовању устанка нарочито истакла остала је непозната и готово потпуно заборављена.

О припремама и току устанка као и приликама послје слома устанка у нашој историјској науци је писано.³⁵ Ипак, ауторима је промакло једно женско име везано за активности око овог устанка. Наиме, Билбија Петронија Петра (1850 – 1896), такође је учесница у подизању устанка против турске власти.³⁶ Рођена је у Бањој Луци. ”После удаје за Илију Билбију, познатог устаничког вођу, учествовала је, заједно са мужем, у подизању устанка, на турске дахије, 1874-1878. године, позивајући народ на пружање отпора. Због активног учешћа у побуни две године се крила по збеговима и шумама, јер је турска влада расписала велику уцену за њену главу. Сахрањена је код манастира Житомислића уз пратњу великог броја људи”.³⁷

³⁴ Владимир Ђоровић, ”Босна и Херцеговина”, 1925.

³⁵ Нпр. Васо Чубриловић, ”Босански устанак 1875-1878”, Београд 1930; Милорад Екмечић ”Устанак у Босни 1875-1878”, Сарајево 1960, и др.

³⁶ Српска породична енциклопедија 3, 2006: 187.

³⁷ Српска породична енциклопедија 3, 2006: 187; Женски свет, Нови Сад, бр. 4, 1906, стр. 63.

Анка Дракулић – прва учитељица

Становништво бањолучке регије је и прије званичног почетка рада школа налазио начина за описмењавање. Постојала су два начина описмењавања, и то самоучко описмењавање које се помиње ”још 1685. године од стране једног ватиканског мисионара који је рекао да ‘у Босни има више жена и чобана писмених него што ће се наћи у задарској бискупији’. Самоуци су постајали попови или нека врста ‘путујућих учитеља’, који су се у мјестима задржавали толико колико би било потребно да описмене ‘погођени’ број ђака. Често су такви учитељи позивани, од стране богатијих сељака, да дођу, како би им дјецу описменили”.³⁸

Други начин самоучког описмењавања представљале су тзв. чобанске школе. Податке о њима даје рад Н. Кајиша: ”један од ‘учитеља’ из те школе био је Симеон Мирковић, из Бјеллајског поља код Босанског Петровца који је чобанчад учио писати и читати. Ова врста описмењавања такође се сусреће и на планини Јахорини, код Петра и Илије Дивљана. И у селу Хргару, недалеко од Бихаћа, старјешина породичне задруге, Дамјан Ковач, био је ђак самоук. Своје знање пренио је и на сина Вида који ће, захваљујући својој писмености, постати поп, па и сам отворити школу у селу. У једној таквој задрузи Караџић-Дивљан, са Јахорине, писмености су се училе чак и жене. Биле су цијењене у народу. Једна од писмених жена је Јованка Грубач (1816-1875) из Пљева код Јајца. Говорило се да је била писменија од свих тадашњих попова”.³⁹ У прилог наведеном говори и чињеница да је поводом годину дана од смрти свештеника Вајана Ковачевића у *Босанској вили* изашао текст

³⁸ Мр Недељко Кајиш, ”Српске основне школе у Босни и Херцеговини”, Православље, бр. 957; <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/957/> (приступљено 29. септембра 2010).

³⁹ Исто.

у којем се каже да је Вајан Ковачевић рођен 1844. у Притоци код Бихаћа и да се ”учио српској књизи у селу Хргару код српске задруге Иванчевића, гдје је у оно вријеме (1844. –1850.) српска школа постојала, а кашње је била у Притоци баш код родитеља попа Вајана”.⁴⁰

С друге стране, о систематском школовању женске дјеце до средине XIX вијека поузданих података нема.⁴¹ ”Писани трагови говоре о основној женској школи тек 1854. године, у којој се помиње име дјевојчице Симе Самоуковића. Прва учитељица је била Мара Крчединац”.⁴² Колико је ситуација била незавидна, али и колики је отпор средине постојао, свједочи један детаљ, који је додуше забиљежен у Србији, премда је ситуација и код нас била веома слична. Наиме, ”10. октобра 1850. године поднесена је тужба против учитеља Живана Ковачевића што се усудио да самовољно оснује Приватну дјевојачку школу”.⁴³

Српска основна школа, 1906. године

⁴⁰ *Босанска вила* 1897. бр. 4, стр. 63.

⁴¹ ”Прве вести о српској школи у Бањалуци датирају из 1832. године, а неке говоре и о каснијим датумима” (Микић 2004: 125).

⁴² Недељко Кајиш, <http://pravoslavljje.spc.rs/broj/957/> (приступљено 29. септембра 2010).

⁴³ http://www.danas.rs/dodaci/branicevo/vremeplov_braniceva.59.html?news_id=200912 (приступљено 18. октобра 2010).

Међутим, имућнији и угледнији грађани жељели су да се и њихова женска дјеца описмене, па су проналазили начин да то и остваре.

Захваљујући *Првом шематизму православне српске митрополије бањалучко-бихаћке за 1901. годину* име прве званично забиљежене школоване учитељице у Бањој Луци је познато.⁴⁴ Наиме, тамо пише: ”Српско-православна мушка основна школа, основана 1864., учитељи: Ксенофон Зита и Стево Вукић; женска основна школа, основана 1864., учитељице: Софија удова Ковачевић и Анка Дракулић. Ученика у првој 143, у другој 149”.⁴⁵

Школа је 1879. године пресељена у зграду Богословије и убрзо или тачније 1. октобра 1879. године је почела с радом.⁴⁶ Први учитељ ”обновљене Српске школе био је бивши ђак бањалучке Богословије Вид Ковачевић, који је за време устанка 1985-1878. године био учитељ у Мис Ирбиној школи у избеглиштву” (Микић 2004: 131). Од тог периода многи ће учитељи службовати у Српској школи, али двије споменуте учитељице, Анка Дракулић и Софија Ковачевић, остаће у

---

⁴⁴ У *Првом шематизму православно српске митрополије бањалучко-бихаћке...* забиљежени су драгоцјени подаци са годинама оснивања српско-православних школа са тог подручја и именима учитељица које су ту службовале: Градишка (1860) учитељица Милева Костић, стр. 121; Дервента (1860) и Нови Град (1860) учитељица Даринка Милошевић, стр. 130, 165; Крупа (1882) учитељица Меланија Југовић, стр. 154; Приједор (1835) учитељице Марица Крсмановић и Теодора Радић, стр. 175; Петровац (1893) учитељица Катица Крајић, стр. 191; Тешањ (1840) учитељица Милена Јовановић, стр. 208; Бихаћ – учитељица Јелена Гаћеша у периоду од 1884. до 1892, стр. 288.

⁴⁵ Шематизам 1901: 102.

⁴⁶ Прије успостављања аустроугарске власти основни облик образовања у БиХ је конфесионално образовање. ”Уредбом из 1879. године у земљи су биле предвиђене три врсте основних школа: опште народне основне школе, приватне школе и конфесионалне школе” (Митар Папић, ”Школство у Босни и Херцеговини до Аустроугарске окупације 1878-1918”, Сарајево 1972, 67).

њој све до рата 1914. године када је школа затворена.⁴⁷ Према подацима које наводи Ђорђе Микић (2004), Анка Дракулић је рођена на Банији, у Глини, 1851. године, гдје је завршила основну школу. У периоду од 1864. до 1868. у Загребу је похађала Дјевојачку учитељску школу милосрдних сестара.⁴⁸ Након тога радила је у Бањој Луци за вријеме двију окупација османске и аустроугарске. Наиме, 1868. она је допутовала у Бању Луку ”на позив угледног бањалучког трговца Јове Пиштељића”⁴⁹. Главни задатак јој је био да подучава, углавном, женску дјецу у многобројној породици домаћина, али не само њих. Послије непуне деценије проведене у Бањој Луци, тачније 1877. године, одлази у Нови Сад гдје оснива ”приватну школу, за чији јој је рад надлежна комисија издала сведочанство са одличним оценама” (Микић 2004: 131). Међутим, све учесталији позиви из Бање Луке, ”поготово што је позив стигао од Српско-православне црквене општине, учинили су своје и Анка Дракулић је из Новог Сада, по други пут, допутовала у Бањалуку у којој остаје до краја живота” (Џаја, 1973). Дакле, 2. октобра 1879. године Анка Дракулић поново ”постаје учитељица Српске женске школе, у којој ће да ради следећих 35 година”.⁵⁰ Од 1882. године са њом ће у Српској школи почети да ради још једна учитељица по имену Софија, иначе супруга споменутог учитеља Вида Ковачевића. ”Софија је поријеклом из угледне породице Поповић из Умља крај

---

⁴⁷ Микић 2004: 131.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ У Бању Луку је ”већ око 1850. године, доселила породица Пиштељић, развила велику трговачку дјелатност и обогатила се. Трговац Јово Пиштељић, кога спомиње и руски конзул Гиљфердинг, имао је, према писању Златка Пувачића, ’најљепшу кућу у Бањој Луци’, преко пута хотела ”Палас”, гдје је данас паркиралиште. <http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-1/lat/7431.html> (приступљено 23. априла 2009).

⁵⁰ *Врбаске новине*, 15. 12. 1933, бр. 284.

Панчева. Учитељску школу је завршила у Сомбору” (Микић 2004: 131).

Владо Милошевић, директор и професор бањолучке Музичке школе, а касније академик, забиљежио је да је у Бањој Луци међу првима клавир имала управо учитељица ”гђица Анка Дракулић, која је давала приватне часове дјевојчицама, као на примјер Кристини Цвијић”.⁵¹ Поред тога, и из ”сачуваног Позива на Забаву с игранком, коју је 1/14. фебруара 1903. године приредила Добротворна задруга Српкиња Бањолучанки, у просторијама хотела Босна, читамо да су у програму учествовали: Анка Дракулић, у грађанству позната као ‘госпођица Анка’, васпитачица у дому Јове Пиштељића, доцније учитељица у Српској основној школи. Свирала је на клавиру соло, али и као ‘accompanaticе’ у неколико тачака 1/14. фебруара 1903. године у сали хотела Босна” (Кулунџија 2004: 16). Обе бањолучке учитељице, како Анка Дракулић тако и Софија Ковачевић, биле су предане националне и културне раднице. Исте године, пак, су и пензионисане (1914). Анка Дракулић је службовала као учитељица 46 година и ”за то вријеме у свој народ усађивала писменост и љубав, коју је испојила и у тестаменту” (Микић 2004: 131). Умрла је у Бањој Луци 1933. године (Микић 2004: 131).

Овом приликом подсјетићемо да положај учитељица посљедњих деценија XIX и првих деценија XX вијека није био нимало лак – ни у Бањој Луци ни у осталим дијеловима под турском а касније аустроугарском управом.⁵² С једне стране, постојали су кадровски проблеми – недовољан број учитеља

⁵¹ Уп. Радмила Кулунџија, Године с пјесмом, Бања Лука 2004, стр. 16.

⁵² ”Naredbom Zemaljske vlade broj: 3800 od 11. 1. 1908. godine, učiteljicama je bilo zabranjeno da se udaju. Ako bi se učiteljica udala, značilo je, prema odredbama zakona, da se odriče službe. Tada bi dobila otpremninu, a vrata škole bi joj se zauvijek zatvorila. Učiteljica se, da bi ostala u službi, mogla udati samo za učitelja. Najprodorniji učitelji su protiv ovakvog zakona digli svoj glas, ali on je ostao na snazi sve do 1918. godine“ (Папић 1966: 27).

уопште,⁵³ а, са друге стране, тадашњи закони који нису дозвољавали удају женама које су се бавиле учитељским позивом. Удаја је значила губитак службе. Чак ће и нешто блажи закон из 1913. прописати да свака учитељица губи службу

Милева и Стеван Душанић

---

⁵³ У Бањој Луци, која крајем 19. вијека има близу 15 000 становника, социјална структура градског становништва 1885. године у области просвјете и здравства је сљедећа: учитеља 8, здравствених радника 7. www.iis.unsa.ba/posebna/gradovi/index.html (приступљено 20. јуна 2010). Међутим, ни десет година касније тј. 1895. ситуација у БиХ није много боља, бар када је ријеч о учитељском кадру српског становништва: "Милојко Л. Веселиновић прибрао је податке и лањске године штампао статистику српских школа у Турској, на српском и француском језику. По тој статистици 1895/6. шк. год. било је свега српских школа 137 мушких и 20 женских са 5993 ученика и 836 ученица, 199 учитеља и 39 учитељица. *Босанска вила*, 1898. бр. 1, стр. 15.

ако би се удала за неког ко није учитељ.⁵⁴ Треба споменути и то да ни доходак није био увијек регулисан на прави начин. ”Учитељице које су од 1. 4. 1908. наредбом Земаљске владе имале назив ‘госпођа учитељица’ нису имале локалног дохотка” (Папић 1966: 27). Тако, на примјер, у Прибинићу прва учитељица Милева Душанић за свој рад није добијала плату. Бањолучанка из угледне учитељске породице, Милева је ”остала упамћена као веома строга, али праведна и вољена наставница. Када су се 1909. године стекли услови да црквена општина плаћа учитеља, Милева се посветила својој многочланој породици...” (Васић 2014: 203).⁵⁵

Бања Лука своју прву учитељицу Анку Дракулић од заборава чува у називу једне улице. Међутим, када је у питању историјат нашег школства, подједнако је важно исправљати до данас присутну праксу да се при обиљежавању важнијих годишњица заборавља велики допринос Анке Дракулић и Софије Ковачевић на том пољу. Оне то итекако заслужују, јер су искорјењивале неписменост и развијале културу у нашој средини у условима далеко тежим него што можемо и претпоставити.⁵⁶

---

⁵⁴ Васић 2008: 48.

⁵⁵ Милева и Стеван Душанић су изродили десетеро дјеце: Најстарији син Светозар (1907-1990) је завршио богословски факултет. Оставио је дубок траг као историчар, те оснивач и дугогодишњи управник Музеја Српске православне цркве у Београду (Васић 2014: 203).

⁵⁶ Примјера ради, чак и 1910. године било је 87% неписмене дјеце и омладине у БиХ узраста од 7 до 20 година. Војислав Богићевић, *Писменост у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1975. <http://www.sigma.ba/cuvari-blaga/bosanskohercegovacko-skolstvo-od-1878-do-1918-godine/>

Хермина Гантерт водитељица сестара у Босни

Долазак реда траписта на челу са Францом Пфанером 1869. године омогућио је да Бања Лука⁵⁷ међу првима у региону добије струју. На његов позив у Бању Луку долазе сестре Милосрднице и сестре Клањатељице које у тешким условима оснивају школе отворене за све конфесије. Прва управитељица школе сестара Милосрдница била је Григорија Јерше, а код сестара Клањатељица крви Исусове била је то Хермина Гантерт (1839-1882). Према В. Ђоровићу, из школе часних сестара изишло је до 1909. године 246 учитељица, међу којима је било 39 Српкиња.⁵⁸

Хермина Гантерт рођена је 18. 7. 1839. године у Биркендорфу, у покрајини Бадену. Још као веома млада дјевојка одредила је свој животни позив, живот посвећен Богу. Тако је 17. 2. 1858. године ступила у заједницу Клањатељица⁵⁹, а прво редовничко обећање полаже 17. 3. 1862. године. Исте године, у децембру, са још девет приправница полаже испит у Karlsruhe и постаје учитељица ручног рада. Потом је радила у добротворној установи за незбринуте дјевојчице у Gurtweilu.⁶⁰ Заједно са осталима сестрама учествује у организацији школе и индустријског курса у Gurtweilu. Због изузетно лоших материјалних прилика сестре су почеле прести

⁵⁷ Савладавши бројне потешкоће успио је купити посјед од познатог бањалучког трговца Томе Радуловића. Уп. Ивица Божиновић, "135. година трапистичког самостана Марија Звијезда у Бањој Луци", www.biskupija-banjaluka.org.

⁵⁸ http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/bih/vcorovic-bih-kultura_1.html

⁵⁹ Družbu Klanjateljica Krvi Isusove 1834. године основала је Марија De Mattias у Acutu (Италија). Према: S.M.Flavija Šutić, I. Kezić, *S povjerenjem u krv jaganjčevu*, Povijest hrvatske provincije sestara Klanjateljica Krvi Kristove, 1986.

⁶⁰ Ibidem (Gurtweil str. 25).

свилу и израђивати црквено рухо, у чему су имале великог успјеха, што доказују и изложбе њихових радова.⁶¹ Тешке политичке прилике у Бадену приморале су да већина сестара до 1873. године напусти Gurtweil и отпутује у Америку, а мања група остаје у Европи и нов почетак тражи у Feldkirchu (Аустрија). Наиме, влада је донијела одлуку да самостан и дом за незбринуту дјецу морају престати са радом уз образложење да се рад вјерске заједнице у Gurtweilu коси са државним законима. У новонасталим околностима, Хермина

Хермина Гантерт (1839-1882)

са неколицином болесних и старијих сестара остаје у Feldkirchu и са свега 43 године живота, 11. 3. 1873, постаје водитељица ове заједнице у Европи.

У неколико редова смо изложили догађаје који су обиљежили младост и одредили будући живот и позив Хермине Гантерт. Доласком на чело Заједнице отвара се ново поглавље у животу и дјеловању ове младе и физички слабе, али духом изразито јаке жене. Заједницу и даље прати тешка неимаштина, болести, као и политички прогони.⁶² У таквим приликама

⁶¹ Na izložbi u Beču radovi iz Gurtweila dobili su posebno priznanje (usp. Chronik Gurtweil, 32). Prema: Kezić, Hermina Gantert, Zg. 2004, str. 16.

⁶² Između predstavnika vlasti i katoličkih zastupnika nastao je žestok sukob tzv. „Kulturkampf“. Prema: Šutić, Kezić, 1986:28.

од велике важности су биле храбре одлуке и несебично залагање Хермине Гантерт. У константној борби за опстанак сестре прелазе у Rankweil, али не задуго, поново се враћају у Feldkirch. Из Херминине преписке види се тешка и наизглед безизлазна ситуација, која је резултат подјеле сестара, на оне у Америци и на оне у Европи, подјелу сестара, на оне вјерне Риму, и на оне, које су се одлучиле за самосталност. Све то Хермина тешко доживљава. Дружба 1876. године прима нове сестре, а сваки нови дан, пред Хермину ставља нове изазове, које она својом одлучношћу успјешно превазилази. Свјесна је одговорности свога посла, као и тежине коју треба да поднесе. (*“Ја добро увиђам потешкоће овакве задаће за једну жену”*).⁶³ Наиме, спремно одговара на све притиске за уједињење са заједницом у Schellenbergу, чији је сједиште у Америци, при том јасно дајући до знања о својој привржености и вјерности у Риму.⁶⁴

Хермина својим личним залагањем и примјером у Заједници његује слободу мишљења, уважавајући све чланице једнако и без резерве, сматрајући их себи равнима. У једном тренутку физичке слабости чак предлаже другу сестру за обављање њене дужности уз обећање за сваку врсту помоћи. Испољава при том храброст, чврстину и одлучност. Жељела је, унутар заједнице, да изгради посебан однос поштовања једних према другима, бринући о њиховом духовном животу.

Колико су остале сестре цијениле сестру Хермину и какво су мишљење имали о њој и њеном раду најбоље свједочи једна забиљешка: *”Била је права мајка и предњачила им у свему-у духовном и физичком раду. Била је живахне ћуди, па их је знала развеселити и расположити... Надасве је ресила стрпљивост и благост. Њене кћери су је јако волиле и штовале.”*⁶⁵

⁶³ Generalni arhiv ASC, Hermina Gantert vrhovnom poglavaru, Feldkirch, 23.5.1875. Prema: Kezić, 2004:37.

⁶⁴ GAR, H Gantert vrhovnom poglavaru, Feldkirch, 6. 12. 1878. Prema: Šutić, Kezić, 1986:8.

⁶⁵ Prema: Šutić, Kezić, , 1986:3.

Важна година у њеном животу је 1879, када трапист отац Franz Pfanner долази у Feldkirch и нуди сестрама одлазак у Босну.⁶⁶ И овдје су историјски догађаји испреплетени са важним личностима и њиховим животима, чинећи јединствену грађу, те смо принуђени да, чинећи дигресију, опишемо те догађаје. Наиме, 1878. године Босна је Берлинским конгресом анексирана од Аустро-Угарске, чиме је свргнута турска вјековна власт. Земља је била опустошена, осиромашена, а домаће становништво запуштено и препуштено само себи, у сваком погледу. Вјековна туђинска власт је оставила дубоког трага и неповјерења према свакој будућој власти. У таквим условима требало је обновити и установити здравствену, просвјетну, религиозну и другу дјелатност за добробит народа. При томе је требало стећи повјерење и благодатност самог становништва још увијек навиклог на тортуре и прогоне. Посао није био нимало лак ни једноставан и само су се најхрабрији препустили томе изазову.

Град Бања Лука је, пред крај турске владавине, бројао између 5.000-10.000 становника, и представљао је најзначајнији град сјеверозападне Босне. Градско језгро су настањивали муслимани, док је остало становништво, православно и католичко, становало удаљено од центра.⁶⁷ У развоју града је свакако значајан долазак траписта 1869. године на челу са Franzem Pfannerom. Траписти у близини града граде самостан, затим основну школу за дјечаке, гдје се они оспособљавају у вјештинама разних заната. Граде и сиротиште за напуштену дјецу. Будући да су издаци за издржавање били велики, морали су развити пољопривредну, као и индустријску

---

⁶⁶ Šutić, Kezić, 1986:47.

⁶⁷ Katoličko stanovništvo u Bosni, prema popisu iz 1879. sačinjavalo je 18.08% i bilo je smješteno u manjim mjestima i udaljenije od velikih centara. Pravoslavnog stanovništva, prema istom popisu, bilo je 42.88%, muslimana 38.73%. Šidak i dr, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*. Prema: Kezić, 2004:55

производњу. Отварају мљекару, а њихов сир постаје убрзо познат у околини и шире. Граде цесте на ријеци Врбас, како би били повезани са остатком града. У свакодневним пословима помажу им сестре Милосрднице које у Бању Луку долазе 1872. године, такође на позив оца F. Pfannera. У томе периоду оснивају се и њемачке колоније Rudolfstal, Windthorst и друге.⁶⁸ Сви наведени догађаји су претходили доласку сестара Клањатељица крви Исусове, на челу са сестром Хермином.

Сестра Хермина је са опрезом, али и са надом прихватила позив оца F. Pfannera и заједно са сестром Terezom Kohler-пошла у Босну. Намјера јој је била да прво упозна земљу и сагледа могућности, које та земља може да пружи. Велика опрезност, промишљеност и разборитост су је руководиле на њеном путу.

Главни циљ њене посјете новој и непознатој земљи је да види услове за опстанк њене Заједнице. У то вријеме и многе друге заједнице, прогањане у Њемачкој, видјеле су свој спас у одласку у Босну. Предузимљива Хермина прво је ступила у контакт са црквеном и цивилном власти, како би сазнала њихове ставове у погледу доласка сестара из Њемачке. Наишла је на противљење црквене власти, али и на велико одобравање цивилне власти, што је било зачуђујуће с обзиром да их је та иста власт прогонила у Њемачкој и Аустрији. Посумњала је да недостатак црквене наклоности долази због њиховог њемачког поријекла, као и језика, али из њеног писма може се наслутити њена одлучност да и поред тога дође у Босну: *“Ја сам рекла, да, док ми носимо свјетовно одијело нитко нас неће моћи протјерати, ми смо цивилни посједници, имамо кућу и земљиште и пасоше као и други колонисти који овамо долазе из Њемачке и оснивају нове колоније.”*⁶⁹ Чврсту ријешеност за одлазак у Босну није могло више поколебати ни страно пријекло сестара,

---

⁶⁸ Kezić, 2004:51.

⁶⁹ Šutić, Kezić, 1986:49.

ни њихово непознавање језика и културе домаћих становника, као ни страх око прихватања и прилагођавања новој средини. Наравно, била је присутна и свијест о тешкоћама на које ће наилазити у почетку, што је опет видљиво из њеног писма: *“Добро знам да оснутац увијек захтјева жртва, али мисао да можемо пуно радити на добро душа и одговарати на прописе св. правила, тјера сваки страх од жртва.”*⁷⁰

Одлука о преласку сестара из Feldkircha у Босну донесена је 3. 10. 1879, а сестре пуне оптимизма, добре намјере и искрених жеља крећу у Бању Луку. Међу сестрама које су кренуле на пут, пун неизвјесности, биле су четири сестре, а прије поласка и за вријеме пута придружило им се још њих осам.⁷¹ Отац трапист Franz Pfanner је у цијелом том подухвату кључна личност, особа од велике помоћи. Наиме, он помаже при куповини земљишта на ком се налазио стари чардак и неколико објеката у рушевном стању. Све је то било у власништву извјесног Хасима Шибића, којег сестре исплаћују властитим новцем.⁷² Кућу је отац Pfanner назвао Св. Јосип у Назарету, а касније је име скраћено само у Назарет.⁷³ Након шестодневног напорног путовања Хермина са сестрама стиже у Бању Луку. Два дана, по доласку, уживају у гостопримству трапистичког манастира Марије Звијезде, а потом пјешке крећу у Назарет.⁷⁴ На свом путу наилазе на знатижељне погледе локалног становништва, јер су биле потпуни странци. Према писму оца Pfannera народ их је звао Швабице.⁷⁵ Из писма се наслућује да су на сестре гледали са симпатијом. То је био први контакт са становништвом, с којим ће сестре касније дијелити и добро и зло.

⁷⁰ Šutić, Kezić, 1986:48.

⁷¹ Ibidem, 49.

⁷² Kezić, 2004:57.

⁷³ Šutić, Kezić, 1986:51

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Kezić, 2004:61.

Доласком у Босну, настањујући се у Назарету, Хермина и њене сестре не завршавају са својим проблемима и недаћама, већ напротив у новим околностима настају нове бригае и стари проблеми. Проблеми на које сестре наилазе су неадекватност смјештаја, оскудица у простору, мале и ненамјенске просторије пуне влаге, мемле и веома хладне. Недостатак намјештаја и основног покућства, будући да су њихове личне ствари тек требале стићи из Њемачке, стварао је додатне тешкоће. Тако је било унутра, а вани је дивљу и сурову природу, годинама необрађивану, зараслу у коров, тек требало припитомити. Али ништа није могло обесхрабрити ову Заједницу, коју је предводила жена која им је уливала охрабрење и наду. Сама Хермина је прва одлазила у поље и по цијели дан радила, како би и личним примјером дала подстрека сестрама за даље њихове напоре. Одлазак и рад у пољу је имао још један циљ, а то је да почну излазити и остале жене, које су за вријеме турске власти биле затворене у кућама. *“Треба радити свом снагом у кући, итали и на пољу. Али, хвала Богу, све су младе сестре и новакиње задовољне и сретне, усред најтежих послова. То је оно што ми не само пружа велико задовољство, него служи на изградњу цијелом мјесту, јер у овим крајевима влада лош обичај да жене не раде.”*⁷⁶

Херминина весела и ведра нарав давала јој је снаге да весели и остале и да их припреми на што лакше подношење кризних тренутака, проузрокованих тешким пословима и немаштином. Али и поред све духовне, недостајало јој је физичке снаге. Исцрпљена, издејствовла је допуштење да дио дужности преда сестри Katarini Meier, која постаје економ и њена замјеница.⁷⁷ Тиме је великим дијелом Хермина била растерећена.

Велики и важан циљ доласка сестара у Босну је и њихов апостолат. Хермина се максимално ангажује како би доби-

⁷⁶ Kezić, 2004. Pisma sestre Hermine Gantert, str.130.

⁷⁷ Ibidem, str.124.

ла потребне дозволе за отварање школе и сиротишта. Сестре већ 29. новембра 1879. у своју кућу у Назарету прихватају седам сиромашних дјевојчица. Иако је била велика оскудица у материјалним средствима, по мишљењу сестре Хермине са апостолатом се није смјело одлагати. Градња сиротишта почиње 1880. године, а исте године, у јесен, почиње и рад школе у Назарету. У школи је радила једна цивилна учитељица, јер сестре нису познавале језик локалног становништва. Како би премостиле језичку баријеру и саме сестре су, уз помоћ учитељице, училе језик.

Отварање и рад школе је био од великог значаја за неписмено становништво. Наиме, због вјековне турске доминације, која није придавала значај писмености и просвећености, у Босни је био велики постотак неписмених. Доласком Аустро-Угарске на власт ситуација се у том погледу мијења.⁷⁸ Зато сестре наилазе на велику наклоност нове власти, а све у сврху добротворне просвјетне дјелатности. Домишљата сестра Хермина је и тај пут знала препознати и искористити прави тренутак, па је наклоност цара Фрање Јосипа, искористила за допуштење за рад, а престолонаследница Штефанија постаје добротворка сиротишта у Назарету.⁷⁹ У сиротишту су била *“сасвим сиромашна дјеца, већином без родитеља, примљена на бесплатну исхрану, његу, одјевање и поуку.”*⁸⁰ Ту су се налазила дјеца различитог узраста, као и различитог поријекла. Осим сиротишта касније је у Назарету отворен и пензионат за оне који су могли плаћати, као и за оне које су се одлучиле за каснији самостански живот.

---

⁷⁸ *Školski vjesnik* iz 1894. god.(str.1.) (7) , svjedoči o zapuštenom stanju javne nastave. Isti izvor svjedoči i traži odavanje priznanja pravoslavnim crkvenim opštinama, franjevačkom redu i milosrdnim sestrama zbog održanja obrazovanja i nauka na maternjem jeziku prije okupacije.

⁷⁹ I. Kezić, Hermina Gantert, Zg.2004. godina, str.77.

⁸⁰ Keller, Šutić, Kezić, 1986:58.

Наклоност власти је олакшало дјеловање сестара, али је истовремено могло изазвати сумњу домицилног становништва, које није вјеровало туђинској власти. Међутим, добротинство сестара и њихов уложени труд није остао незапажен. Створили су повјерење код становништва, које им је повјеравало своју дјецу. Тако је рад школе све више напредовао, а број ђака растао. Прво је постојала четворогодишња школа, која се звала пучка, а касније је отворена виша дјевојачка, која је трајала још четири године, и која се звала грађанска школа. У школи су се изучавали предмети, који су били прописани програмом, а које су контролисали инспектори. Дјевојчице су у школи могле да науче, уз обавезне предмете, још и шивање, кување, пјевање, свирање и стране језике. За дјецу њемачких колониста настава се изводила на њемачком језику, а за остале на матерњем језику. У школи, ђаци су добијали и потребно религијско образовање. Ђаци других вјероисповјести су имали своје вјероучитеље, што су им омогућавале сестре. Хермина је временом увиђала све већу потребу да се и саме сестре оспособе за рад у школи, па их је слала на школовање у Аустрију, Њемачку, Чешку, а касније у Загреб, Бању Луку и Сарајево: *“Присиљене смо започети с вишом школом. Али будућу да немам дипломиране учитељице, налазим се у малој неприлици. Власти би жељеле да примамо на одгој и поуку дјевојчице државних службеника и војних достојанственика....”*⁸¹

Сестра Хермина се показала и као велики борац за слободу женске дјеце, коју су отимали Турци, те преводили на ислам и затварали у својим харемима. Настојала је да скупи средства за њихов откуп обраћајући се министарству у Бечу: *“С муком смо ова биједна створења отели тим вуковима. Има још пуно жртва ове врсте које вапе за нашом помоћи.”*⁸²

⁸¹ Kezić, 2004:129.

⁸² Kezić, 2004:130.

Поред свјетовних активности, није запостављена ни она духовна страна, Хермина је радила и на духовном развоју. Сестре су богослужње прво обављале у трапистичком самостану, а затим су изградиле капелицу уз чардак на свом имању. Прва дјевојка која је из Босне примљена у Заједницу, била је Јелена Пајић, из околине Бање Луке (4. 7. 1880).⁸³

Хермина је, у свим пресудним тренуцима за Заједницу, показивала и сву вјештину и лакоћу прилагођавања датим околностима, као и догађајима. Свјесна новог амбијента, који се језички, културолошки, цивилизацијски и традицијски разликовао од оног одакле су сестре дошле, Хермина је била спремна на неке промјене и одступања од правила у циљу што бољег дјеловања у новој средини. Била је спремна да прими у сиротиште и дјевојчице млађе од пет година, као и у школу дјечаке, за које није било школе у ближој околини. Одступање од прописаних норми увијек је било руковођено љубављу и добром намјером. У апостолском дјеловању Хермина је рачунала и на помоћ оца Pfantera, која није изостала. Прихватала је пружену помоћ, али није дозвољавала никакво мјешање у одлучивању. Отац Pfanter истински им помаже све до 1880. године, када одлази у Африку.

Хермина је била слабог здравља, о чему и сама говори у својим писмима. Иако је била физички слаба и нарушеног здравља, она је с једнаким ентузијазмом и свим силама обављала све важне послове. Снага воље и љубав према другима је била јача од физичке немоћи. Међутим, болест је напредовала. Писма сестре Therese Kohler нам свједоче о болести, њеном току и посљедњим тренуцима Хермине Гантерт.⁸⁴ Из писама сазнајемо да је Хермина обољела од упале бубрега. Болест је била незаустављива и поред бриге и надзора три ље-

⁸³ Šutić, Kezić, 1986.

⁸⁴ Vrhovni arhiv ASC, Theresia Kohler vrhovnoj poglavarici, "Nazaret". Prema: Ines Kezić, *Hermine Gantert*, Zg.2004, str.88.

кара. Поред болесничке постеље су се свакодневно измјењивале старије сестре. Како за живота, тако и у задњим моментима, Хермину је красила скромност. Наиме, није жељела да својом болешћу додатно узнемирује и оптерећује остале сестре, па није захтјевала њихово друштво. Кад се приближио тренутак саме смрти, све сестре су се окупиле око болесничке постеље искрено молећи за ону коју су вољеле као мајку.

Хермина је умрла у шест сати послијеподне, на велики четвтак 6. априла 1882. године. Имала је 43 године, од тога је девет година била на челу европске заједнице сестара Клањатељица крви Исусове. У свом кратком животу учинила је много. Алтруизам је био присутан у сваком науму, као и у сваком њеном дјелу. Водила је Заједницу како је најбоље знала и умјела, а њиховим доласком и оснивањем у Босни, започела је велики посао, који је настављен и послје њене смрти. Градња школе, сиротишта и других зграда, затим даље школовање и оспособљавање сестара, стварање повољнијих услова код црквених и цивилних власти за њихово дјеловање, учвршћивање заједнице у Босни, апостолска дјела, све су то биле заслуге сестре Хермине.

Вјероватно је било погрешака и замјерки, које су се можда приписивале Херминијој личности. Неке замјерке на њен рад је послје Херминине смрти написала сестра Katarina Meier.⁸⁵ Међутим, Херминин допринос је велики, те јој се евентуалне погрешке у њеном раду не могу узети за зло. Јер, како је рекао чувени писац биографија Плутарх: *“ниједан карактер није тако савршен да му се ни зашто не би могло приговорити.”*⁸⁶

Грађевине које је подигла: школа и сиротиште у Назарету остале су за будућност. Оне су свједочанство њеног марљивог, али због смрти прекинутог дјеловања.

---

⁸⁵ Vrhovni arhiv ASC, Katarina Meier vrhovnoj poglavarici, iz 1882.godine. Prema: I.Kezić, Hermina Gantert, Zg.2004, str.83.

⁸⁶ Miloš N. Đurić, Istorija helenske književnosti, Bg.1996, str.730

Гизела Јанушевски прва дипломирана докторица

Живот посвећен медицини

Направи ли се и површни увид у историју града, примјетно је да се крајем 19. и почетком 20. вијека скоро и не спомињу женске личности. У једном сиромашном, неразвијеном и дубоко патријархалном друштву женска имена ријетко остављају трага, а мало је и савремених историјских текстова који указују на промјену приступа, када је ријеч о истраживању Бање Луке. Да би се о уопште о некоме писало и говорило потребно је, на примјер, да је био имућан и власник знатнијег дијела имовине, а жене то нису могле бити. Сасвим је уобичајено да се тако наведе име неког познатог богатог становника Бање Луке, а да се његова жена у најбољем случају спомене именом, мада је и то ријетко, прије ће бити безимена „његова жена“. Или, ако се већ и именује, да о њој више ништа друго не сазнамо без обзира колико је мираза донијела, колико је дјеце родила, колики је био њен допринос брачној заједници кроз одржавање куће и бригу о свим члановима породице.

Спомињање образованих жена још се рјеђе сусреће. Један од разлога је свакако то, што је на тадашњем простору цијеле Босне и Херцеговине генерално мало образованих људи, а укључивање дјевојчица у образовни систем тек почиње. Ако се и пронађу подаци о женама, углавном је ријеч о онима које нису рођене овдје, већ су дошле на ове просторе како би на различите начине дале допринос развоју града, те су то најчешће прве учитељице и докторице. Међу њима је и Гизела

Кун (касније Јанушевски⁸⁷), Јеврејка поријеклом из Чешке, која ће у Бањој Луци боравити од 1899. до 1912. године. Прије него што представимо живот и рад ове изузетне жене, неопходно је у најкраћем дати слику о положају жена уопште, увид и стање у образовање и здравство у БиХ, као и кратку историју града у том времену.

Не треба заборавити, да БиХ није специфична у односу према женама у то доба, само је маргинализовање и потлачивање жена на овом простору у већој мјери изражено него у развијенијим земљама првенствено усљед сиромаштва, те јаког утицаја обичаја и религије. О женама се једноставно не говори, јер њихов свијет је затворен, одвија се унутар куће и представља нешто што не треба бити приказано у јавности. „Новине“ из иностранства, као што су женска борба за признавање у друштву и боље услове живота, овдје промичу као успутне вијести које стижу са закашњењем и не представљају нешто што би изазвало већу пажњу.

Да би се предочила општа слика, када је ријеч о родној неједнакости на почетку 20. вијека важно је споменути, да тада већ дјелују бројни женски покрети и у Европи и широм свијета, а жене своју снагу и начин да остваре циљеве препознају у удруживању без обзира гдје живјеле. У том периоду све је очигледније да се потлачивање жена на основу њиховог пола више не може настављати и да развој друштва захтијева и радикалне промјене. „Женски покрет тражио је достојанство и слободу за жене (често и за мушкарце), и то независно

---

⁸⁷ Pratiti trag dokumenata i napisa o Gizeli rođ. Rozenfeld pretpostavlja poznavati sva njena imena i prezimena, a ta neobičnost nije vezana samo za nju lično, već je to nešto s čim se susreće u svojoj porodici. Naime izvorno jevrejsko prezime Rozenfeld, zbog već postojeće atmosfere antisemitizma, porodica neformalno dopunjuje i zamjenjuju samoosmišljenim prezimenom Roda. Kasnije će njen brat i zvanično promijeniti prezime u Roda, a potom i u Roda-Roda. Takođe, poslije razvoda od prvog muža, jedno vrijeme je i dalje zadržala prezime Kun.

од тога да ли су они иначе, чак и у метаисторијском погледу „једнаки“ или „различити“. Полазио је од заједничких интереса жена, било због њихове неједнакости (...), било по основу њихове породичне одговорности, рада и претпостављених моралних особина.⁸⁸ Интернационалност доноси велику подршку за сваку сљедећу организовану активности, а највише до изражаја долази борба за женско право гласа и образовање. Управо ће Гизела Кун бити једна од оних жена, која ће међу првима, показати да се и жене могу образовати, али и колико је тешко да то образовање буде признато у друштву када је у питању жена.

И док крајем 19. вијека у Европи прве жене на појединим универзитетима стичу право на школовање, у БиХ се тек почиње у значајнијој мјери развијати основно и средње образовање за цијелу популацију. Потврду стања дају нам подаци о првим школама и начину развоја образовања на овом простору. До аустро-угарског периода у БиХ дјелују конфесионалне школе (православне, католичке, муслиманске, јеврејске), чији рад ће се наставити и после 1882. године, када су отворе-

Гизела Јанушевски (1867-1943)

⁸⁸ Gizela Bok: *Žena u istoriji Evrope*, Beograd: Clio, 2005, str. 200-201.

не и државне (народне) основне школе. „Тек од 1886. г. Аустро-Угарска је почела градити нове зграде за школе. Све школе које су отворене раније радиле су у затеченим приватним просторијама. До 1906. г., значи за двадесет година, изграђено је још 105 нових школа. Темпо од просјечно само пет школа годишње увјетовао је споро ширење мреже основних школа у Босни и Херцеговини. Тај темпо је послјије још више успорен, а посљедње четири године аустроугарске владавине школе се готово нису ни градиле.”⁸⁹ Од средњих школа, као трећа гимназија у БиХ (послије Сарајева и Мостара), а прва реалка у Бањој Луци је 1895. године отворена Државна велика реалка. Како те школе нису уписивале и женску дјецу, 1898. године отворена је Виша дјевојачка школа. Гимназија ће бити отворена за ученице тек 1912. године када је могу похађати као ванредне полазнице, а право на редовно школовање добијају 1919. године.

Без обзира на мали број образованих људи, посебно је вриједно пажње, што се макар спорадично у часописима који су намијењени учитељима и наставницима појављују и текстови који говоре о образовању жена. „Са *Школским вјесником* савремена европска педагошка мисао постепено улази у школе Босне и Херцеговине. Уредништво је стајало на становишту да домаће школске раднике треба научно и културно информисати шире него што би то произилазило из њихових потреба у раду са ученицима. Стога се редовно објављују најновија достигнућа појединих научних грана, прегледи најпознатијих међународних изложби итд.”⁹⁰ О томе свједочи и текст руске ауторке под називом „Како ваља жена да се узгаја“, а гдје се подвлачи важност промјене става према образовању и васпитању жена, како би и оне могле на прави начин допри-

⁸⁹ Mirjana Oroz: „Školovanje učitelja u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1972. godine” (diplomski rad), Sarajevo: Filozofski fakultet, 2003, str. 17.

⁹⁰ Todor Kruševac: *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1978, el. izvor citata digitalna kolekcija Narodne i univerzitetske biblioteke Republike Srpske, <http://www.nubrs.rs.ba/digitalna/>

носити развоју друштва. У закључку се посебно наглашава: „Више свјетла, више свјетла тражи жена, ма да мора да купи то свјетло жртвама; колике биле, ипак је и то боље, него оно тупо, неплодно рутинирано вегетирање (...) Жена, којој ништа људско није страно, уздиже ниво друштвене наобразбе и ћудоредности као супруга, мајка, сестра, радна грађанка. А то нам треба.“⁹¹ Вриједно спомена је и то, да се у *Школском вјеснику* редовно равноправно употребљавају именице у мушком и у женском роду – учитељ/учитељица, кандидат/кандидатица или кандидаткиња, колега/колегиница.

На овдашњим просторима - гдје се стално смјењују овајачи, мјесто које остаје на маргинама свјетске модернизације, гдје је пуко преживљавање оно што обиљежава животе највећег дијела становништва - општи напредак се тешко и споро остварује. Послије разарања током аустро-угарског освајања, почиње и обнова према плану нових власти. Босна и Херцеговина је подијељена на шест округа, а унутар округа успостављени су котареви. Бања Лука од 1879. године постаје сједиште котара, па је ту смјештен и котарски суд, а ради се на изградњи нових објеката и отварању нових установа. Према првом попису становништа који је обављен те године, овдје живи око 10.000 становника (углавном се процентуално истиче национална, али не и полна структура популације). У то вријеме успоставља се прва пруга, изграђени су водовод и канализација, уводи се јавна расвјета, ради се на електрификацији и приватних кућа, почиње функционисати телефонски саобраћај, отварају се прва штампарија и хотел.

Здравље становника и здравство у БиХ у то доба је на веома ниском нивоу. Први школовани љекари на овим просторима појављују се у другој половини 19. вијека, тако 1879. године (када се издаје и акт о неопходном образовању и ква-

---

⁹¹ М.К. Nikolajevna: „Kako valja žena da se uzgaja“, *Školski vjesnik*, god. 6, br. 5-12, str. 842, <http://www.nubrs.rs.ba/digitalna/>

лификацији у здравству) ради седам доктора у државним установама, 1893. године тај број је значајно повећан – 64 (и државни и приватни), а пред крај аустроугарског периода било их је 168.⁹² Како су доктори у државним установама били слабије плаћени, није мали број оних који обављају приватну праксу. Они углавном долазе из других дијелова Монархије или других земаља, углавном са Запада, гдје постоје медицински факултети, најчешће из Берна, Беча, Цириха,⁹³ Париза.⁹⁴ Ипак, стање је тешко, јер здравственог особља нема довољно, обично нису ни добро плаћени, здравствене службе су слабо организоване, епидемије су честе, а становништво здравствено слабо просвијеђено. Прво се успостављају привремене медицинске установе, назване „нужне болнице“ са малим бројем кревета и основном опремом, да би се пружала бар најнеопходнија здравствена заштита до изградње нових болница. Успостављају се и бројни прописи како би се спријечило надриљекарство.⁹⁵ У таквој тешкој ситуацији постојао је и један специфичан проблем. Дио жена (првенствено се то односи на муслиманке) из вјерских разлога не пристаје на преглед код доктора мушкарца.

То је био и повод да аустро-угарске власти захтијевају да међу здравственим радницима буду и докторице. Тако у различитим дијеловима Монархије долази до апсурдне ситуације, да се негдје изричито траже жене доктори, а да се

---

⁹² Izet Mašić: *Korijeni medicine i zdravstva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2004, str. 107.

⁹³ Први универзитет на коме је, počev od 1864, ženama bilo dozvoljeno da studiraju medicinu pod jednakim uslovima kao i muškarcima bio je Univerzitet u Cirihu. Up. Gordana Stojaković: *Prilozi za istoriju ženskog pokreta u Vojvodini i Srbiji tokom 19. i početkom 20. veka*, http://www.zenskestudije.org.rs/01_0_nama/gordana_stojakovic/predavanja/doc.

⁹⁴ Poređenja radi treba napomenuti da se u regionu prvi medicinski fakultet otvara u Zagrebu 1917, u Beogradu 1919, u Sarajevu 1946, a u Banjoj Luci tek 1978. godine.

⁹⁵ Up. I. Mašić: *Korijeni...*, nav. izdanje, str. 107-108.

у самом Бечу то истовремено оспорава. „Кад су, у другој половини деветнаестогa стољећа, Аустријанци запосјели Босну и Херцеговину, каже једна бечка легенда, у сарајевској државној амбуланти суочили су се с необичним феноменом: покривене муслиманке нису се хтјеле скидати пред аустријским војним докторима, тражећи да их прегледају искључиво лијечници жене. Управник сарајевске амбуланте о случају је одмах извијестио министра здравља у Бечу, а овај му је одговорио: „*Um Gottes Willen! Wie werden wir die Ärztinnen dort schicken, wenn wir so was im Kaisertum überhaupt nicht haben!*“ („За име бога, како ћемо им послати жене-докторе кад ми у царевини такво нешто уопће немамо!”)⁹⁶

Поред изразитог негодовања докторице су „пронађене“, ангажоване и плаћена из државне касе. Циришки универзитет је међу првима у Европи који допушта и медицинско образовање жена, тако да ће из овог швајцарског града на позив Аустро-Угарске Монархије доћи и прве школоване докторице у БиХ. У Тузли 1891. године са радом почиње др Ана Бајер (Anna Bayer), а двије године касније и др Теодора фон Крајевска (Theodora von Krajewska), која ће касније радити и у Сарајеву. Прве докторице у Мостару су: Бохуслава Кек (Kesk) од 1896. и Ана Кунов (Anna Kuhnow) од 1898. године. Бања Лука прву жену доктора добија 1899. године, и то је Гизела Кун, која тада долази из њемачког града Ремшајд (Remscheid). Одлазак у Босну и Херцеговину за њу није лични избор, већ једина могућност да ради свој посао. Наиме, у то доба иако има званичну диплому једног признатог универзитета, на подручју њемачког царства жене доктори тешко опстају, те је и Кунова врло брзо остала без позиције која је представљала државни плаћени посао. Како у аустријском, тако и у њемачком царству, и даље је женама отежан приступ високом образовању,

---

⁹⁶ Mile Stojić: “Dvostruki život Gustava Klimta: Mirisi ocvalog imperija“, Dani, br. 283, 1.12.2000., <http://www.bhdani.com/arhiva/183/t18308.shtml>

као и даље укључивање у рад.⁹⁷ Гизела Кун је на њемачком подручју остала тек непуну годину – од јуна 1898. до марта 1899. године. За Бању Луку, у коју долази 9. јула 1899. остаће везана више од дванаест година. На почетку ради под уговором за државу, а касније ће имати приватну праксу.

Гизела Розенфелд (Gisela Rosenfeld-Roda) рођена је 22. јануара 1867. године у малом мјесту Дрновице (Drnowitz) у јужноморавском региону недалеко од Брна (чешки: Brno; њем. Brünn). Потиче из јеврејске породице, која је једно вријеме боравила и у Грубишном Пољу у Хрватској, гдје је њен отац Леополд, официр, био управник имања.⁹⁸ Као најпознатији члан ове породице издваја се Гизелин млађи брат Александер Шандор Розенфелд у књижевном свијету познатији као Александер Рода-Рода (Alexander Sándor Rosenfeld, 1872 - 1945).⁹⁹ Основна знања Гизела је стицала у дјевојачкој школи у Брну. У 20. години 1887. удала се за знатно старијег Јиндриха¹⁰⁰ Куна (Jindrich Kuhn), богатог сувласника творнице текстила у Брну, али је с њим у браку остала тек неколико година.¹⁰¹

---

⁹⁷ Paulette Meyer: "From „Uncertifiable” Medical Practice to the Berlin Clinic of Women Doctors: The Medical Career of Franziska Tiburtius (M.D. Zürich, 1876)", u: *Dynamis, Acta Hisp. Med. Sci. Illus*, 1999, str. 292

⁹⁸ S obzirom na uobičajene prepreke koje se pojavljuju u istraživanju ženske istorije, ne iznenađuje i primjer u slučaju podataka Rozenfeldove, gdje u dostupnim dokumentima nismo našli navedeno i ime majke. Spominje se i da ima i tri sestre, ali tek jednoj saznajemo ime – Maria, rođena 1875. godine

⁹⁹ Uspio je izbjeći progon Jevreja emigracijom u SAD, gdje je i umro poslije rata. Bio je i oficir i ratni izvještac. Neka od njegovih djela su: *Priče vojnika* (1904), *O pčelama, trutovima i baronima* (1908), *Ropkinja sa Rodosa* (1913), *Lutanja jednog humoriste* 1914 – 19 (1920), *Krokodilske suze* (1933).

¹⁰⁰ U nekim izvorima se spominje ime Joahim (Joachim), u drugim Jindrih (Jindrich), a u trećim Hajnrlih (Heinrich)

¹⁰¹ U dokumentima i tekstovima korišćenim za ovaj rad daju se i različiti podaci o završetku prvog braka. Nema tačne godinne, već se negdje navodi da se to dogodilo prije njenog odlaska u Ciri, iz drugih podataka se može zaključiti da se to dogodilo poslije preseljenja, a negdje se spominje da je zvanični razvod uslijedio tek kad je došla u Banju Luku.

Ускоро се Гизела Кун сели у Цирих (Zürich), гдје је приватно завршила средњу школу и матурирала. Осим њемачког, добро говори француски, а познаје и енглески, те српско-хрватски. На факултет се уписала 1893. године, а промовирана је у докторицу медицине 12. априла 1898. године. Њен завршни рад је био „О мебрани душника“ („Über Tracheitis membranacea“) код ментора др Хуге Рибберта (Hugo Ribbert). Након тога, прво је волонтирала у породилишту Клинике за жене у Цириху, а потом је кратко боравила у Ремшајду гдје је могла радити тек у здравственом осигуравајућем друштву. Стање у њемачком царству, када је у питању рад жена докторица, већ је споменуто, слично је оном у Аустро-Угарској. Прилика да се докаже у свом послу Куновој се пружа са прихватањем државног намјештења у БиХ, гдје и даље владају бројне епидемије и јако је тешко стање када је ријеч о здрављу становника.

О енергичности, ентузијазму и марљивости докторице Кун свједоче резултати њеног рада. „У току прве године укупно је имала 1431 пацијента, од чега 14 мушкараца, 936 жена и 479 дјеца, а од тог броја према вјерској и националној структури – 46,2 посто муслимана, 30,3 посто православца и 19,6 посто католика. Углавном је лијечила инфекције, респираторне и полне болести, а обављала је и мање хируршке операције.“¹⁰² Током свог бањолучког периода Гизела Кун је вратила дјевојачко презиме Розенфелд, прекрстила се и узела и име Лудмила. Врло брзо је промијенила статус и удала се за двадесет година старијег колегу Владислава Јанушевског (Januszewski), који је тада био и владин савјетник за здравство. Тада она мора да напусти државну службу и отвара приватну праксу. „С обзиром на претходни рад већ је

¹⁰² Lenka Vytlačilova: „Průkopníci českého feminismu / Czech Feminist Trailblazers – Gisela Kuhn“ (Sunshine for Women), <http://www.pinn.net/~sunshine/czech/medicine.html>

била позната у граду као врсна докторица за епидемије, те је највише лијечила богиње, тифус, пјегави тифус, сифилис, а код исламских жена обољења костију (остеомалацију).¹⁰³ Њена способност и посвећеност послу брзо долазе до изражаја тако да је „20. марта 1903. године отворила и диспанзер у бањолучком насељу Горњи Шехер. Град је плаћао годишње 800 К (круна), од чега 600 К за плату, а 200 К за превоз. Током 1905. лијечила 1605 жена у амбуланти, а обавила је и додатних 920 кућних посјета – од чега 660 у најужем дијелу града, 124 у Назарету [Петрићевцу] и 136 у Слатини.“¹⁰⁴

Када је Владислав Јанушевски пензионисан 1912. године преселили су се у Грац. Још је једном, сада на аустријском универзитету (Karl Franzes Universität), Гизела Јанушевски је полагала испите да би успјела нострификовати швајцарску диплому 24. фебруара 1915. године. Остала је удовица 1916. године, и после смрти мужа добровољно се пријавила у војну службу гдје је била једина докторица стално распоређена при војној команди у болници у Грацу-Егенбергу (Graz-Eggenberg). За пожртвованост током рата добила је државно одликовање (die Kriegsmedaille, das Ehrenzeichen vom Roten Kreuz mit der Kriegsdekoration und der Goldene Verdienstkreuz mit der Krone). По завршетку Првог свјетског рата, од 1919. у Грацу поново започиње приватну праксу, а до 1933. радила је и при Савезу за здравствено осигурање за покрајине Штајерску (Steirmark) и Корушку (Kärntner).

Друга је докторица у Аустрији која 1929. године добија титулу „Medizinalrat“ за знатан допринос на подручју здравства. Годину раније то државно признање добила је Габриела

---

¹⁰³ „Januszewska, Gisela (geb. Rosenfeld, verh. Kuhn) 1867 – 1943” in “Persönlichkeiten” in: Ariadne Projekt “Frauen in Bewegung” - Diskurse und Dokumente der sterreichischen historischen Frauenbewegung 1848 – 1918, http://www2.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_januszewska.htm

¹⁰⁴ L. Vytlačilova: „..... Czech Feminist“, prethodno navedeni izvor

Позанер фон Ерентал (Gabriele Posanner von Ehrental), која је такође прво дипломирала на Универзитету у Цириху 1893. године, а поново на Универзитету у Грацу 1897. године. Управно она је и заслужна да женама буду, уз одређене испите, признате постојеће иностране дипломе, јер је упутила петицију цару Францу Јозефу, а годину послје је проглашен је пропис о нострификацији.¹⁰⁵ Своју ординацију докторица Јанушевски званично је затворила крајем 1935. године, али то није био крај њених активности. Гизела Јанушевски није само била предана свом послу, већ је била и друштвено ангажована. Помагала је при Удружењу удовица и сирочади, а често је и сама лијечила пацијенте који нису били у могућности да плате. За свој цјелокупни предани рад 1937. добила је и аустријско државно одликовање за заслуге (die Verleihung des Ritterkreuzes des Österreichischen Verdienstordens).

Послије припајања Аустрије нацистичкој њемачкој и спровођења расне политике, докторица Јанушевски је прво приморана да се исели из свог стана у Грацу. Привремено налази уточиште у Бечу 1940. године, али убрзо је депортована заједно са многим другим Јеврејима. Умрла је 2. марта 1943. године, како се наводи, „природном смрћу“ у нацистичком концентрационом логору Терезиенштат (Theresienstadt), када је имала 67 година. Тако се завршио живот Гизеле Јанушевски, испуњен прије свега преданошћу једном хуманом позиву и професији, као и пионирском храброшћу у остваривању еманципације жена. Током једне деценије ту своју преданост и знање она је поклонила и становницима и становницама града Бање Луке, а што свакако не бисмо требали заборавити.

---

¹⁰⁵ Ур. Martina Hasenhündl-Gaiswinkler: „Die Frau in der Medizin: Eine Erfolgsgeschichte mit Hindernissen“, Consilium, 04/2008, str. 32, http://cms.arztnoe.at/cms/dokumente/1002641_106413/b9e14897/FrauMedizin_Consilium_0408.pdf. Данас постоји државна стипендија Gabriele Pozaner – за научна достигнућа и promovisanje rodne jednakosti.

Хронологија

- 1867. рођење, Дрновице, Моравска
- 1887. удаја за Јиндриха Куна (први брак)
- 1893. уписала Медицински факултет на Универзитету у Цириху, Швајцарска
- 1898. промовисана у докторицу медицине у Швајцарској
- 1898 – 1899. прво радно искуство у Цириху, затим у Ремшајду, Њемачка
- 1899. долазак у Бању Луку
- 1903. отвара диспанзер у Горњем Шехеру
- 1912. одлазак у Грац
- 1915. након поново положених испита на Универзитету у Грацу, нострификовала диплому
- 1916. умире Владислав Јанушевски, постаје удовица
- 1919. отвара приватну праксу у Грацу
- 1929. добија титулу Медизиналрат, прије ње то је остварила само још једна жена у Аустрији
- 1935. затвара приватну ординацију
- 1937. државни орден за заслуге
- 1940. одлазак у Беч
- 1943. умире у нацистичком концентрационом логору Терезиенштат

КЊИЖЕВНО-ПУБЛИЦИСТИЧКИ И САКУПЉАЧКИ РАД

Културно-просвјетно дјеловање у Бањој Луци почиње средином, а свој замах доживљава крајем деветнаестог вијека. Иако су бројне тешкоћа пратиле промјену вишевијековне турске власти и успостављање аустроугарске управе, ипак друштвени живот постаје богатији. Оснивају се различита удружења, отворена је прва штампарија, покрећу се часописи, жив је публицистички, сакупљачки и књижевни рад, одржан је први концерт. ”Живот се почиње европеизирати, иако су још увијек присутни садржаји прошлости натопљени оријенталним садржајима” (Цаја 1980: 12). У цјелокупној културној дјелатности активно учешће узимале су и поједине жене, чија ћемо имена у наставку издвојити.

Сакупљање народног усменог блага на простору Босне и Херцеговине под турском упрвом свакако је отпочело под утицајем Вука С. Караџића. Научни интерес самог Вука Караџића за ове предјеле је постојао,¹⁰⁶ јер је Вук у Предговору *Рјечника* истакао: ”Да сам којом срећом могао отићи у Босну и Херцеговину јамачно бих нашао још много знатнијех ријечи, али поред све моје жеље то се није могло”.¹⁰⁷

Међутим, иако Вук није боравио међу Крајишницима, и ту је имао сљедбенике чији ће сакупљачки рад крајем XIX

---

¹⁰⁶ Уп. Голуб Добрашиновић: *Вуково интересовање за Босну* (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXVI/1-2, 1960, 86-89)

¹⁰⁷ У сакупљању народних умотворина, етнографске и фолклорне грађе из Босне и Херцеговине Вук највише сарадника има управо из Херцеговине: Серафим Шолаја, Јоаникије Памучина, Прокопије Чокорило, Ато Марковић Сломо, Нићифор Дучић, Сава Косановић, Христифор Михајловић, Томо Братић, Лука Грђић Бјелокосић, те Стака Скендерова.

вијека бити везан прије свега за часопис *Босанску вилу*.¹⁰⁸ Уредништво *Босанске виле* помагало је сакупљачима грађе тиме што су штампали *Питања за проучавање народа*, која је саставио др Фридрих Краус.¹⁰⁹ Краус је сугерисао да се посебна пажња обрати опису: говора, обичаја, светковина, вјеровања и сујевјерја, прорицања, народне љекарије, вјенчања и весеља, племенских односа у задругама, итд.

Интересантно је да се у *Босанској вили*, али и у другим часописима тог периода, врло ријетко јављају сараднице из Бање Луке, премда се Бањолучанке образују и школују, најчешће у Заводу Мис Ирбијеве¹¹⁰ у Сарајеву. Једина жена из Бање Луке претплаћена на *Босанску вилу* (1907. године) била је Милка Кочић, која ће се у *Вили* јавити и са једном пјесмом. До овакве сарадње дошло је и због тога што су Милка и Петар Кочић били у блиском пријатељском односу са Кашиковићима, Николом и Стојом, власницима *Виле*.¹¹¹ Међутим, иако тада актуелни часописи скоро да и немају сараднице непосредно из Бање Луке, имају их из шире бањалучке околине, а то су: Софија Плетикосић (Бихаћ), Јулка Поповић-Срдић (Сански Мост), Катица Крајић (Босански Петровац), Георгина Стојановић (Приједор), а посебно мјесто припада Стоји

---

¹⁰⁸ Међу настављачима Вуковог сакупљачког рада најзначајнија имена из Крајине су: Петар Кочић, Васо Кондић, Петар Иванчевић, Петар Мирковић, Симо Стојановић. Поред Босанске виле, они су сарадници и других часописа. Нпр. Петар Сп. Иванчевић, *Српски народни обичаји у Босанској Крајини*, Српски магазин, 1896, стр. 145-147.

¹⁰⁹ *Босанска вила*, год. II/1887, бр. 1-15.

¹¹⁰ Просвјетитељску улогу Мис Ирби и Мис Мекензи код нас најбоље илуструју сљедеће ријечи: "Ове две образоване особе знале су да је жена-мајка темељ сваког друштва, да она ствара и васпитава нове генерације, и зато су се одлучиле да почну од просвећивања женске младежи" (Чоловић и Чоловић 2004: 57).

¹¹¹ Пјесма коју је забиљежила Милка Кочић носи наслов Ој, Јоване!, а објављена је у 5. броју од 15. марта 1907. године (стр. 72).

Кашиковић (Нови Град). Неке од сарадница, премда су биле веома образоване, због своје скромности не истичу се јавно и чак се потписују мушким именом.¹¹²

Стоја Кашиковић рођ. Здјеларевић је рођена у Босанској Чађавици (код Новог Града) 1870. године. Школовала се попут многе сирочади, у Заводу Племените Ирбијеве у Сарајеву. Удала се 1886. за учитеља Николу Кашиковића, који је под притиском аустроугарских власти напустио учитељску службу и потпуно се посветио публицистичком раду у *Босанској вили*. Несебичну подршку пружила му је супруга Стоја, која је чак 1891. године, док је Никола болестан лежао у постељи, била и уредница *Босанске виле*. Од тренутка када је Никола преузео власништво над часописом (1892) Стоја почиње да се стара и за коректуру "Виле", такође

Стоја Кашиковић (1870-?)

¹¹² Таква је нпр. Јулка (потписује се као Јовица) Стратимировић рођ. 1851. у Кулпину. Сарађивала је у Босанској вили, али и другим часописима. Податке о њој доноси и часопис Српкиња (1913, стр. 52). Иначе, Јулка је даља рођака митрополита Стефана Стратимировића чији је синовац био велепосједник у Кулпину. Породична традиција Стратимировића налагла је да се за образовање и васпитање дјеце у породици узимају приватни учитељи из редова образованих људи

је и рецензент и администратор листа (заједно са Стевом Калуђерчићем¹¹³).

У *Босанској вили* до почетка двадесетог вијека од женских имена уз Стоју Кашиковић, која је сасвим сигурно један од стубова *Босанске виле*, истиче се још и Софија Плетикосић која својим текстовима критикује помодарство а залаже се за традиционалне вриједности. Од сарадница с почетка двадесетог вијека издваја се Георгина Стојановић у сакупљању народних приповједака. Своје књижевне и списатељске склоности у другим часописима показаће Катица Крајић – у *Српском магазину* и Јулка Поповић-Срдић – у бањолучком *Развитку*, али и у *Женском свету* и *Српкињи*, затим, Милена Мразовић-Preindlsberger у листу *Bosnische Post* и Јованка Милошевић у *Правди* и *Отаџбини*.

Милена Мразовић- Preindlsberger (1863-1927)¹¹⁴

Премда је Милена Мразовић онајприје упамћена као новинарка уредница и власница листа *Bosnische Post* који је излазио у Сарајеву (од 1884), мање је познато да су њени почеци у ствари везани за град на Врбасу. Петнаестогодишња Милена са родитељима долази у Бању Луку 1878. године, гдје је њен отац добио службу као аустроугарски чиновник. Година 1878. била је по многим дешавањима прекретница, па тако и у погледу музичког живота Бањолучана. Први пут се Бања Лука сусреће и успоставља везу са европским музичким збивањима умјесто дотадашњег хорског музицирања.¹¹⁵ Ова

¹¹³ Уп. Трајковић 2008: 347.

¹¹⁴ Тодор Крушевац као годину Милениног рођења наводи 1860. (Уп. *Босанскохерцеговачки листови у XIX веку*, Сарајево 1978, стр. 171).

¹¹⁵ Refik Hodžić: *Začeci horskog muziciranja na području Bosanske krajine (1878-1941)*, *Novi zvuk – internacionalni časopis za muziku*, Pedagoški fakultet Bihać, 2006, broj 28, str. 60-69.

чињеница има директне везе са личношћу Милене Мразовић. Наиме, сматра се да је први концерт у Бањој Луци одржан 31. маја 1881. године,¹¹⁶ а на њему је уз војни оркестар и учитеља Јована Видића, као пијанисткиња наступала Милена Мразовић.¹¹⁷ Милена је била ”један од бројних веома добрих музичара аматера из тог доба” (Кулунџија 2004: 10), што не изненађује имајући у виду да је она већ са десет година добро свирала клавир и добро компоновала.¹¹⁸ Концерт у Бањој Луци је одржан пред “многобројном и врло одабраном публиком”, а пијанисткиња Милена Мразовић је ”занијела опћинство својом узвишеном свирком и изврсном техником”,¹¹⁹ што значи да су је грађани Бање Луке срдачно дочекали и још боље прихватили.

Нешто касније, у запису о Бањој Луци, Милена ће пак забиљежити своје виђење Бање Луке и Бањолучана:

---

¹¹⁶ Овај први концерт, према писању Босанско-херцеговачких новина (Сарајево), уједно и први значајнији културни догађај од доласка Аустроугарске у БиХ – одржан је управо у Бањој Луци 31. маја 1881. године. Лист доноси и програм концерта: «1. Svetosavski pohod od Mendelsona (svirao je orkestar 78. pješ. Pukovnije), 2. Uvertira "Rienzi" od R. Vagnera, za glasovir, 4. ruke (gospođica M. Mrazović i g. nadporučnik Woda), 3. "Faustova fantazija", od Alarda za četveropjev, od Smolcera (gospoda Steinmez, dr. Unterlugauer, poručnik Sagner, nadporučnik Woda) 5. "Reminis-cencije im Lucia di Lammermoor za glasovir od F. Lista (Liszta) (gospođica M: Mrazović), 6. deklamacija (gospodin J. Vidić, 7. Suve suze, pjesma uz celokvartet od E. Šruteka (gosp. nadporučnik Woda) 8. Veliki koncert na glasoviru od H. Černia 4 ruke uz pratnju orkestra, op. 153. (gospođica Mrazović i nadporučnik Woda).”

<http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-5/lat/7535.html>

¹¹⁷ Према Александру Равлићу концерт је одржан 2. јула исте године. (Уп. *Бањалука какву смо вољели. Бањалучки повијесни листићи*, Ријека 2003, стр. 94).

¹¹⁸ Амира Жмирић, ”Milena Mrazovic-Preindsberger als Autorin der Reiseberichte über Bosnien-Herzegowina“, Langarchivierungssystem Phaidra der Universität Wien, https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:50965, januar 2010.

¹¹⁹ <http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-5/lat/7535.html>

*Милена Мразовић Preindlsberger
(1863-1927)*

ли скупоцјени садржај. У овом граду имала је буржоазија водство. У породицама се дјевојке строго одгајају и не тако отмено као у Посавини, не одгајају их за весеље и шалу као у Сарајеву, али их отац мирно пушта у једну туђу кућу, то јест допушта им да се удају.¹²⁰ Из њених успјелих описа, попут овога, може да се види дубока веза са овим поднебљем и наклоност према његовом становништву.¹²¹ Истовремено, према нашим сазнањима, ово је први опис који је о Бањој Луци оставила једна жена.

Милена је рођена у Бјеловару, а потиче из старе племићке породице Мразовића од Мразовца који су у Босанску краји-

”Умјереност (скромност) Босанаца долази до изражаја у изгледу Бање Луке, јер иако је у раније доба била сједиште маџарског паше, босанског везира и један од најбогатијих и најзначајнијих трговачких градова земље, остале су ипак ниске бијеле куће са теретом великих црних кровова од шиндре увијек исте. Бањалучки трговац није градио ни замкове ни куле и био је задовољан када је трошна ограда од дасака опкољавала његов, од вањског свијета потпуно одвојен мирни дом, и када би стари сандуци има-

¹²⁰ <http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-5/lat/7535.html>

¹²¹ Miloš Okuka, *Zwischen Orient und Okzdient. Deutsche Reisebeschreibungen über Bosnien- Herzegowina 1530-1990*. In: Ulrich Obst/Gerhard Ressel (Hrsg.), *Balten-Slaven-Deutsche: Aspekte und Perspektiven kulturellen Kontakte*. München, 1993.

ну дошли за вријеме ратова против Турака о чему свједочи још и данас село Мразовац на Уни. Школовала се у једном великом институту за дјевојке у Будимпешти.¹²²

Пропутовала је ”већином на коњу” цијелу Босну и Херцеговину и добро упознала њено становништво и њихове обичаје. Тако је ”допрла и у најзабитија места. Путовала је у друштву са сликарком Аугустом Бок ... па се може мислити какво је изненађење у нашим касабима деведесетих година изазвала појава ових двеју девојака у швапској ношњи и на коњима! Али оне се као да и не освртаху на то, следећи свака своје циљеве” (Крушевац 1978: 172).

Највећи дио живота провела је у Сарајеву и Бањој Луци као наставница, уредница и књижевница.¹²³ Након што је 1884. године основан *Bosnische Post* – први политички лист под аустроугарском у БиХ, Милена, која је управо тада завршила студије и накратко предавала француски језик у школи милосрдних сестара у Сарајеву, постаје стална сарадница листа.¹²⁴ Убрзо ће бити сувласница, а затим власница листа (1889), да би од 1892. била и главна уредница.¹²⁵ На тај начин она је постала прва жена главни уредник и издавач као и прва

---

¹²² Hamdija Kreševljaković, *Milena Mrazović*, Napredak, godina II 1927. br. 6, Sarajevo, str. 89-90.

¹²³ Milos Okuka, Petra Rehder: “Das zerrissene Herz“ Reisen durch Bosnien-Herzegowina 1503-1993, München, str. 58.

¹²⁴ ”Зна се, из једног чланка поводом десетогодишњице листа, да се у редакцији налазила од почетка и Милена Мразовић, примљена најпре као (Lehrbube) и већ рано приказивана публици као ‘врло цењени сарадник’ и ‘омиљени колумниста” (Крушевац 1978: 166). Чланак на који се Т. Крушевац позива објављен је у *Bosnische Post*-у, XI/1894, No 1.

¹²⁵ Поређења ради, амерички лист *The Journalist* је још 1886. процјењивао да у Америци постоји 500 жена-новинарки. Требало је, ипак, да прође доста времена да би 1902. године, у тој истој Америци, жена добила први истраживачки задатак и понијела титулу прве истраживачке новинарке. То је била Ајда М. Тарбел [Ida M. Tarbell] (1857–1944). Уп. M. Beasley & S. Gibbons: *Taking Their Place A Documentary History of Women and Journalism*, 2003, 56, 74.

професионална новинарка у Босни и Херцеговини. ”Када је *Bosnische Post* 1894. славио десетогодишњицу свог постојања цјелокупна свјетска штампа подвукла је ту чињеницу да се баш у Босни и Херцеговини јавља жена као заступник најслободније професије, у којој жена у оном времену није могла играти ни најмању улогу у јавности.”^{126 127 128} Поред бављења новинарством, Милена је објавила и пет књига са темама из БиХ на њемачком језику.¹²⁹ Те њене књиге су добиле одличне рецензије уважених ауторитета тог времена, на примјер Ватрослава Јагића. Постојала је озбиљна намјера да приповијетке М. Мразовић буду преведене и као такве објављене и у *Босанској вили*,¹³⁰ али до тога, ипак, није дошло. Збирка новела *Селам*, штампана на њемачком језику у Берлину 1893. године, преведена је на енглески и на руски језик. Миленина потреба да се стално усавршава и да напредује огледа се и у томе што је као већ афирмисана књижевница, на позив Етнографског института марта 1896. године, одржала предавање о народу у БиХ у Градској кући у Бечу, које је било и посјећено и запажено, те што је године 1889. постала први женски члан антрополошког друштва у Бечу. Новембра 1896. године

---

¹²⁶ Kreševljaković 1927, исто.

¹²⁷ Наиме, ”Жена-новинар је у то вријеме била нешто нечувено, те се тако догоди да се прва политичка шефица редакција у Европи појави баш у Босни, гдје су још прије десет година владали обичаји средњовјековља, а жене више него игдје другдје биле најуже везане само за кућу...” (Салко Шарић: ”Двије заборављене госпође”, Мост, Мостар 2004. године, према: <http://www.most.ba/084/028.aspx>)

¹²⁸ Дотадашњи власник и уредник Еуген Тепфер је лист и штампарију *Bosnische Post*-а ”оставио тестаментарно својој ортакињи Милени Мразовић, с којом се нешто пре болести био и заручио” (Крушевац 1978: 170).

¹²⁹ Двије њене приповијетке *Циганин и дивови* и *Златна дјеца* из књиге ”*Bosnische Volksmärchen*”, уврстио је приређивач Хамид Диздар у ”Народне приповијетке из БиХ”, Сарајево 1952.

¹³⁰ *Босанска вила*, I/1886, бр. 10, стр. 159.

она се удала за др Jozefa Preindlsbergera (Беч, 6. март 1863. - Беч, 13. децембар 1938) с којим ће стећи два сина. Њен муж је од 1893. до 1919. био примаријус хируршког и окулистичког одјељења Земаљске болнице у Сарајеву.¹³¹ Неколико мјесеци прије удаје, Милена је напустила *Bosnische Post* и посветила се раду у европској штампи.^{132 133} ”Освртала се на анексију БиХ, убојство пријестолонаследничког пара у Сарајеву, процес Гаврилу Принципу и све догађаје високог значаја”.¹³⁴ У Првом свјетском рату пратила је мужа као болничарка по Србији, Црној Гори, Македонији, Албанији и Италији. Међутим, новооснована држава Краљевина СХС ју је заједно са супругом депортовала у Беч, тако да су од 1919. године живјели у Бечу. До пред сам крај живота остала је активна: ”У мају 1926. године у бечкој Уранији одржала је предавање о љепотама Босне и Херцеговине пред препуном двораном”.¹³⁵ Поводом њене смрти бечки *Wiener Stimmen* 20. 1. 1927. објавио је текст у којем се каже да је умрла у ”санаторијуму након дуге и тешке болести”.

---

¹³¹ Шарић 2004, исто; Крушевац 1978: 179.

¹³² Детаљне податке о њеном раду, њеним напорима и заслугама, као и проблемима и оптужбама, који су се јављали у руковођењу листом, видјети у: Тодор Крушевац, *Босанскохерцеговачки листови у XIX веку*, Сарајево 1978, стр. 170-179.

¹³³ ”Била је и уредница аустријског радија, као и скоро свих бечких и разних других новина. *Reichspost* јој је био посебно захвалан ради исцрпних и изванредних информација и чланака које је објављивала под синонимом *Милан*” (Салко Шарић: ”Двије заборављене госпође”, Мост, Мостар 2004. године, <http://www.most.ba/084/028.aspx>)

¹³⁴ Исто.

¹³⁵ Исто.

Јованка Милошевић жена испред свог времена (1878-1937)

Прије почетка Првог свјетског рата истакла се у граду Бањој Луци једна интилигентна и енергична жена – поријеклом из угледне трговачке породице, активна и као члан и као предсједница Добротворне задруге Српкиња Бањолучанки. Она је у својој средини искакала по много чему – и ширином погледа, а и својим литерарним склоностима. Није познато да се у Бањој Луци прије Јованке Милошевић нека домаћа жена огледала и у књижевности,

Најзначајнији извор биографских података о Јованки Милошевић, до сада, представља монографија Ранка Рисојевића о животу и раду Владе С. Милошевића, Јованкиног сина и чувеног академика. Наиме, што се тиче Јованкиног поријекла зна се да је мајка Јованке Милошевић, Савка била удата у Варцар Вакуф у породицу Милића. Имала је двоје дјеце, али је рано ”остала удовица, негдје око 1870. са свекром и дјецом преселила се у Бањалуку гдје је живјела седам година као удовица. Удала се поново 1877. за Миливоја Вучковића, познатог Бањолучанина, кога спомиње и Петар Кочић као трговца код кога су радо навраћали Змијањци, иако је он у град дошао с друге стране, од Подградаца, села подно Козаре. Његова кућа била је уз садашњу зграду Народног позоришта”.¹³⁶ Савка Симић, удата прво Милић, затим удовица, па након поновне удаје Вучковић, родила је Миливоју Вучковићу двоје дјеце, сина Бранка и кћерку Јованку¹³⁷.

¹³⁶ Рисојевић 2001: 21-22.

¹³⁷ ”Уз купање мале Јованке везана је и једна, наизглед мала, анегдота. Аустријска војска улазила је у град уз музику, ларму и повике. Управо у то вријеме Савка је купала Јованку у дрвеном кориту. Привучена том свом гунгулом на улици, излетјела је да види о чему се ради, оставивши дијете само. Када се вратила, готово се следила видјевши своју малу Јованку како гута воду. На сву срећу, била је стигла на вријеме” (Рисојевић 2001: 22).

Јованка Милошевић, од свог дјетињства, одликовала се ”живом интелигенцијом и радозналим духом. Рођена је 1878. године, нешто прије уласка аустријских окупационих трупа у БиХ на основу историјског Берлинског договора великих сила. Као кћерка из трговачке куће, завршила је дјевојачку школу. Владала је њемачким језиком, могла течно да конверзира и да води кореспонденцију”¹³⁸.

За Саву Милошевића Јованка Вучковић удала се 1897. године.

”Како год да се данас оцјењује и посматра, без обзира на све разлике у темпераменту и склоностима, за оно вријеме био је то брак за узор. На једној страни честити муж, озбиљан и радин, предан конкретним животним стварима, али са слухом за умјетност, поносан на своје трговачко поријекло; на другој, пак, супруга, одана кући и породици, напредних погледа, ујетнички усмјерена и литерарно обдарена, не занемарујући кућне обавезе, с мислима окренутим увијек

Јованка и Саво Милошевић

нечем вишем и љепшем, отјелотвореном у умјетничким истинама; отворена за све што је напредно, идеалиста у оном најбољем смислу како морално тако и умјетничком”¹³⁹. Изродили су петоро дјеце, и то три сина и двије кћерке: Војислав, Владо,

¹³⁸ Уп. Рисојевић 2001: 21-22.

¹³⁹ Уп. Рисојевић 2001.

Стојанка, Немања и Милена. Својој дјечи, обоје супружника, настојали су да пруже што боље образовање, са обавезним музичким васпитањем. Обоје су неко вријеме пјевали у ”Једниству”, а у кући су имали, ако не први а оно међу првима у Бањој Луци, грамофон и плоче ”па је често у кући Милошевића било за оно вријеме необичне, озбиљне музике”.¹⁴⁰ Када би се послом налазио у Бечу, Саво је редовно одлазио у Бечку оперу.¹⁴¹

Тако су већ у првим годинама ”Јединства” три члана породице Милошевић пасионирано пјевали и својим пјевањем проширивали културни хоризонт не само српске популације него и осталих грађана. Јованка Милошевић, и поред свих својих обавеза, стизала је да мисли на умјетност. Била је начитана, куповала је литературу која је истовремено била модерна у Београду. У кућу Милошевића стизао је Српски књижевни гласник и редовна кола СКЗ¹⁴². Јованка је одлазила у Београд, кретала се у умјетничким круговима, настојала да што више у себе ”упије благотворне утицаје националне културе” (Рисојевић 2001: 25).

Напредних погледа, умјетнички надарена, у животу ју је стално пратила тежња ка нечему вишем и племенитијем, а знала је да жртвује, када је било потребно, и свој лични интерес у корист народног бољитка¹⁴³. Међу српским женама

¹⁴⁰ Стара Бањалука – породица и школовање Владе С. Милошевића, www.pressrs.ba/.../Školovanje+u+senci++umiruće+carevine.html

¹⁴¹ Исто.

¹⁴² Рисојевић 2001: 25.

¹⁴³ ”Ондашња Бања Лука била је јединствена само као урбано градско подручје, али је била конфесионално издијељена и друштвени живот одвијао се само у затвореним националним круговима. Колика је та подијељеност била нека илуструје и примјер Јевреја, који су имали двије црквене заједнице, ашкенаску и сефардску. Ашкенаској су припадали Јевреји досељени из њемачких земаља а сефардској шпански. Храм ашкенаских Жидова био је богат, с плаћеним кантором, док је сефардски био сиромашан и без кантора. Бањолучки муслимани били су свијет за себе и тек по успостављању државе СХС почињу да се отварају и да прилазе хрватској или српској заједници учествујући чак и у културном животу с њима. Тек ће с настанком радничког друштва ”Пелагић” доћи до стидљивог мијешања све четири конфесије, али то ће трајати кратко и бити прекинуто за Јевреје и Србе трагично 1941. годином” (Рисојевић 2001: 25).

у Бањој Луци, Јованка Милошевић је свакако искакала ширином погледа, а нарочито својим литерарним склоностима. Није познато да се у Бањој Луци прије Јованке нека домаћа жена огледала и у књижевности. Објавила је двије свеске прозе, "Богомдани умјетници", о Високим Дечанима, послје посјете том изузетном споменику српске културе, и "Ево их иду", дужу прозу о борби народа против туђина. Ријеч је о двије плакете, од којих је прва урађена веома укусно, готово као споменар, у којима се романтичарски заступају српски интереси и велича краљевска лоза прво Немањића а онда и Карађорђевића¹⁴⁴. Према мишљењу Р. Рисојевића у односу на Кочића на чију се литературу угледала у прози "Ево их иду", Јованка није могла да проникне у језичку магму, остала је на површини, препричавајући општа мјеста епске поезије и стереотипно сликајући окупаторску аустријску власт. Објавила је и низ приповједака у београдском листу "Правда", као и неколико цртица у "Отаџбини".

Активности хуманитарног карактера жена Српкиња у то вријеме одвијала се у оквиру Добротворне задруге Српкиња Бањолучанки,¹⁴⁵ а затим у Кољу српских сестара¹⁴⁶. У вријеме Другог балканског рата, скупљани су прилози за српске рањенике и борце на фронту, прављени су завоји, слата им је топла преобука. Налазећи се 1913. године на челу Добротворне задруге Српкиња Бањолучанки, Јованка Милошевић

---

¹⁴⁴ Исто.

¹⁴⁵ „Banjaluka je zauzimanjem današnje pretседnice svoje, g-đe Jovanke S. Miloševića, osnovala svoju zadrugu 1902. g. u kojoj ima danas 42 osnivačice, 3 dobrotvorke i 105 redovnih članica, svega: 150.- Ova je zadruga podigla zabavište i troši na njega godišnje 2077,46 K i pored toga izdržava troje dece, koji su ostali bez roditelja. Imaju u gotovini: 8940,02K. Tajnik je: Marko Livnjaković.“ A.V. (Arkadije Varađanin) *Ženska udruženja među Srpkinjama u: Kalendar Ženski svet za 1910*, Zemun str. 104.

¹⁴⁶ Чланство ових друштава су "по правилу сачињавале жене из имућних и угледних градских породица" (Симијановић 2010: 83), а била су углавном родољубиво оријентисана.

низом акција доприноси правилном усмјеравању активности тог друштва.¹⁴⁷

Јованка Милошевић је била жена са схватањима која су била испред свог времена, па је независно од трговине свога мужа отворила "своју самосталну радњу, што је био прави по-двиг за оно вријеме када су жене биле осуђене само на своје кућно огњиште и на готово симболичну активност у оквиру неких женских организација. За своју женску равноправност, Јованка Милошевић се борила сасвим конкретно, без иаквих захтјева на власт или друге друштвене форуме. Али, природно, сама није могла све. Тражила је помоћ, а ван своје породице ту помоћ није могла да добије. Људи су гледали своја посла, а друге су посматрали само као могући извор зараде или, чешће, бруталне пљачке. Трговачко, а поготово ратно вријеме проповиједало је свој морал. На све стране шверцовало се, у томе је било чак и нечег патриотског, јер се оштећивала Аустрија. Ратни закони забрањивали су слободну продају жита, дувана, пренос девиза, али се то на све стране радило. Јованка Милошевић је кришом довозила жито из Градишког котара у Бању Луку а њени политички противници прогласили су је шверцерком. У односу на државни монопол и све оно што су други радили то је било мало обимом и наивно у својој штетности по власт. Не познајући праву људску природу, ушавши чак и романтичарски у послове гдје је било природно да се користе

---

¹⁴⁷ "Dobrotvorna zadruga Srпкиnja" u Banjoj Luci organizovala je 21. februara (6. marta) 1913. godine koncert sa igrankom u prostorijama željezničke restauracije. Ova zabava organizovana je prvenstveno radi prikupljanja dobrovoljnih priloga za velike akcije pomoći Srbiji... "Dobrotvorna zadruga Srпкиnja", na čije čelo 1913. godine dolazi Jovanka Milošević, bila je glavni organizator ovih akcija... Velike količine košulja, čarapa i zavoja, koje su članice Zadruga sakupljale, noću, u potaji su preko Zemuna otpremale za Beograd... Austrougarska vlada spremala je rat protiv Srbije, pa je u maju 1913., u nizu pripremnih mjera zabranila sva značajnija kulturna, privredna i prosvjetna udruženja, ograničena su građanska prava i uvedeno gotovo opsadno stanje. Između ostalih, zabranjen je i rad SPD "Jedinstvo" i "Dobrotvornoj zadrugi pravoslavnih Srпкиnja Banjolučanki". www.glassrpske.com/vijest/14/feljton/

погодности тржишта и лаковјерност пословних партнера, Јованка Милошевић је имала тешких промашаја и губитака. Једном приликом довела је човјека, који је требало да јој испоручи вагон купуса пред икону светог Јована да се закуне како ће то урадити поштено¹⁴⁸. Он је, наравно, нестао с њеним парама и никад га више није видјела. Неријетко су је варали и познаници, Срби, у које је имала велико повјерење. Али, варали су је и домаћи муслимани, а најтеже јој је падало када би је преварили чланови Радикалне странке којој је припадала¹⁴⁹.

Према подацима које доноси књига Ранка Рисојевића, кућа Милошевића била је отворена умјетницима и борцима за народну равноправност. Исто тако, ангажовање Јованке Милошевић на страни српске мисли и народног бољитка, како би се то рекло ондашњим рјечником, који је преведен на наш савремени језик значи борбу за националну једнакост, било је такво и толико да су власти у Б. Луци последице атентата у Сарајеву ставили Јованку у кућни притвор. Имали су за то и дебелог разлога, јер је она нешто раније у својој кући била угостила писца Драгомира Јанковића са цијелом породицом¹⁵⁰. Он јој никад није платио кирију нити било какав трошак, сматрао је да су Милошевићи почаствовани његовим присуством¹⁵¹. Јованка ће касније, у својој дужој прози "Ево

---

¹⁴⁸ Њеног мужа, Саву, тешко је погодио штрајк радника у њиховој радионици: "Неколико година касније, новембра 1905. године, 10 радника исте струке у радионици Саве Милошевића ступили су у штрајк и након 14-дневне упорне борбе окончали га повећањем зарада. Вође овог штрајка била су двојица досељених радника, Мартин Зрелец из Ђурђевца (Хрватска) и Јулије Палаш Штајнмангера (Мађарска)". www.glassrpske.com/vijest/14/feljtton/

¹⁴⁹ Рисојевић 2001: 25.

¹⁵⁰ "Otadžbina nastavlja da izlazi i u broju od 29. februara (12. marta) 1908. године donosi anonimан, али потпуно коџиџевски текст "Miriše барут", који је визионарски најавио потонје догађаје у Bosни и Hercegovini... Овај текст био је одраз укупног расположења српског народа у Bosни и Hercegovini. Austriјска управа одговорила је на него оштро, novим судским процесима против уредништва. Јанковић је осуђен на devet година". <http://www.glassrpske.com/vijest/14/feljtton/>

¹⁵¹ Рисојевић 2001: 26.

их иду” описати те дане послије видовданског атентата на аустријског престолонаследника: ”Огласи се рат, за нас Србе почеше одмах разне страхоте. Прво је било, што су исте ноћи, из постеље дигли два српска народна посленика са босанског сабора. Пред подне проводаше их онако свезане са жандармима кроз варош и одведоше их у Црну кућу. Затим истог дана преведоше их у стари град у војничку тврђаву. Српски народ ником поникнуо, страхује, али се опет добро нада. А они сви други, без разлике, цвјетају, ликују, оптужују, пљују на Србе као на Христа, кад је на Голготу вођен. Сутрадан позатвараше предсјемнике свих српских друштава. Други дан све виђеније трговце, свештенике, учитеље, професоре. Позатвараше таоце, матерама и женама, оним чији су синови и мужеви таоци, писмено поручују: ‘Ако тај и тај мост или пруга жељезничка буде уништена, биће твој син или муж на сред чаршије објешен.’ И, заиста, на сред чаршије штрче вјешала. Срби зажмуре да их не гледају, срце их боли, јер знају да је то само за Србина приређено. Долазе гласови, по Посавини вјешају таоце свештенике, учитеље, угледније сељаке, око Сарајева држе мајку везану, а сина вјешају. Страшне муке овладаше по српски народ. Страх и трепет представља и најзадњи шуцкор...” (Јованка Милошевић: *Ево их иду*, Бања Лука 1934).

Износимо још једну епизоду из живота Јованке Милошевић коју биљежи Ранко Рисојевић у монографији о животу Владе Милошевића, Јованкиног сина, и то оне епизоде које најбоље оцртавају њену одлучност и самосвојност, оцртавајући истовремено и вријеме у коме је живјела. ”У вријеме економске кризе, општег шверца и нестабилности, у новинама је професор Велике реалке Илија Михаић прилично погрдно писао о Јованки Милошевић, изражавајући на тај начин ставове своје странке, који су били супротни ставовима Косте Мајкића, кућног пријатеља и рођака породице Милошевић. Јованка Милошевић није хтјела да демантује те глупо-

сти, нити да је било ко заступа у њеној ствари, већ је на лицу мјеста, у познатој кафани "Балкан", гдје је долазила на разговор и кафу, дршком од кишобрана "средила" чланкописца са неколико одмјерених удараца, тако да му више није падала на памет помисао да пише сличне глупости. Било је то 1920. године" (Рисојевић 2001: 29-30).

Када је умрла, објављен је непотписан некролог у београдској Политици 26. августа 1937. године под насловом "У Бањој Луци је умрла Јованка Милошевић" који у цјелини преносимо:

"После дужег боловања, прошле ноћи, у 58. години живота умрла је у Бањој Луци Јованка Милошевић, супруга Саве Милошевића, посадника из Бање Луке. Покојна Јованка Милошевић потиче из старе и патријархалне бањолучке породице Вучковића. Читав свој живот до Светског рата она је посветила општој српској ствари, бодрећи и храбрећи наш живаљ у овим крајевима. Поред многих успешних националних акција, Јованка Милошевић је 1905. године основала у Бањој Луци Добротворну задругу Српкиња, која се по ослобођењу претворила у Коло српских сестара, чија је Јованка била дугого-

Јованка Милошевић (1878-1937)

дишња председница. Поред тога она је активно суделовала и у Друштву Црвеног крста. Њен рад у Црвеном крсту нарочито је уродио плодом 1912. године за време Балканског рата, када је из Бање Луке и осталих места Босанске Крајине послато преко два вагона рубља за српске војнике. Јованка Милошевић била је предратни члан Народне одбране, делајући активно као сарадник поменуте организације. И пре и после Светског рата Јованка Милошевић се јавља у многим часописима и дневницима са мањим приповеткама. Поред осталог написала је и један краћи састав под насловом : ‘Ево их иду’, у коме је изнела живот нашег народа у БиХ од 1878. до 1918. године. Потребно је напоменути да је покојна Јованка била једина жена члан Главног одбора друштва ‘Огањ’ у Београду. Увек ведра и храбра у својим подухватима, ова жена успела је да својом храброшћу преброди многе тешке моменте у своме животу и спасе своју многобројну породицу, нарочито у почетку Светског рата кад је била прогањана од стране аустријских власти...”

Јованка Милошевић учинила је много за свој народ и за свој град у тешким временима истовремено се борећи за бољитак своје бројне породице, због чега је с пуним правом уврштена у ред знаменитих жена Бање Луке.

Хронолошки преглед биографије Јованке Милошевић

- 1878. године рођена је Јованка Вучковић у Бањој Луци;
- 1897. године Јованка Вучковић се вјенчала са Савом Милошевићем, угледним трговцем;
- 1902. године основала је у Бањој Луци Добротворну задругу Српкиња касније Коло српских сестара;
- 1913. године долази на чело Добротворне задруге Српкиња Бањолучанки;
- 1914. последије атентата у Сарајеву аустријска власт је ставила Јованку у кућни притвор;

- 1934. објавила састав ”Ево их иду”, дужу прозу о борби народа против туђина;
- 1937. године умрла је Јованка Милошевић у Бањој Луци у 58. години живота.

Јулка Поповић-Срдић

Породица Поповић у којој је рођена и одрасла Јулка се у Сански Мост преселили из Дабра, а њихова кућа имала је богату библиотеку са доста литерарних радова Васе Пелагића, као и књижевних дјела многих других писаца. Јулкин отац, Гавро Поповић, трговац из Санског Моста (1830-1895), био је под снажним утицајем Гавре Вучковића – Крајишника и његов блиски сарадник.¹⁵² Своју дјецу школовао је у Грацу, Скопљу, Солуну, Сарајеву и Београду. Старији Јулкин брат Тодор је на Изборној скупштини изабран за народног посланика, од стране 5 000 бирача из Санског Моста, и био је активан у политичком животу све до ослобођења земље од Аустро-Угарске окупације и формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.¹⁵³ Млађи Јулкин брат Јово (рођ. 1886) основну је школу завршио у Санском Мосту, а даље школовање је наставио у Скопљу, Солуну и Београду. Писао је пјесме и највише волио Војислава Илића и Ђуру Јакшића.¹⁵⁴ Тешко болестан, од туберкулозе коју је добио због тамновања у затвору, Јово

¹⁵² Окупација 1878, <http://selodabar.com/auokupacija.php>

¹⁵³ ”Тодор Поповић умро је 23. јуна 1927. године у Добоју, у који се био преселио и развио трговину мјешовите робе и складиште петролеума и бензина марке Schell (јер су му у Добоју живјеле сестре Јока Дракулић и Јулка Срдић” <http://selodabar.com/auokupacija.php>

¹⁵⁴ У својим пјесмама Јово Поповић опјевава дане робовања, патње и мучеништва нашег народа на чистом и свјежем народном језику, али у пјесмама су истовремено и позиви и подстицања за борбу и „тргање ропског јарма“ <http://selodabar.com/auokupacija.php>

је умро у 22. години живота, тј. 15. септембра 1907. године у родној кући у Санском Мосту. Сахрани су присуствовали многи људи из цијеле Босанске Крајине, а посмртно слово су држали Светозар Ђулибровић (Ђулибрк), учитељ, као и познати књижевник и пријатељ породице Поповић – Петар Кочић, који је између осталог рекао: „и мртав Јово Г. Поповић дрмуса непробуђеним народним савјестима“.¹⁵⁵ Сестра пак Јулкина Јока након удаје живјела је у Добоју. Сама Јулка је службовала као учитељица у Дрвару и Добоју (*Српкиња* 1913: 65). На властиту молбу разријешена је службовања као ”намјесна учитељица” управо у Дрвару 1909. године.¹⁵⁶ У то вријеме се удаје за судију ”с киме као мати јединца живи у сретном браку” (*Српкиња*, 1913: 65). Након удаје посветила се писању.¹⁵⁷

У *Српкињи* (1913)¹⁵⁸ је њене, премда штуре, биографске податке дала још једна врло предана и талентована књижевница – Јелица Беловић Бернациковска. Будући интелегентна и савјесна, Јулка се истакла као одлична сарадница овог часописа сљедећим прилозима: Цвета Бингулчева (стр. 71-72), Српкиње добротворке (стр. 87-88), О култу мртвих код Срба (стр. 100-103), О женским књигама (стр. 115-124). У посљедњем тексту Јулка се осврће на око десетак домаћих књижевница које су до тада издале самостална дјела, те се пита: ”Не знамо, јесмо ли биле срећне руке, што смо узели ријеч ‘књижевница’ за све жене, које пишу. Можда је било боље ‘писатељица’ – но и ово је некуд голема ријеч. ‘Женски писац’ још најбоље звони” (стр. 115). Премда се у часописима првенствено доказала својим текстовима, Јулка ће дубоко

---

¹⁵⁵ Исто.

¹⁵⁶ Школски вјесник, 1909.

¹⁵⁷ Celia Hawkesworth, *Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*, Budapest: CEU Press. 2000, стр. 249-253.

¹⁵⁸ Српкиња, њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас, Сарајево 1913.

дирнута трагичном судбином заточених у логору код Добоја, нарочито дјецe, написати и потресну пјесму у прози.¹⁵⁹

Уз Станку Тодоровић једино ће још она, Јулка, од жена учествовати као активна сарадница бањолучког *Развитка* у периоду од 1936. до 1939. године. Тако јој је у *Развитку* објављен и текст ”Сјећање, Нашем Петру” поводом годишњице смрти Петра Кочића у којем пише:

”Видим те, Соколе, како – ослобођен земаљске одеће, високо у небеском плаветнилу лебдиш и кружиш над твојом сиротом али тврдом и јуначком Крајином. Храбриш нас и соколиш у овим сивим и мучним данима реченицом: *Ко искрено љуби слободу и отаџбину...* у коју је стао сав твој кратки али часни и плоносни земаљски живот”.¹⁶⁰

Њен чланак ”Наша жена на селу”¹⁶¹ говори о тешком положају сеоске жене тог времена за коју Јулка налази много разумијевања и саосјећања, али и наглашава потребу за њиховим просвјеђивањем: ”А ја сам те гледала, ранилице и каснилице. У кући код огњишта, у њиви за плутом, у стаји

Јулка Поповић-Срдић

¹⁵⁹ Помен невиним жртвама добојског логора, www.pouke.org

¹⁶⁰ *Развитак*, 1936, годиште 3, број 11, стр. 335.

¹⁶¹ *Развитак*, 1937, годиште 4, број 2, стр. 48-52.

међу благом. Под бременом, с мотиком, с варјачом, с иглом, за разбојем. Тиху, повучену у себе, покорну и послушну. Храбру... Видјела сам те како се као дјевојка смјерно клањаш оцу. Као жена свекру, мужу, дјеверу..."¹⁶²

Поред споменутих, у *Развитку* ће се јавити са још два прилога од којих је један сјећање на њеног брата "Свјећица (Десет година од смрти ријетког родољуба Тоде Поповића)"¹⁶³, а други "То Ферида сама ашикује"¹⁶⁴ је романтична прича о несретној љубави.

Јелица Беловић ће о њој написати и сљедеће запажање: "Перо јој искрено, заносно и лепо. Једно је, у чему се разочарала, а то је завидност, лукавост и лицемерство српских жена (баш оних образованијих)... Маловарошке трзавице, неискрени патриотизам, злоба и пакост једне госпође спрам друге, врло велику штету наносе женском просвећивању у овим крајевима" (Српкиња 1913: 65). Јулка Поповић Срдић се својим писаним остварењима, тематски разноврсним, како у *Српкињи* и *Развитку* тако и у осталим часописима сврстала у значајне премда не тако бројне књижевнице, које је Бања Лука прије Другог светског рата имала.

---

¹⁶² Исто.

¹⁶³ *Развитак*, 1937, годиште 4, број 5, стр. 166-167.

¹⁶⁴ *Развитак*, 1939, годиште 6, број 2, стр. 64-65.

УПРАВА ВИШЕ ДЈЕВОЈАЧКЕ ШКОЛЕ У БАЊОЈ ЛУЦИ

Јелица Беловић-Бернациковски (1870 - 1946)

Судбина и учитељски позив доводе Јелицу Беловић у Босну и Херцеговину, прво у Сарајево, а потом у Бању Луку, гдје постаје управитељицом више дјевојачке школе. Љубав према дјечи и учитељском позиву обогаћује и својим књижевним стваралаштвом. Веома свестрана и образована интересовала се не само за педагошки рад, већ и за људе и њихове обичаје, навике и начин живота и све то преносила у своје етнографске радове. Знала је и говорила девет језика, што је и за да-

Јелица Беловић Бернациковска

нашње вријеме ријеткост. Сматра се да је за вријеме свог живота издала преко 800 чланака и да је објавила око 30 књига. Предњачила је и по образовању као и по феминистичком размишљању о положају жене у тадашњем друштву. Своја размишљања о жени и женском образовању је изражавала кроз фељтоне у књизи *Српкиња* (1913). Својим начином живота и рада залагала се за интеркултуралност и једнакост свих народа, не издвајајући никога и ни по чему посебно. Томе је сигурно допри-

нијело њено поријекло као и њен боравак у Босни и Херцеговини, гдје су се испреплитале различите нације, народи и културе. Али, такво интеркултурално залагање и изјашњавање Словенком је умногоме допринијело њеном преурањеном пензионисању 1909. године са мјеста управитељице Више дјевојачке школе у Бањој Луци.

Отац Јеличин је био професор прво Љубљанске гимназије, а касније је пребачен у Осијек. Иначе, њени преци по оцу су из Црне Горе пребјегли у Херцеговину у 17. вијеку, а затим даље у Србију па у Угарску. За војничке заслуге добили су племство.¹⁶⁵ Мајка Марија рођ. Фрагнар била је њемачког поријекла.¹⁶⁶ Јелица је рођена 25. фебруара 1870. у Осијеку, гдје је завршила основну школу. Даље се школовала у Ђакову, у Заводу бискупа Штросмајера, затим Самостанској учитељској школи у Загребу, а студирала је на Вишој педагошкој школи у Бечу и Паризу (1889–1891).¹⁶⁷ По повратку (1891) прво ради као стручна учитељица у Загребу, 1892. године службује у Руми и Осијеку, а 1893. одлази у БиХ те учитељује у Мостару.¹⁶⁸ Ту се кретала у кругу око »Зоре« и друговала с Ј. Дучићем и А. Шантићем, а ту је упознала и свог будућег супруга. Прве радове почела је да објављује 1885. године у омладинским листовима, а касније – чланке и есеје из домена књижевности, педагогије и етнологије,¹⁶⁹ објављује у домаћим и страним часописима.¹⁷⁰ У мостарској »Зори«, у посебном женском тематском броју који је објављен у децем-

¹⁶⁵ Jelikić 1925: 4.

¹⁶⁶ Hrvatski biografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1671>

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Biljana Dojčinović "Živimo li mi samo u sadašnjosti? O pokušaju stvaranja ženske kulturne zajednice u radu Jelice Belović Bernadžikovske",

^h<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=16> (očitano 15. 12. 2011)

¹⁷⁰ Neki od časopisa u kojima je objavljivala svoje radove su: Ženski svet, Frankfurter Zeitung, Frauenzeitung, Revue des Deux Mondes, Journal of the Gipsy Lore Society, такође је била уредница listova Narodna snaga i Frauenwelt.

бру 1899. године, налазе се и два интересантна текста Јелице Беловић: *Жена у будућности* и *Модерне жене*. У њима се ауторка бави питањима женске самосталности, образовањем, питањима усклађивања пословног и породичног живота за послених жена тог времена. Године 1896. удала се за пољског грофа Јанка Бернаџиковског, вишег судског чиновника.¹⁷¹ Убрзо из Мостара одлазе у Сарајево па у Бању Луку. У Сарајеву је радила до 1907. као професорица Трговачке школе, а затим постаје управитељица Више дјевојачке школе у Бањој Луци. ”Сада јој се као управитељки проширило поље рада, јер је могла радити и самостално, те и давати иницијативу у школском васпитном раду”.¹⁷²

Популарисала је наше народне ношње и народне приповијетке у иностранству пишући у стручним часописима *Anthropophytea* (Leipzig), *Revue des Deux Mondes* (Pariz), *The Gipsy Lore* (Oxford) и др. Као стручњак за народни текстил уређивала је изложбе везова и народних ношњи у Бечу, Берлину, Дрездену, Минхену, Паризу. Дописивала се с водећим европским и свјетским етнологима, славистима и педагозима; сарађивала је с познатим бечким етнологом и славистом Ф. Краусом, који је штампао (1910–1933) многе њезине радове. Године 1933. нацисти су спалили неколико њезиних књига, а рукопис *Der Kuss im Leben der Völker* повукла је из Берлина и спасила у посљедњи тренутак. Послије је узалудно покушавала публиковати дијелове тога текста у домовини. Радове је често потписивала псеудонимима, иницијалима и шифрама, а нарочито у периоду када су јој аустроугарске власти 1909. године забраниле да било гдје објављује. Неки од псеудонима су: *Јелица*, *Јеле*, *Хела*, *тета Јелица*, *Љуба Т. Даничић*, *Јасна*, *Јасна Беловић*.¹⁷³

¹⁷¹ Školski vjesnik, III Sarajevo, 1896.

¹⁷² Jelikić 1925: 5.

¹⁷³ Hrvatski biografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1671>

Јелица Беловић-Бернаџиковски нам је позната и као романописац и као етнографкиња. Опус њеног књижевног стваралаштва је велики.¹⁷⁴ Многобројне су расправе и преводи о народном стваралаштву јужнословенских народа написани на њемачком језику.¹⁷⁵

Сакупљене приче је језички и стилски преуређивала и онда их као такве објављивала, те су оне носиле и њен лични печат. Јунаци њених прича (Марко Краљевић, Свети Саво, Илија и Алија Ћерзелез и др) су били из реда сва три народа Срба, Хрвата, Бошњака, што указује на њено словенско опредељење. У причи *Братска љубав* из збирке *Пољско цвијеће* (1899, стр. 7) она шаље јасну поруку својим ученицама, којима је посветила збирку: „Нема ништа љепше од љубави међу браћом једне крви, једнога језика!“ Збирка *Пољско цвијеће* и *Божјићнице* се сврставају у дјечију књижевност, мада су оне по свом садржају инересантне свима онима који се баве народним животом, обичајима и културом. Опчињеност Босном и Херцеговином и њеним народима изразила је кроз свој књижевни рад у ком је и прожета мисао водиља, која је стално била присутна у њеном животу, а коју је хтјела пренијети и на своје ученице: „Ево ти драга омладино, књижице пуне

---

¹⁷⁴ Osim dva romana: *Mlada učiteljica* (1909) i *Bijelo roblje* (1923), napisala je zbirke narodnih priča: *Poljsko cvijeće* (1899), *Razgovor cvijeća* (1901). Поред прича објавила је и народне пјесме: *Božićnice* (1910), као и афоризме: *Iskrice iz svjetske književnosti* (1896). Radovi iz oblasti etnografije su mnogobrojni: *Sto i deset narodnih igara* (1890), *Slikanje na drvetu, glini, kamenu, koži i dr.* (1901), *O prirodi hrvatske vezilačke umjetnosti* (1904), *Naše kevice* (1904), *Hrvatska čitma* (1905), *Album srpskih vezova* (1906), *Hrvatski narodni vezovi* (1906), *O razvitku naše narodne tekstilne industrije* (1906), *O renesansi naše vezilačke umjetnosti* (1906), *Srpski narodni vez i tekstilna ornamentika* (1907), *Jugoslavenski narodni vezovi* (1933). Među njene radove ubrajaju se i *Meandri* (1900), *Iz svog albuma* (1900), као и педагошки radovi: *Dječija psihologija današnjeg vremena* (1899), *Jabuka za dobru djecu u slobodnoj Jugoslaviji* (1918).

¹⁷⁵ Mirko Marjanović, *Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo 2001.

пољског цвијећа из башња, с њива, и горица Твога завичаја. Љуби га драга омладино, воли то цвијеће више и њежније него оно туђе и пресађено на нашу земљу, макар ти се оно гдјекад љепшим учинило: ама ово је цвијеће твога милога народа.¹⁷⁶ Из само ових неколико редака се види њена љубав према свим народима Босне и Херцеговине, које је једнако сматрала својом браћом.

Као врсни познавалац народних рукотворина, често је приређивала изложбе у земљи и у иностранству, на опште задовољство свих љубитеља народних ручних радова. Тако је у Загребу (1907-1908) уредила Етнографски и Обртничко-умјетнички музеј. При том је направила систематизацију наших везова и створила стручну терминологију из те области. Искусна и вјешта у изложбеним поставкама била је сарадница и у постављању изложбе *Српска жена*, у Прагу 1910. године. Била је ангажована у етнографским музејима у Сплиту и у Београду, а и оснивачица је *Удруге госпођа за подизање народних везова* у Петрињи. Због свог великог образовања, умijeћа и интересовања за народне везове постала је чланица свих европских одбора за изложбе везова. Сарађивала је и са свјетским часописима, пишући на њемачком језику на ту тему. У годишњаку *Anthropophyteia*, који је излазио у Лајпцигу (1904-1913), објављивала је неке своје радове. Уредник часописа је био професор Саломон Краус, чија је била сарадница. Својим многобројним стручним радовима из области етнологије она је заслужено стекла титулу етнографкиње.

Свестрана и осебујна као личност, а у то вријеме и веома образована, дотицала се и тема које ни у једном времену нису омиљене. Тако је у свом роману *Бијело робље* проговорила о проституцији широм Европе и Америке. То само говори колико је живјела испред свог времена, јер тема је и данас при-

---

¹⁷⁶ Jelica Belović-Bernadžikowski, *Poljsko cvijeće, narodne pripovjetke iz Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1899.

лично актуелна. Свијет проституције није је могао оставити равнодушном и као жена сматрала је за потребно говорити о тој друштвеној девијацији. У каквом је тону овај роман написан види се из ријечи Винка Вошицког, који је назива „топлом славенском душом несаломивог идејализма и ведрога оптимизма.“¹⁷⁷

Као права феминисткиња залагала се за женска права, посебно за образовање жена. О томе је писала у својим фељтонима, који су излазили у књизи *Српкиња*.¹⁷⁸ Својим радовима дјеловала је на ширу друштвену заједницу, трудећи се да на тај начин промијени нешто у корист жена тадашњег друштва. Књига *Српкиња, њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас*, настала је 1913. године у Сарајеву и представљала је важан документ за историју женског покрета. Главна уредница на челу редакције српских књижевница била је Јелица Беловић-Бернаџиковски. Сматра се да је управо она, у тој књизи, прва која је код нас писала о женском писму. Сама је морала да напише велики број писама, дописница, разгледница, јер је као уредница имала и највећу одговорност око настајања књиге. У преписци коаутора књиге може се видјети да је углавном ријеч о жени, њеном положају и улози у тадашњем изразито патријархалном друштву. Идеја око настанка *Српкиње* родила се послје изложбе *Српска жена*, у Прагу (1910), пошто је изложба оставила велики и снажан утисак како у српској, тако и у чешкој јавности. Књига је садржавала разне радове и достигнућа за која су биле заслужне образоване жене тога доба. Тако су се у књизи, између осталог, налазиле 118 скица орнамената о којима уредница Ј. Беловић-Бернаџиковски говори у тексту *Српска марамица*. У књизи су приказани ве-

¹⁷⁷ Jelica Belović-Bernadžikowski, *Bijelo roblje*, Koprivnica, 1923. Predgovor str. 5.

¹⁷⁸ У биографији Јелице Беловић се наводи да је написала „preko 800 raznih feljtona o pitanjima feminizma i ženskog obrazovanja,“ *Srpkinja* 1913: 31.

зови из Далмације, Босне и Херцеговине, Србије, Војводине и Црне Горе.¹⁷⁹

Јелицу Беловић-Бернаџиковски су као учитељицу, интересовале и педагошке теме. Њен животни позив и радни вијек који је провела у раду са младима и њиховом образовању имало је утицаја на настанак романа *Млада учитељица* (1909).

Живот и дјело Јелице Беловић-Бернаџиковски, као што смо већ напоменули, везује се и за наш град. Наиме, као млада учитељица, на позив часних сестара, она долази у Бању Луку. Одмах по свом доласку 1907. године сестре је постављају за управитељицу своје женске грађанске школе.¹⁸⁰ Прва директорица и предавачица била је Јелка Матић, а три године послје управитељица школе је постала Јагода Трухелка, учитељица Загребачког женског лицеја.¹⁸¹

Као управитељица Више дјевојачке школе Ј. Беловић-Бернаџиковски наставља са својим залагањем да пружи дјевојкама за сваку жену важно образовање. Осим тога она је у својим дјелима, која им је посветила, дала основна упуства за даљи живот. Залагала се, по узору на њемачке кругове, за увођење европских класичних писаца у обавезну школску лектуру, међу које је убрајала: Расина, Волтера, Балзака, Флобера и др. Међутим, политичке прилике у Бањој Луци нису сасвим ишле на руку новој управитељици.

”Наиме, Јелица широких видика није правила разлику према националној припадности, а како се ближио Св. Сава хтјела је да то обиљежи у школи ‘свечано, да се дели кољиво

¹⁷⁹ G. Stojanović, *Diskursne osobine privatne prepiske o knjizi „Srpkinja, njen život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas (1909-1924)*, Novi Sad, 2005.

¹⁸⁰ Naime, „crne sestre“ su bile iz reda Klanjateljica krvi Isusove, koji je u Banja Luci prva ustanovila Hermina Gantert. Red se osim duhovnog rada bavio i apostolskim. Zaslugom Hermine Gantert otvorena je četvorogodišnja škola, koja se zvala pučka, a kasnije je otvorena viša djevojačka, kasnije nazvana građanska (Kezić 2004: 129).

¹⁸¹ Ibidem

накићено бонбонима, свакој ученици засебно на тањир' и поред тога што су прославе такве врсте забрањиване од аустроугарских власти".¹⁸² Успјела је да јој шеф наставе Длустуш одобри ову жељу и "од Земаљске Владе стигне писмена наредба са 120 Круна, да се за тај новац купе писанице, бонбоне, крст, тањира и остало што треба. Управитељка сва сретна, кува, кити, учи девојчице декламацијама и песмама..."¹⁸³ Међутим, срећа је кратко трајала. У пола десет навече ондашњи окружни школски надзорник Томинац донио јој је "забрану прославе Св. Саве, позив окружном начелнику и пријаву да је под дисциплинарном истрагом... Остаде Св. Сава без славе на ругло целом граду, а на тај свечани дан ученице су гледале своју директорку где је полицајац водио среском начелству".¹⁸⁴ Све то је имало везе са извјесним писцем Владом Боротом чији је отац био шеф Просвјетног одјељења у Сарајеву. "Он је најоштрије иступао против јадне Јелице, особито кад је због неке афере био тужен суду, а судац Бернациковски муж Јеличин, није хтио да суди ни по бабу ни по стричевима".¹⁸⁵ Од тада па надаље су јој загорчавали живот на различите начине: "сваке недјеље имала је истраге, надзорник јој је долазио у свако доба дана у рано јутро и слично а све се одразило на њено здравље те се тешко разбољела па су је крајем 1908. пензионисали... Кад је већ 6 мјесеци била у мировини, стиже званичан спис, с којим ју скидају са части управитељице... У спису пријете јој, да и као пензионерка нипошто не смије ништа више писати".¹⁸⁶ Али, ни њеног мужа нису оставили на миру. "Њега 1902. год. преместе у Кључ, 68 километара далеко од последње железничке станице, у једно забито среско место. Но Јелица није ни овде клонула духом. Њена устрајност и из-

¹⁸² Jelikić 1925: 5.

¹⁸³ Исто.

¹⁸⁴ Исто.

¹⁸⁵ Исто.

¹⁸⁶ Исто, стр. 5-6.

држљивост у раду коју је наследила од матере Германке није је ни овде остављала. Перо није испуштала из руку”.¹⁸⁷ Ипак, било је и свијетлих тренутака током њеног боравка у Бањој Луци. Наиме, стигао јој је позив да у Загребу уреди два музеја, етнографски и умјетничко-обртнички. Такође, у свом бањалучком периоду објављује: *Народно техничко називље*, Ср. Карловци 1907; *Српски народни вез и текстилна орнаментика*. Нови Сад 1907; *Албум српских везова*. Сарајево 1907–1908; *Мали албум хрватских везова (за основне школе)*. Мали Лошињ 1907–1908; *Erotische Einschläge in den Stickornamenten der Serben (Ljuba Daničić)*. Leipzig 1909; *Млада учитељица*. Сремски Карловци 1909. Својим радовима биће заступљена и у *Босанској вили* (1906, 1908-1910), те у *Развитку* (1910, годиште 1, бр. 3, стр. 96) текстом ”Еротички елементи у српским народним везовима”. Међутим, како јој је већ била изречена забрана писања, она се у *Развитку* потписала псеудонимом: ”Под псевдонимом Љуба Т. Даничић крије се заслужна наша списатељица Јелица Беловић-Бернациковска”.¹⁸⁸ Од 1918. до 1936. године радила је као наставница Мешовите грађанске школе у Новом Саду, гдје је поновно умировљена.^{189 190}

Успјешна као романописац и етнографкиња, није била ни мање успјешна као учитељица и управитељица Више дјевојачке школе. Прожета љубављу према свему што је радила и према својим ученицама, оставила је трага и у историји града Бање Луке.

---

¹⁸⁷ Исто, стр. 6.

¹⁸⁸ *Razvitak*, 1910, godiste 1, br. 3, str. 96.

¹⁸⁹ <http://www.most.ba/084/028.aspx>

¹⁹⁰ ”Мене су често питали, како то, да нисам после ослобођења добила боље место него на грађ. школи? На то ћу одговорити са речима Душана Милачића ... Код нас (говори о универзитету) на жалост често преовлађују мерила, која немају везе с науком. Зато у овој установи почиње да преовлађује осредност (има часних изузетака...’ Свети Бирографије не симпатише људе од знања и науке” (Јеликић 1925: 61).

Јагода Трухелка (1864 - 1957)

Позната и призната књижевница за дјецу рођена је у Осијеку од родитеља страног поријекла, који су се доласком у Хрватску потпуно асимиловали. Отац јој је поријеклом био Чех, а мајка Њемица. Потекла из учитељске породице и она наставља стопама свога оца, те након година образовања постаје учитељица. Млада и образована учитељица ради прво у Хрватској, а потом на позив долази у Босну и Херцеговину,

Јагода Трухелка

прво у Бању Луку, а потом у Сарајево, гдје је и пензионисана. У Бањој Луци је постављена за управитељицу Више дјевојачке школе. Своја интересовања није усмјерила само на педагошки рад са дјецом, већ се окушала и у књижевности за дјецу. У том послу се показала врло успјешном, толико да су је сврставали у исти ред са Иваном Брлић-Мажуранић. У свом дугогодишњем раду је често сарађивала са разним часописима, од којих је један и сама основала. Запамћена је и као феминисткиња, борац за женска права. У њеним књижевним радовима провијавају феминистичке тенденције, а све у циљу побољшања положаја жене и њене независности од мушкарца. Послије пензионисања враћа се у Загреб, гдје је живјела и писала своја књижевна дјела све до смрти. Умрала је у дубокој старости.

Будући да јој је отац потицао из учитељске породице, а и сам био учитељ, то је имало великог утицаја у њеном каснијем животном опредељењу. На животни позив учитељице, као и љубав према народној књижевности пресудан значај је имала и учитељица Магдалена Шрепел, уз коју је Трухелка одрасла. Наиме, као малу дјевојчицу, ова је учитељица водила у школу и међу ученике, гдје је слушала и гледала њен рад са дјецом. О томе нам сама свједочи у свом роману за дјецу *Златни данци*, који је аутобиографски. У причи *Први пут у школи* каже: „Млада је још, сметат ће у школи, нема јој ни пет година“ - забрине се мама. „Али здрава је и за своје године чврста. А ја и не мислим да је већ озбиљно притегнем науци. Нека сједи у разреду, па учила не учила, научиће бар мирно сједити.“

Са четрнаест година остаје без оца, што је тешко поднијела. Након дуже болести, са мајком и браћом, сели се из Осијека у Загреб на даље школовање. Године 1879. уписује Женску учитељску школу у Загребу. По завршетку школовања 1882. године постаје учитељица, прво у свом родном Осијеку, а затим у Госпићу. Тамо се својим великим залагањем и марљивим радом са дјецом истицала и заслужено била постављена за учитељицу у Женском лицеју у Загребу 1892. године. Исте године почиње и њена каријера књижевнице, будући да је тада у часопису *Побратим* (бр. 9-17) објавила у наставцима приповијест *У раду је спас*. У Женском лицеју је остала пуних девет година, и као једна од четири младе учитељице уписује факултет и тиме разбија предрасуде о ученим женама тога доба.¹⁹¹

Одатле, на позив земаљске владе из Босне и Херцеговине, долази у Бању Луку, гдје је обављала дужност управитељи-

---

¹⁹¹ Jagoda Truhelka, Izabrana djela; Adela Milčinović, Izabrana djela, priredila Dunja Detoni-Dujmić, Zagreb, 1997.str.9.

це Више дјевојачке школе.¹⁹² На ту је дужност ступила 1901. године, у својој 37-ој години живота, већ као афирмисана учитељица и књижевница. Као учитељица Више дјевојачке школе у Бањој Луци 1906. године брани занимљиву тезу о умјетности.¹⁹³ Сматрала је да умјетност мотивише васпитно-образовни рад и да утиче на омладину. По њеном мишљењу, умјетност може да подстакне ученике на самоактивност, уколико дјело није довршено, и на тај начин се мисли самостално покрећу и развијају. У свом педагошком раду истицала је равноправност у образовању и васпитању, често стављајући васпитно испред образовног. Сматрала је да у ученике треба једнако усадити, осим образовања, и друге врлине које би требало да красе сваког човјека, као што су: племенитост, доброта, пожртвованост, праведност, поштење. Залагала се за правилан говор, који се учи у школи, али и у кругу породице. Због тога је више пажње посвећивала и већи значај придавала читању књижевних текстова из читанки, као полазних уџбеника, а мање учењу граматичких правила. Главни узор у правилном изражавању треба да буде учитељ, који би свој говор прилагодио узрасту ученика. Искуство у педагошком раду давало јој је за право да се бави многим педагошким темама и да о њима пише радове и расправе.¹⁹⁴

Њен дугогодишњи учитељски рад довео је до закључка да би васпитно-образовни процес требао бити индивидуалан и више духован. Мишљење о педагошким задацима учитељице, а посебно о женском образовању изнијела је у својој пе-

---

¹⁹² Viša djevojačka škola u Banjoj Luci otvorena je 1898/99. godine i imala je za cilj pripremanje učenica za praktični rad u domaćinstvu, a trajala je pet godina. Prva učiteljica i upraviteljica bila je Jelka Matić. (*Banja Luka u novijoj istoriji 1878-1945*, zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Banja Luci 1976. Institut za istoriju Sarajevo. str.61. i str.112.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Prvi Truhelkin pedagoški članak je objavljen u zagrebačkom časopisu *Napredak* (br. 8-16) 1893. godine.

дагошкој студији *У царству душе* (1910), које се жанровски сврстава у епистуларну, лирско-есејистичку прозу. Збирка се састоји од 27 писама које учитељица пише другој учитељици и сматра се да је настала на основу дугогодишње Трухелкине кореспонденције са својом осијечком учитељицом Магдаленом Шрепел. Дјело има елементе из психологије, педагогије, филозофије, естетике као и књижевности, гдје Трухелка говори о естетици умјетничког дјела износи свој став о моћи умјетности. Препорука свима који се баве учитељским позивом била је да се ученички интереси ставе испред учитељевих. Тиме је позивала на самодисциплину и самоваспитање самих учитеља.

Своју учитељску каријеру послје Бање Луке наставља у Сарајеву, гдје је 1910. године постављена на мјесто управитељице Више дјевојачке школе. Наредне године је премјештена на сарајевску женску препарандију, гдје је и пензионисана. Након пензионисања 1923. године, напушта Сарајево и враћа се у Загреб и наставља са својим књижевним стваралаштвом.

У књижевности за дјецу појавила се прво романом *Тугомила* (1894), а потом кроз године њеног стваралаштва настају *Златни даници* (1918,1920), *Госпине трешиње* (1929), *Дуси домаћег огњишта* (1930), који чине трилогију. *Црни и бијели дани*, те њена допуна *Пипо и Пипа* (1923). Ту се још убрајају и роман *Златко* (1934), као и многа друга прозна остварења са елементима бајке и басне. Међу набројаним дјелима највише се издваја и највећа пажња се посвећује дјелу *Златни даници*, које има карактеристике аутобиографског и састоји се од десетак прича. Приче се углавном везују за њен родни Осијек, а као обрађене теме смјењују се породични, религијски и грађански обичаји. У дјелу су истакнута и јака морална начела: љубав према породици, религији и своме народу.

Осим књижевности за дјецу, Трухелка је писала и за одрасле. Многе новеле, приповијести, радови из области педагогије, као и романи, излазили су у наставцима, у часописима

са којима је сарађивала. Била је редовна сарадница са часописима *Виенац*, *Просвјета* и сарајевска *Нада*, а заједно са Маријом Јамбришак била је оснивачица и прва уредница часописа за књижевност *Домаће огњиште* (1900/01).¹⁹⁵ Часопис *Домаће огњиште* постаје расадник женског писма, о којем је писао и Матош: „Листови као *Домаће огњиште* јесу као пророчка жена, као Аполонова Питија, која шаље широм домовине олимпијску мудрост и хармонију....Најближе ми је у *Домаћем огњишту* то да, као лист специфично женски, његује укус и љепоту. Жена је прво љепотица и љубовца него што је мајка. Жена је идеал, жена је поезија....“¹⁹⁶

Јагода Трухелка, учитељица и књижевница, истовремено је велики борац за женска права. Вријеме у ком је живјела, још увијек је вријеме женине потчињености мушкарцу и њене обесправљености. Мали је број образованих жена тога доба, јер у друштву владају предрасуде о жени мајци и домаћици. Управо се она, кроз своје радове, залаже да промијени ту и такву слику. Била је заговорница нових идеја о положају жене и њеној улози у образовном и културном животу друштва. То се јасно види из њених ријечи: „Савршено просвијетљена жена, која ће се путем науке умно изједначити с мужем, знат ће себи да сачува нетакнуте и оне врлине што је одликоваху и доселе испред мужа... а тим ће врлинама својим дјеловањем у јавном животу и звању, да блажи љуте опреке у борби за крух, да тим борбама одузме крутост насиља, да измирује, зближује, да помаже познавање и разумјевање људи, да несношљивост сузбије стрпљивошћу, освету предусретне опроштењем, мржњу љубављу, а ријеч да буде мирносноница која ће напоскон привести човјечанство к његову правом одређењу: чистоме човјештву.“¹⁹⁷

¹⁹⁵ Jagoda Truhelka, Izabrana djela; Adela Milčinović, Izabrana djela, priredila Dunja Deltoni-Dujmić, Zagreb 1997. str. 11.

¹⁹⁶ Ibidem

¹⁹⁷ Ibidem str. 326.

Романом *Plein air* Трухелка у први ред ставља супериорну, самоувјерену и образовану жену, која се не повинује друштвеним стереотипима. Она је прва код нас која у књижевности 19. вијека описује жену, као стварну особу која се бори за своју равноправност у тадашњем мушком свијету. И у роману *Војача* описана је јака и самосвјесна женска личност, што опет иде у прилог тези о књижевници феминисткињи. Штавише, и у роману за дјецу *Тугомила* главни мотив је женско одрастање и еманципација. Може се закључити да су њена књижевна дјела била обавијена њеним субјективним ставом и да су слала јасну поруку њеним читаоцима и свим женама да жена треба имати једнако мјесто у друштву као и мушкарац, а да би то постигла и да би се за то изборила неопходна јој је образовање.

Након дугих година рада са дјецом, књижевног стварања, друштвеног и културног дјеловања, залагања за женску еманципацију, умрла је и сахрањена у Загребу 1957. у деведесет и четвртој години живата.

Својим боравком и радом учествовала је у развоју умјетничке културе и научних сазнања у Бањој Луци, а у свом историјско-географском приказу је изнијела сопствено виђење културног живота и материјалне културе Бање Луке и бањолучке околине.

ДРУГИ ДИО

ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ У ПРОШЛОСТИ БАЊЕ ЛУКЕ (1918-1945)

1.0. Окончањем Првог свјетског рата завршава се један историјски период развоја Бање Луке, који се одвијао у окриљу доминације и владавине страних царевина. У новонасталој држави (Краљевини СХС, па убрзо затим Краљевини Југославији) још увијек није било јединственог закона већ су важили закони наслијеђени из прошлости. Тако је постојало и шест правних подручја којима је на различит начин био регулисан положај жена.¹⁹⁸ У Србији и Македонији је био на снази закон из 1844. године према којем је удата жена имала исти статус као и малољетна особа, а у свим правним питањима заступао ју је муж. У Војводини и Међумурју су владали мађарски закони и постојеће обичајно право, у Црној Гори је вриједило обичајно право, а у Хрватској и Славонији аустријски закон из 1811. (без измјена) као и у Словенији и Далмацији (али са измјенама из 1914-1916). У Босни и Херцеговини постојао је низ прописа и правила: од турског државног закона, аустријског државног закона, обичајног права, до прописа шеријатског закона за муслиманско становништво.¹⁹⁹ Заједничко свим наведеним прописима је да нису били нимало наклоњени женама те да су давали право одлучивања мушкарцу (оцу или мужу) у погледу свих правних питања. Главни задатак жене био је рад унутар породичног окружења. Упркос томе, у првим де-

¹⁹⁸ Jeraj, Mateja. *Slovenke v prvi Jugoslaviji (1918-1941)*, u: Slovenke na preходу v socializem, Ljubljana 2005, 19.

¹⁹⁹ Jovanka Kecman, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918-1941*, Beograd 1978, str. 23-25.

ценијама XX вијека расте број женских особа које желе да се образују и/или запосле.^{200 201}

2.0. Прави успон и полет Бања Лука доживљава као сје-диште Врбаске бановине са првим баном Светиславом Ми-лосављевићем на челу. Захваљујући њему, поред осталих им-позантних грађевина, 1930. године изграђено је 126 школа, а уз сваку су изграђени амбуланта, купатило и бунар за воду. Ова чињеница нарочито добија на значају ако се има у виду да је 1931. године у тадашњој југословенској држави било 32, 3% неписмених мушких особа, старости изнад десет година, и 56,4% неписмених женских особа, старости изнад десет го-дина.²⁰² У периоду између два свјетска рата, а нарочито у пе-риоду бановине, Бања Лука биљежи све већи удио женских личности у образовном, културном и друштвеном животу града. Ово се подудару са општим тенденцијама тог времена: масовније образовање женске омладине и егзистирање (чак и прије 1918. године) женских хуманитарних, просвјетарских, професионалних и др. организација, ”са изразитим поделама на верској и националној основи”,²⁰³ у свим нашим крајевима. Постојала су чак 72 различита друштва и удружења и ско-ро да није било области која није имала стручно удружење. Оснивањем Љекарске коморе Врбаске бановине, Народног

---

²⁰⁰ Међутим, и на професионалном плану жене су за исти посао биле мање плаћене него мушкарци, нису им била доступна сва занимања (нпр. нису могле бити судије) као ни руководећа мјеста (нпр. жена љекар није могла постати управница болнице).

²⁰¹ "Учительнице можно было платить вдвое и втрое меньше, нежели учи-телю. Директорские и иные ответственные послы они, естественно, никог-да не занимали" (Света, С. Борьба женщин за свои права, Москва 2006, стр. 30. www.bankreferatov.ru)

²⁰² Кесман 1978: 56-59.

²⁰³ Неда Божиновић. *Неколико основних података о женском покрету у Југославији између два рата*, <http://www.womenngo.org.rs/content/blogcategory/28/61/>.

позоришта и Музичке школе могућности постају веће у погледу присуства и видљивости жена у друштвеном животу града.

2.1. Подизањем споменика књижевнику Петру Кочићу, у вријеме Врбаске бановине, Бања Лука се одужила највећем крајишком трибуну. Значај, улога и мјесто пак његове супруге Милке Кочић, остали су недовољно освијетљени до данас.

2.2. Несвакидашња појава у родној Тузли, а удајом и у Бањој Луци, била је Ифакета Салихагић. По свему се истицала од средине у којој је живјела: скијала је, јахала коња, ишла у лов, а на дасве била врло елегантна. Поред свега тога, када су дошла тешка ратна времена, њена хуманост показала се у правом свјетлу.

2.3. На чело школских установа, онајприје оних које образују женску младеж, све више долазе женске личности.²⁰⁴ Осим управљања школом, неријетко, оне врше и друге функције. Тако је, на примјер, Марина Поповић²⁰⁵ била укључена у рад Мјесног одбора Аеро-клуба: ”Члан управе Обласног аеро клуба постаде и госпођица Марина Поповић, директорка Државне женске грађанске школе, иначе кћи митрополита Василија.²⁰⁶ Гимназија отвара своја врата и за школовање женске омладине, што надаље омогућава појаву првих факул-

---

²⁰⁴ Управница Народне више дјевојачке школе била је Марина Поповић (1927. године). Четрдесетих година двадесетог вијека на челу женских школа налазиле су се: Љубица Миладиновић, управитељка Женске занатске школе; управитељка Државне домаћичке школе била је Полина Мајсторовић, а Пољопривредне школе за сеоске домаћице – Душка Рајевић, Зорка Дрча пак била је управитељка Друге основне школе (Микић 2004: 138-145).

²⁰⁵ Марина Поповић, рођена је 3. маја 1885. г. у Мајевцу код Дервенте, кћерка бањалучког владике, учитељица Народне основне и Више дјевојачке школе у Бањалуци. Умрла је у Бањалуци 26. марта 1970. Уп. Невенка Петрић. *И звијезде смо досезали*, Револуционарни омладински покрет Бањалуке 1919-1948, Институт за савремену историју, Београд, 104.

²⁰⁶ http://www.zoranmackic.com/wp-content/uploads/08_Mackic_Aero-klub.pdf

тетски образованих жена из бањалучке регије и запошљавање првих професорица у тој истој Гимназији.

Брига за народно здравље биће повјерена, у већем степењу него што је то био случај раније, женама лекарицама, које су до својих диплома долазиле марљивим учењем претежно на страним универзитетима.

2.4. Присуство ”женске руке” у Бањој Луци евидентно је, а јавности је то мало познато, и у симболу града – згради Банског двора. У тиму архитеката који је учествовао у изради пројекта зграде Банског двора биле су двије жене, и то Јованка Бончић Катеринич и Анђелија Павловић. Занимљиво је да је још једна бањолучка грађевина, православна црква, била у знаку женског лика. Наиме, индустријалац из Београда, Илија Ранкић ће 1938. године саградити цркву на Петрићевцу као успомену на своју рано преминулу жену Вукосаву, рођену Стричевић.^{207 208}

2.5. Банска управа Врбаске бановине отпочиње рад новембра 1929. године. У Врбаској бановини, једној од девет бановина Краљевине Југославије, супруге постављених банова²⁰⁹, узимале су, нека мање а нека више, учешћа у јавном животу. То се углавном огледало у организовању хуманитарног рада, хуманитарних балова или других свечаности преваходно

---

²⁰⁷ Пројекат те цркве урадио је Милорад Милутиновић, унук Симе Милутиновића Сарајлије. Зидове и иконостас је осликао чувени сликар Стојан Аралица. Црква је освећена 28. августа 1938. године, а порушена је 1941. године (Микић 2004: 350).

²⁰⁸ ”Задужбина је коштала око 800.000 динара, а да је била у питању огромна сума говори и чињеница да су најбогатији бањалучки трговци имали тада капитал у вриједности од око милион динара” (Латиновић : 27-28).

²⁰⁹ Банови Врбаске бановине били су: Светислав Милосављевић, Драгослав Ђорђевић, Богољуб Кујунџић, Тодор Лазаревић, Петар Цветковић (в.д.) и накратко Никола Стојановић (Микић 2004: 111). Познате су и бановице: Десанка Милосављевић, Мара Ђорђевић, Пепа Кујунџић и Нада Лазаревић.

добротворног карактера. Хуманост ће показати и друге жене из имућнијих породица као, на примјер, Јелка Груберовић.²¹⁰

2.6. Ни умјетност није запостављена. Оснивањем *Народног позоришта Врбаске бановине* 1930. године стичу се услови којим и позоришна сцена постаје мјесто женске еманципације.²¹¹ *Врбаске новине* забиљежиће и да је ”Маргарита Дебељак, балетски педагог и кореограф из Сарајева, водила балетски студио у Бањој Луци од 1934. до 1941. године” (Кулунџија 2004: 104).²¹² ²¹³ У раду новоосноване Музичке школе (1934) истакнуће се Ана Молнар и Драга Букинац, а касније још Јулија Пејновић и Драга Богословски.²¹⁴ Дарослава Вијоровић постаће успјешна вајарка кренувши на тај пут након што је завршила Гимназију у Бањој Луци.²¹⁵ Рашела Пољокан

---

²¹⁰ Јелка Груберовић (?-1937), дјевојачки Вукић, цијело своје имање на Булевару краља Александра, оставила је ребровачкој цркви. Сахрањена је у црквеној порти на ребровачком гробљу (Зоран Мачкић, Архив Републике Српске).

²¹¹ Прва жена која је у Бањој Луци имала положен возачки испит и возила аутомобил тридесетих година прошлог вијека, била је учитељица Олга Дивјак, сестра власника саобраћајног предузећа Браћа Дивјак (Микић 2004: 118).

²¹² М. Дебељак је после Другог свјетског рата водила приватни балетски студио у Новом Саду, а затим је 1950. године постављена за директорицу Балетске школе у Новом Саду. Милена Лесковац, Значајно сведочанство, приказ књиге: Љиљана Мишић „Уметничка игра у Новом Саду од 1919. до 1950”, I део, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 2009, Сцена, часопис за позоришну уметност, Нови Сад 2010, бр. 3, год. XLVI, стр. 146.

²¹³ У бањалучкој Балетској школи клавијер је свирала и Марија Пасколо поријеклом из угледне и богате породице Пасколо (Кулунџија 2004: 65).

²¹⁴ Кулунџија 2004: 17.

²¹⁵ ”Врбаско коло јахача ”Војвода Мркоњић”, са свега 16 чланова, водио је бригадни пјешадијски ђенерал Милан Ђ. Вијоровић, командант Врбаске дивизијске области 1920–24. Његова кћи Дарослава, истакнута српска вајарка, завршила је бањалучку гимназију.” О њеном умјетничком успјеху писаће и словеначке новине: ”Učenci belgrajske »Umetniške šole«: prirede ob koncu vsakega šolskega leta prijetno razstavo. Tako tudi letos. Posebno pozornost so vzbudili Daroslava Vijorovic, Mihajlo Vukotič (slik.) in Vladeta Piperski (kip)” Pismo iz Belgrada, Ilustrirani Slovenec, 17. 6. 1930. www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-7COAAFQL/.../PDF

пак студираће оперско пјевање на Конзерваторијуму у Бечу и неко вријеме ће радити у Загребу, а послије Другог свјетског рата преселиће се у САД.²¹⁶

3.0. Из овог кратког пресека улоге женских личности у Бањој Луци међуратног периода, кроз који провејава и друштвено-историјски контекст града, јасно је зашто тај период поједини аутори називају златним добом Бање Луке.

Животни пут Милке Кочић (1882-1960)

О Петру Кочићу, познатом и признатом књижевнику нашем, освједоченом родољубу и борцу, зна се много и много је писано. Уосталом, не без разлога, овај наш великан то је и заслужио. Широј јавности, бањолучкој, мање је позната судбина и трновит животни пут његове велике љубави и, уједно, његовог ослонца, саборца и животног сапутника - Милке Кочић рођене Вукмановић.

Књижевна слава познатог крајишког писца Петра Кочића обиљежена је, у народу једнако познатим, именима Давида Штрпца, Тубе, Мргуде, Симеуна Ђака, Лује и Јаблана... Међутим, име које је заиста обиљежило Кочићев живот и заслужује посебну пажњу је име његове супруге Милке Кочић. Она је "деценијама пратила свог Петра у добру и злу и била његов највјернији саборац".²¹⁷ Милка Вукмановић рођена је 1882. године у Бањалуци, али је одрасла у Јошавки у имућној породици. Отац Милке Вукмановић, Стево Вукмановић, (1853-1927), у Бању Луку се доселио из Јабланца код Млаке. Становали су у Мишковића улици, гдје је Милка рођена.

²¹⁶ Ј. Данон, В. Стошић. Мемоари на холокауст Јевреја Крајине, Бања Лука 2010, 459. <http://www.jobl.org/publikacije/МЕМОАРИ%20НА%20НОЛОКАУСТ%20ЈЕВРЕЈА%20КРАЈИНЕ.pdf>

²¹⁷ lara.zenskiforum.com/arhiva/zena

Када је њен отац прешао да службује у Јошавку, повео је и породицу, а у Бањој Луци су задржали једну собицу у старој кући, гдје су одсједали када би долазили послом²¹⁸. У периоду између два свјетска рата Јошавка је имала статус општине, а начелник је био Саво Вукмановић, њихов рођак. На путу од Челинца до Дубраве налазила су се ”три дућана и хотел. Хотел се налазио у Грабовцу, у непосредној близини садашњег жељезничког пристаништа Бојићи. Власници су били угледна породица Вукмановић, из које потиче и Милка Вукмановић, касније Кочић – супруга Петра Кочића”²¹⁹

Милка Кочић (1882-1966)

Петра Кочића Милка је упознала још као дјевојчица од пет-шест година, јер је он по доласку из Гомјенице наставио трећи и четврти разред основне школе у Бањој Луци. ”Становао је у манастирској кући у суседној Милићевића улици. Као деца често су се заједно играли. Био је леп живахан и весео дечак – каже Милка” (Влатковић 1997: 22). Затим је Петар наставио гимназију у Сарајеву и Београду, а Милка се с породицом преселила у Јошавку.

Романса седамнаестогодишње Милке Вукмановић и мажуранта Петра Кочића, почела је у љето 1899. године. Милка је била најстарија од својих сестара, отац им је био веома строг, а дјевојке у то вријеме и иначе су биле под непрестаним

²¹⁸ Уп. Влатковић 1997: 22.

²¹⁹ <http://josavka.com/Istorija%20nasih%20krajeva.htm>

надзором родитеља. ”Једног дана, јуна мјесеца 1899. кад сам дошла у Бању Луку, стајала сам са својом пријатељицом Кристом Бузачић пред дућаном њеног оца. Пришао нам је Кристин брат Саво са још једним младићем. Представио нам се кратко: Петар Кочић. Био је тада свршени матурант – лепо развијен, кршан и наочит момак са штапићем у руци... Стидела сам се да гледам у њега... Питао ме је шта читам и понудио ми Босанску вилу.²²⁰ Сутрадан је сам шетао испред моје куће са црвеном ружом и штапом. Изишла сам крадом и стала с њим на капију. Дао ми је Вилу и ружицу. Сусрет је био кратак и познанство обновљено. Те године је одмор провео у Гомјеници, али је често долазио у Бања Луку. Видјели смо се, причао ми је да иде на студије у Беч, а пред сам полазак, кад смо увече седели у башти, затражио је да га чекам док се врати. Дала сам обећање и он је сутрадан отпутовао. Ово сам тек

---

²²⁰ Милка Кочић била је 1907. године једина жена, поред десетине угледних мушкараца Бање Луке, претплаћена на ”Босанску вилу” (Микић 2004: 148). ”Занимљиво је да је у ”Вили” објављена и једна песма Милке Кочић, супруге Петра Кочића, са којима су Кашиковићи били у блиском пријатељском односу. Песма носи наслов Ој, Јоване!, са прилично неодређеном одредницом локалитета: ”Из Босне”. Објављена је у 5. броју од 15. марта 1907. године и представља варијанту познате песме. Иако нема карактеристично понављање рефрена као данас позната песма Смиљанићу, Смиљанићу, мотив је идентичан: јадање момка за одбеглом младом.”

”Ој Јоване Биограђанине,
Окрендер се Биограду своме,
Пола ти се Биограда креће.
Нек се креће, оборит’ се неће,
Веће гледа тамо преко Дрине,
Ђе ће виђет шехер-Сарајево,
И у њему моје миловање.
Није мени ни за Биоградом,
Већ је мени за мојом ђевојком.
Синоћ ме је оженила мајка
А јутрос ми одбегла ђевојка
И отишла шехер-Сарајеву (...).”

после испричала родитељима – и они нису били противни” (Влатковић 1997: 22).

Након растанка Кочић је кренуо прво у Сарајево да би себи обезбиједио стипендију за студије у Бечу и из Сарајева је упутио писмо вољеној дјевојци 5/24. августа 1899. године:

”Драга и мила Мицо... Ах, како ми је било тешко растати се са Бањом Луком, где ми је остало оно што ми је најдраже на свету. Ону целу ноћ нисам могао спавати, него сам три-четири пута пролазио покрај твоје куће, гледећи на онај прозор где ти обично седиш. Немој се бринутти, буди весела и певај, јер је песма мелем заљубљеној души и растуженом срцу. Ја ово теби говорим, а сам се не држим тога.”

Милка је пет година чекала Петра да се врати из Беча. О снази те љубави свједочи и сачувана преписка Петра Кочића. Међутим, није све ишло без проблема. Наиме, Милкини родитељи су се противили овој кћеркиној вези са сиромашним студентом, што показује и Кочићева преписка са Милком:

”Могу ти казати да ме је јако изненадило оно чудновато понашање твоје мајке према мени. Ја је јако волим, али се она према мени при поласку нечовечна показала, не давши ми ни руку, да се рукујемо при растанку... Поздрави мајку, макар она и била љута на ме”. Беч, 2/Н 1899.

У писму из Загреб од 25/V 1901. Кочић пише: *”Док добијем од тебе одговор, писаћу опширно писмо твом оцу. Прича ми један мој друг – Марко Краљевић! – да се с твојим оцем виђао у Србији, у ман. Петковици. Стево је мене врло много хвалио”. Али, у том истом писму Кочић није пропустио да упозори Милку какав живот је с њим очекује: ”Ја се данас патим и мучим са школом, само да теби и себи извојужем добар положај у друштву. Али треба да и ово знаш: да ћу ја можда и по затворима и апсанама провести већи дио свог живота, јер ћемо ми сви ђаци отпочети борбу против Швабе, који гули наш народ, отима му слободу и убија срећу. Ако си на све при-*

правна, можеш поћи за ме; ако ниси, онда је боље да ме оставиш, па са мном шта буде”.

У писму из Беча од 21. 3. 1901. саопштава јој жељу да се вјенчају: *”Сад ово, пази добро. Ја хоћу да се женим. И то овако: да се ја и ти вјенчамо тамо у Јошавци код оног твог попа. За то не треба нико да зна. Ја ћу извадити од свог попа вјенчаницу, па ћу тамо доћи да се у највећој тишини вјенчамо. Ја нећу ни оца звати, ни брата – никог! Онда ћу те пољубити као своју женицу и оставити код мајке, а ја ћу наставити школу. И још за две године сам свој човек. Пиши ми шта ти о томе мислиш, али све онако искрено. Ја ти искрено и од срца пишем и јављам за своју намеру”.*

Љубавне свађе нису мимоишле ни ову велику љубав: *”Ја сам од цијелог свијета остављен. Са оцем сам се због тебе завадио, брат ми ништа не пише, а пријатеља каквих и немам, те сам тако остављен без иће иког свога”.* Писмо из Загреба, 25. мај 1901.

«Лијена моја и слатка Милко, ја сам тебе много вријеђао, а и ти мене. Опрости ми, и ја ћу теби опростити. Заборавимо све оно због чега смо се завађали и свађали... Тамо у Јошавку мрско ми је доћи јер се стидим твог оца и матере”, писао је Кочић својој дјевојци из манастира Гомионица, 23. јуна 1903. године.

У истом писму из манастира Гомионица, 23. јуна 1903. године Кочић ће написати и ово: *”Драга моја и мила Мицо, ти мораш бити моја!!! Ти мораш бити моја, и то овог љета!!!”* И даље: *”Ако се убрзо састанемо, ја ћу ти све казати што сам наумио и намислио. Пиши ми гдје би се могли састати, и то одмах ми пиши! Имаћу ти много штошта причати. Тебе твој Петар неће оставити. Ти робујеш већ пуне четири године. Убрзо ће Петар твој закуцати на твоја тавничка врата, да те из густог мрака изведе на свјетлост бијелог дана. Његову душу и срце обузима силна туга и бол кад помисли на твоје четворогодишње робовање”.*

Полако односи са Милкиним родитељима ће се поправљати што се види у писму из Беча, I/11 1903: *"Поздрави ми по небројено пута оца и маму. Пољуби их мјесто мене, јер су они нама тако добри. Милко, они нас воле, нарочито наша слатка и добра мама, а богами, Стево је онако... ја му не знам боје!*

Међутим, Петрова политичка борба није остала незапажена од стране власти. "С јесени 1904. године швапски жандарми били су му за петама. Надајући се најгорем, једног тмурног и кишног септембарског дана Петар је изненада дошао из Гомјенице у Бањалуку, поручивши својој драгани да и она дође из Јошавке. Затражио је од Милке да се одмах венчају и пођу у Србију. Она се изненада и неочекивано наша пред значајном одлуком. Била је, збуњена, неодлучна. С једне стране љубав, а с друге страх да ће тиме увредити и повредити родитеље. Па још пут у неизвесност, међу непознат свет. Била је одсела у кући рођака Анђе и Ђорђа Марића. Анђа која је за љубав између Милке и Петра одавно знала, поче наговарати своју рођаку да се више не колеба. Но убеђивање је подуже потрајало. Али, прича будућа Кочићева супруга, појавио се проблем – где обавити венчање. У Бањој Луци нису смели, јер би свадбено весеље завршило у затвору Црне куће" (Влатковић 1997: 23). Петар је предлагао да крену код свештеника Саве Рађеновића, његовог друга и пријатеља, да се тамо вјенчају. Тако је и било. У цркви Светог оца Николаја у Романовцима чин вјенчања у касним ноћним сатима обавио је свештеник Саво Рађеновић. Младенци су кренули пут Србије и по доласку у Београд најмили су једну собицу на Врачару. Живјели су, првих мјесеци боравка у Београду, без прихода, продајући дукат по дукат са ниске коју је Милка донијела. Али, пристигла је и помоћ захваљујући Николи Пашићу, тадашњем министру иностраних дела, Петру Кочићу додијељено је на име помоћи 150 динара у злату. Од почетка 1905. године Кочић је заједно са супругом у Скопљу, али због једне приповијетке бива за казну премјештен у Битољ. Међу-

тим, он то није прихватио већ се вратио у Сарајево. Тако су Петар и Милка у Сарајеву три мјесеца становали код неког Благоја Симићића на кредит. Напокон, Кочић добија мјесто секретара друштва "Просвјета". Због све веће политичке активности, аустријске власти прогнале су га из Сарајева у Бању Луку. Са њим је свуда његова супруга: и у Скопљу и у Сарајеву и у Бањој Луци. У Бањој Луци је ухапшен, а по Петровом наговору Милка одбија да потпише молбу за његово помиловање. Након што је изашао из тамнице, заједно са Милком, креће у Сарајево као посланик у Босанском сабору. У Сарајеву им се родио син Слободан 1907. године који са четири године умире од посљедица туберкулозе што Кочићу и Милки наноси тежак ударац.

Писмо из 1907. године показује посљедице Кочићеве борбе за народна права по њихов брак. У њему Кочић пише: *«Цоцо, ти мене волиш, ја се љутим на тебе и плачем, много плачем. Ти мене можда за све кривиш што се десило са мном. Није то све моја кривица, јер је све ово морало бити. Ја знам, ти се силно патиш и у себи проклињеш мене, али немаш право»*. Писмо је настало док је Кочић био у затвору. Милка га је обилазила и храбрила, кријући му је носила храну, јер је то било забрањено.²²¹

И када је на слободи, аустријске власти будно мотре на Кочића: "Јула месеца 1909. године Петар Кочић је са супругом Милком стигао у родни крај. Његово приспеће је намах учено и службеник "окружне области Бањалуке" упутио је 26. јула Земаљској влади у Сарајеву одговарајући допис. Ревносни припадник жандарске станице обавештавао је Земаљску владу како Петар Кочић са супругом станује у кући Томе Корачка у Раткову и 'kako је potpisani mogao doznati, hoda po selima gor. i dol. Ratkovu, Sokolovu, Mačkici kotara Ključa, onda

²²¹ "Једном ми је причала да му је donela burek, koji је on morao да sakrije u košulju" (Intervju sa Petrom Pavićem, Kočićevim unukom). <http://www.novosti.rs/vesti/kultura/.71.html>

Dujakovićima, Stričićima, Lokvarima, Pavićima, kot. Banjaluka pod tim izgovorom, da se bavi književnošću, te da u tu svrhu popisuje sve historičke uspomene, stara groblja, onda bosanske mlinove i život srbskih žitelja...’, подвлачећи чињеницу да на Кочића и његову супругу будно мотре”.

Писмо Милке Кочић упућено из Бањалуке Петру Кочићу у Београд 3. марта 1916.

У Београду 1914. Петар и Милка добијају кћерку Душицу. Петрово здравље је нарушено и смјештају га у Београд у душевну болницу гдје 1916. године и умире. Након његове смрти породица му је остала без икаквих прихода. Међутим, и после Кочићеве смрти Милка се бори за Кочићево име и за своју породицу.²²² Наиме, Милка се 1921. године обраћа за помоћ Министарству просвете новостворене државе, али се

²²² ”Poživela je dugo i moja baba Milka, celih pola veka posle muža. Baš tako mi je jednom i rekla: ‘Biću udovica pedeset godina a onda ću da umrem’. Ovako je bilo! Preminula je 1966. godine, a da nikada nije pomislila na ponovnu udaju. Volela je Petra do kraja života”. <http://www.novosti.rs/vesti/kultura/.71.html>

не зна да ли је ту помоћ и добила. ”Године 1924, интересантно је, обраћа се преко Народног женског савеза Краљевине СХС и жали на сарајевског књижара Милановића који штампа и прештампава без назнаке године издања Кочићевог *Јазавца* а породици писца ништа не плаћа. Женски савез ’познавајући тешке прилике у којима се налази породица Петра Кочића, а ценећи рад тог великог народног борца и одличног писца сматра за дужност да молбу гђе Кочић заступа и обраћа се Уметничком одељењу Министарства просвете те моли да се горе назначени случај извиди и да се стане на пут овој злоупотреби књижевне својине, а породици Кочић прибави одштета, коју с правом тражи’... али нема података да је по томе нешто учињено” (Влатковић 1997: 23). Нешто касније, 1928. године Милка се обратила Министарству вера ”с молбом да њеног супруга, књижевника и борца уврсти у ред заслужних за отаџбину”²²³ и да његове посмртне остатке пренесе на неко угледније мјесто. Министар вјера се одазвао тој молби и одлучио је да се ”посмртни остаци поч. Петра Кочића, сахрањени за време окупације у Београду ван ре(ј)она гробљанског, пренесу и сахране на Новом гробљу а на његовом гробу подигне надгробно обележје” (Влатковић 1997: 23).

Милкина кћерка Душица је завршила студије књижевности и удала се 1942. године, а већ следеће 1943. године Милка Кочић је дочекала прво унуче Бојану, те након рата, 1946. године, још двоје унучади - близанце Петра и Милицу.

Петар Кочић је толико много за свог кратког животног вијека урадио и ушао у Унескову баштину репрезентативних дјела европске литературе, међу свега десет писаца старе Југославије. Његова супруга је деценијама пратила свог мужа у добру и у злу и била његов највјернији саборац, упамћена по својој храбрости и брিতкој памети.

”У Збирци старе и ријетке књиге као посебна драгоценост чувају се три књиге из Кочићеве личне библиотеке... као

---

²²³ Влатковић 1997: 23.

и биљешка библиотекара да су поклон Милке Кочић, пишчеве супруге”.²²⁴ Претпоставља се да су то књиге које су 1956. године уз дио Кочићеве архиве у виду поклона стигле у Бању Луку, ”чиме се Милка Кочић на леп начин одужила родном крају”.²²⁵

Прилог: Писмо Петра Кочића упућено Милки Кочић

Milki Kočić u Banja Luku

Crna kuća, 7. XII 1907. po n. k. Subota

Dragi moj i premili Coco,

šta da ti pišem, kako da te utješim u ovoj teškoj i golemoj nesreći!? Bol je moj veliki, tuga je moja neizmjerna, Coco moj, ja nemam riječi. Mjesto riječi iz usta, teku suze moje iz očiju mojih, teku, teku i jedna drugu sustiže! Muško srce se rasplinulo moje u samu tugu i jad. Ja tog jada, ja te tuge ne bi tako silno osjećao da ne mislim na nesreću koja je tebe postigla ovom mojom crnom sudbinom. U duhu ja klečim pred tobom i preklinjem te za ljubav tvoju, jer ću izluditi. Ja vidim da je mene svak ostavio, pa strahujem u duši da ćeš me i ti ostaviti i zaboraviti. Možda mene i Stevo mrzi, jer on tebe neizmjerno voli. On mene zato mrzi što si ti pala u nesreću zbog mene.

Ja sam to vidio na njemu pred sudom. Ja na svojoj duši nosim veliki grijeh, jer sam se ogriješio o te, te mi je zato dvaпут teže tavnovati. Ja sam se čisto podjetinjio. Kad je danas Lepa[37] došla, ja sam je nesvjesno poljubio i otišao u svoju sobu, pa sam dugo, dugo plakao. Bilo mi je na duši tako teško. Lepa je bila kao i dosad ozbiljna. Ona nije osjećala kakva je nesreća nas dvoje, tebe i mene, postigla. Ona ne zna što to znači 12 mjeseci biti u tavnici i 12 mjeseci biti na slobodi ali kao i u tavnici.

²²⁴ Посебни фондови НУБРС, Бања Лука 2013, 17.

²²⁵ Исто; Љубодраг Обровачки. Библиотека породице Петра Кочића. У: Гласник Народне библиотеке Србије, Год. III, бр. 1 (2001), 82.

Dragi moj i premili Coco, ti se nemoj ništa kariti i tugovati, jer se ovo može sve nabolje okrenuti. Ako se i ne okrene, ti budi vesela i izađi kuda ti je volja. Pazi na svoje zdravlje i obiđi me u 15 dana makar jednom. Nemoj češće, jer će te satruti štrapac i neprestana sekiracija radi moljakanja za ulaznu kartu. Ako moreš, izradi da mi se šalju novine. Ako ti ko što učini nažao, ti samo meni napiši, kaži tati i mami. Stevi dakle i Jeki, kako ih mi zovemo, da sam ih molio da te obiđu ako tetka ode. Mogla bi i ti otići njima, da malo se prohodaš kad ti ovdje dodije. Svukud hajde i slobodno živi, ali se uvijek sjećaj da si ti žena Petra Kočića, čovjeka koji strada za narod i narodnu sreću, čovjeka koji u tebi i u tvojoj ljubavi nalazi svu sreću i blaženstvo ovog svijeta!

Хуманост по цијену живота Ифакета Салихагић (1908-1944)

Несвакидашња појава у родној Тузли, а удајом и у Бањој Луци, била је Ифакета Салихагић. По много чему се издвајала од средине у којој је живјела: скијала је, јахала коња, ишла у лов, а надасве била врло елегантна. Поред свега тога, када су дошла тешка ратна времена, њена хуманост показала се у правом свјетлу.

Ифакет Тузлић је одрасла у имућној и угледној породици у Тузли. ”Тузлићи су били стара беговска фамилија, некада врло моћна и утјецајна. Разни мушки чланови те фамилије играли су у прошлости истакнуту улогу у политичком па и културном животу града Тузле, и шире, у Босни”.²²⁶ Њен отац Бакир-бег Тузлић се школовао у Истанбулу и Бечу. Говорио је турски, арапски и њемачки језик, а у кући су имали богату библиотеку. Био је велепосједник и политичар. Умро је 1910. Мајка јој се звала Тахирханума, а сестре: Рашида, Шемса, Лебиба.

---

²²⁶ Уп. Борка Томљеновић, *Босански контрапункт*, Тузла 1999.

Један неуспјешан брак без потомства, иако је учинио да пати није ју обесхрабрио. ”Сматрали су је за најелегантнију жену у Тузли. Двадесетих година двестог вијека Ифакет се удала за велепосједника Сеадбега Куловића који је студирао у Бечу. Издвајала се својом екстравагантношћу. Зимом је стајала на скије, а по сваком времену јахала дивног коња у црном јахаћем одијелу”²²⁷

”После кратког брака са Нелом из Сарајева – о којој смо врло мало знали, оженио се (Сеадбег Куловић, прим. а) својом родицом Ифакет Тузлић, младом лепом и необузданом девојком која је у свему хтела да следи мужа – у лову, на коњима, у аутомобилу, и тиме изазивала саблазан учмале провинције. Колико оригинална толико и слободоумна, Ифакет или краће Факета Тузлић остала је запамћена међу грађанима Тузле као необична појава. Нажалост, разболела се, и ... стара Куловићка (мајка Сеадбега Куловића, прим. а.) ... сина наговори на развод”.²²⁸ Ифакет-ханума је дјеловала скромно, али се знало да пати зато што нема порода. И, убрзо је без великих ријечи, или јавног одјека, дошло до раставе брака.²²⁹ Ифакет се удала поново у Бању Луку гдје улази у бањолучки круг напредних интелектуалаца.

”Ифакет-ханума се преудала за богатог и угледног Бањалучанина, инжињера Суљагу Салихагића. Убрзо је придобила симпатије многих Бањалучана. Њезин живот се није промијенио у односу на живот у Тузли. Наставила је свој мондени живот, али сада са мужем и двоје дјеце. Скијала је, јахала коње и уживала у њиховом љетниковцу у Скендер-Вакуфу. Често је ишла у лов одакле је доносила бројне трофеје. Пред непознатим друштвом стављала је преко лица печу (валу),

²²⁷ http://www.saff.ba/feljton/1553_

²²⁸ Вера Мујбеговић, *Тузла моје младости*, Београд, 2008.

²²⁹ Бег Куловић се по трећи пут оженио Швајцаркињом Сесил која је професионално свирала виолончело а била је већ удавана и имала кћерку Вивијан из првог брака. Уп. Вера Мујбеговић, *Тузла моје младости*, Београд, 2008.

према обичајима и времену у којем је живјела. Вјероватно је била прва жена на просторима Југославије и шире која је устријелила медвједа, вепра и сл., што се може видјети и на сликама”.²³⁰

*Ифакета Салихагић (1908-1944)
са дјецом у лову*

Њен ангажман, међутим, до изражаја ће доћи у културно-просвјетном друштву *Гајрет* (1903-1941). Ово друштво се нарочито залагало за подизање општег нивоа културног и просвјетног образовања жена.²³¹ Друштво је, поред својих општих настојања за развој културно-просвјетне дјелатности, имало више грана дјелатности, а повремено је давало стипендије, потпоре и зајмове.

За Ифакету је била од значаја конференција друштва *Гајрет* одржана 29. маја 1934. године (Микић 2004: 251).²³² ”Те године је на скупштини Женског одбора *Гајрета*, који је тада имао 90 чланица, на место председника изабра-

²³⁰ <http://www.saff.ba/feljton/1553>

²³¹ Културно-просвјетно друштво Гајрет основано је у Сарајеву 1903. године, а било саставни дио грађанског покрета у Краљевини Југославији. Дјеловало је и на југу Србије, у Санџаку, и уживало помоћ државних институција.

²³² ”Гајретој скупштини одржаној 12. фебруара 1931. године присуствовало је око 80 женских чланова Друштва и том приликом је основан Женски одбор Гајрета, за чијег председника је изабрана Фатима Ђумрукчић” (Микић 2004: 249).

на Ифакета Салихагић, Суљагина супруга²³³. Она је и раније била активна у Гајрету, јер је 1931. била у управи женског *Гајрета* заједно са Фатимом Ђумрукчић, Дудом Бекић, Емином Мухурдаревић, Назифом Ковачевић, Олгом Касаловић, Тифом Кајгаз, Сенијом Диздаревић. Њихова брига се углавном сводила на одржавање ђачког конвикта, чији су трошкови у 1930. и 1931. години износили 106.020,80 динара.²³⁴ Ифакета је ативно учествовала у организовању и прослави *Гајретових* забава, што ће забиљежити и *Врбаске новине*. Под насловом *Гајретова забава* новине ће донијети вијест да је забави ”присуствовао инг. г. Салихагић са госпођом”²³⁵

Међутим, за Ифакету²³⁶ послје ведрога и испуњенога живота стижу године у којима ће њена хуманост да је кошта живота. Када је у Бању Луку почело пристизати избјегло становништво из источне Босне и Херцеговине, она ће потресена тим призором промијенити свој дотадашњи живот. Посвећује се тим људима и несебично им помаже у тражењу смјештаја и исхране. Обилази градове и села, купује храну за избјеглице, обезбјеђује им медицинску помоћ излажући свој живот опасности. ”Према казивању академика Мухамеда Филиповића, Ифакетханума је, и поред добронамјерног упозорења градоначелника Босанске Градишке, Хаки-бега Капетановића, да одустане од куповине жита у Градишци, ипак дошла у тај град по жито... То се усташама није свидјело. Ухапсили су је и отпремили у логор у Стару Градишку”.²³⁷ Оптужена је за сарадњу са комунистима и НОП-ом. Ту је, након страшног мучења, и убијена.²³⁸

²³³ *Врбаске новине*, 14. јуна 1934. бр. 431.

²³⁴ Гајрет, 1. маја 1931, бр. 13, 354; Политика, 15. марта 1931, бр. 8.200; Микић 2004: 249.

²³⁵ *Врбаске новине*, 16. јануар 1938. број 1381, 2.

²³⁶ Ифакета је женско име арапског поријекла. Значење имена је: расстрежњење, доћи себи. <http://www.knjigaimena.com>

²³⁷ <http://www.saff.ba/feljton/1553>

²³⁸ <http://www.preporod.com/index.php/zanimljivosti/sarena/3050-hadzijaska-lipa-banje-luke.html>

БАЊОЛУЧКЕ ПРОФЕСОРИЦЕ

Премда би овако насловљена тема оправдано могла да обухвати већи број имена или чак посебну публикацију, ми смо се овом приликом, из разумљивих разлога, определијели за два имена. То су Драга Богословски (Каролина Готлиб) и Олга Букинац. Прва, јер је међу првим матуранткињама Гимназије која је наставила и завршила студије у иностранству, друга, зато што је у питању жена први доктор наука у Бањој Луци.

Завршетком Првог свјетског рата у средњим школама све је више жена. Феминизација школства је све очистија што је пропраћено, с једне стране, одобравањем ”да је то природно, да само жене и мушкарци заједно чине природну и животну цјелину и склад и да је школа тако ближе стварном животу и односима, у којима ће се ђак наћи једног дана кад напусти школу,” а, са друге стране, праћено је неоправданим жаљењем за старом школом и распрострањеним мишљењем да ”жене, с обзиром на осјећајност, нису подесне за рад у средњим школама, те да њиховим доласком нестаје апстрактне принципијелности и чврсте дисциплине потребне у годинама живота када се формирају личност и карактер”.

Паралелно с тим процесом иде и повећање броја женске дјеце која похађају средњу школу односно Гимназију, јер је похађање Гимназије за вријеме аустроугарске окупације било привилегија само мушке дјеце. Од свог оснивања, Гимназија је била резервисана за мушкарце, док су ученице право да је похађају добиле 1912. године, најприје као ванредне, а од 1919, године и као редовне ученице.²³⁹

---

²³⁹ Зоран Пејашиновић, *Гимназија Бања Лука, на Тргу историје 1895-2010*, Бања Лука 2010.

Редовне гимназијалке ће се уписати, дакле, тек 1919/20. године. Приватистице, како су говорили, могле су присуствовати часовима, али само уз одређене услове. Школске власти су тачно прописале који статус ове ученице имају, какав је њихов третман у школи и како треба да се владају. Ту пише: «Ученицама се мора одредити посебна клупа, а што је могуће у даљем размаку од осталих клупа у којима сједе мушкарци, и то: у нижим разредима, у првом, а у вишим разредима у задњем реду. За вријеме одмора не смију ученице остати у разреду, нити се бавити по ходницима, него треба да оду у посебну, за њих одређену собу, те да улазе у разред заједно с учитељем. Ученице нека не долазе у школу много прије почетка предавања»²⁴⁰.

Међутим, потребе за образовањем женске младежи су расле па је у саставу Реалне гимназије школске 1933/34. године основана Женска реална гимназија. Она ће 1936. започети са самосталним радом, када је имала 20 наставника и 290 ученица, да би непосредно пред Други свјетски рат у школској 1940/41. у њу било уписано 411 ученица са 23 предавача. Одраније је постојала четворогодишња Државна виша дјевојачка школа која је дјевојкама омогућавала да се припреме за посао. Од 1902. године у тој школи је отворен и пети разред у коме се поред страних језика и клавира, играња и пјевања, учило и домаћинство, с течајевима кувања, прања, пеглања, хигијене и књиговодства. Прва директорица и предавачица у школи била је Јелка Матић. Током рата па све до 1925. године зграда школе је служила као војна болница, а настава је извођена у згради Реалне гимназије. Године 1925. школа је промијенила и име и дјелатност и преименована је у Мјешовиту школу трговачког смјера. Исте те године, дакле 1925, у Бању Луку се из Дервенте преселила Учитељска школа, чиме се школство главног града Врбаске бановине додатно разгранало.

²⁴⁰ Мато Џаја, „Сто година бањалучке гимназије”, стр. 21.

Вратимо се поново Реалној гимназији у Бањој Луци. Списак матураната који је Мато Џаја навео у својој монографији не садржи женска имена све до школске 1920/21. године, кад су матурирале Катарина Готлиб (Драга Богословски), Добрила и Радојка Грбић, Олга Милић, Маринка Облак, Елза Панцер, Софија Рајхман, Наталија Смиљанић и Марија Тимчишин²⁴¹. Поуздано се зна да су ове матуранткиње већи дио гимназијског образовања стекле прије завршетка Првог свјетског рата као ванредне ученице.

*Професори и матуранти Гимназије 1921. године
Драга Богословски је друга у првом реду.*

---

²⁴¹ ”Приватни ученици су била женска деца која су само тим путем долазила до гимназијских сведочанстава и матурских диплома. Прве ученице које су тако завршиле матуру у Бањалуци биле су Љерка и Смиљка Павичић, школске 1914/15. године. Биле су то кћерке професора Станка Павичића” (Џаја 1980: 230).

Након Првог свјетског рата, интересантно је било погледати списак матураната Гимназије за 1928. годину. Од укупно 33 матуранта 12 је женских имена, и то: Добројевић Анђелија, кћи приватног чиновника, Ђурковић Милева, кћи трговца Јове, Глушац Милица, кћи директора Гимназије др Васе, Грбић Веселка, кћи професора Дамјана (гимназијског катехете и православног свештеника), Јовановић Босиљка, кћи пензионисаног шефа Техничке секције Уроша, Комаров Ирина, кћи инжењера Владимира, Латал Марија, кћи вртлара Фрање, Облак Недељка, кћи судског надсавјетника Аугустина, Оглић Даница, кћи пензионисаног капетана Михајла, Пољокан Тилда, кћи трговца Саломона, Розенхек Сабина, кћи трговца Густава²⁴². Не изненађује чињеница да су у питању кћерке угледних грађана, најчешће трговаца, али и професора Гимназије као и других.

Иако је Врбаска бановина била најзаосталија од свих девет бановина Краљевине Југославије и са највећим процентом неписменог становништва, захваљујући, првенствено, раду бана Милосављевића учињено је веома много на изградњи школских установа и, самим тим, на подизању образовног нивоа становништва. Непосредно послје Првог свјетског рата било је само 11 школа: Прва и Друга дјевојачка и Прва и Друга дјечачка народна основна школа, Виша дјевојачка школа, Женска стручна школа, Нижа пољопривредна школа, Велика реална гимназија и конфесионалне основне школе часних сестара милосрдница светога Винка Паулског и сестара Драгоцјене крви Исусове. У Врбаској бановини наредбом бана Милосављевића само у 1930. години изграђено је 126 школа, а 1931. припремљено је довршење још 60, чиме је број неписменог становништва смањен, а уједно број писмене женске (и мушке, наравно) младежи повећан.

---

²⁴² www.zoranmackic.com/.../MATURANTI-BANJALUCKE-GIMNAZIJE

Драга Богословски / Каролина Готлиб (1903-1983)

Родитељи Каролинини рођени су у Лавину у Пољској, а није забиљежено када су се доселили у Бању Луку. Отац Адолф био је правник и судија, касније накратко и судски тумач за њемачки језик при Окружном суду у Бањој Луци, а мајка Ева домаћица.²⁴³ Каролина, звана Лола, а касније Драга, рођена је у Бањој Луци 1903. године. Постала је, као што смо већ у уводном дијелу споменули, једна од првих матуранткиња Реалне гимназије школске 1920/1921. године. Након матуре у мајчиној пратњи путује у Беч 17. августа 1921. да се упише на студије.^{244 245} Клавир је учила на бечком Конзерваторијуму код професора Јула Вофзона.²⁴⁶ Језике је студирала у Загребу на Филозофском факултету, а 9. октобра 1930. положила је стручни испит.²⁴⁷ Највећи дио радног вијека ”про-вела је као гимназијски професор, и то: у Бихаћу (1925–1926), Босанској Градишци (1926–1927), Бањалуци (24. 7. 1927–7. 2. 1930, 17. 9. 1938–29. 7. 1941. и 25. 7. 1945–31. 12. 1946), Нишу (1930–1931) и Вршцу (1931–1938). Предавала је француски језик као главни, а српско-хрватски као споредни предмет”²⁴⁸

---

²⁴³ Ј. Данон, В. Стошић. *Мемоари на холокауст Јевреја Крајине*, Бања Лука 2010, 249. <http://www.jobl.org/publikacije/МЕМОАРИ%20НА%20НОЛОКАУСТ%20ЈЕВРЕЈА%20КРАЈИНЕ.pdf>

²⁴⁴ ”Дана 17. августа 1921. Окружној области у Бањалуци поднијела је захтјев за издавање путовнице за Беч, гдје је студирала” (Данон, Стошић 2010: 249).

²⁴⁵ У исто вријеме из Бање Луке у Бечу ће студирати: германистику – Добрила Грбић (матурирала исте године када и Каролина) и Добрила Душанић, право – Љуба Грбић, медицину – Драга Пањковић, клавир и филозофију – Лале Грбић, фармацију – Симо Милановић. *Југословенски студент у Бечу 1919-1926*. www.znaci.net/00001/248_40.htm

²⁴⁶ Кулунџија 2004: 69.

²⁴⁷ Данон, Стошић 2010: 249.

²⁴⁸ Исто.

За Руса Владимира Федоровича Богословског, професора Реалне гимназије у Бањој Луци удала се 15. јуна 1928. године. У браку су добили сина Александра.²⁴⁹ Тешки дани за породицу Богословски наступиће када им је наређено да испразне стан и да се преселе у просторије Завода за сузбијање ендемског сифилиса октобра 1942. године.²⁵⁰ Послије Другог свјетског рата предаваће клавир у Нижој музичкој школи,²⁵¹ гдје ће имати запажене наступе и као пијанисткиња са Драгом Шајновићем. ”Хроничари биљеже да је свирала и четвороручно са Милицом Кеџмановић *Крајишску рапсодију* Владе Милошевића на једној приредби у Дому ЈНА 1948. године”²⁵² Пензионисана је 1960. године управо као професорица Ниже музичке школе у Бањој Луци. Умрла је у Загребу 1983. године.

Олга Букинац

Прва Бањолучанка која је понијела титулу доктора наука била је Олга Букинац. Имајући у виду тадашње прилике као и породичне околности, не изненађује чињеница зашто је баш Олга докторирала управо из области германистике. Наиме, њен отац др Ђорђе (Ђорђо) Букинац, ”син Младена и Драге (дјев. Срданов) рођен ... у Старом Футогу”²⁵³ студирао је медицину у Берлину и Бечу. Био је лекар опште прак-

²⁴⁹ Исто.

²⁵⁰ Одлуком ЖРО Бањалука, број 21.491/42, од 26. октобра 1942. (Данон, Стошић 2010: 249).

²⁵¹ Сједница Наставничког савјета обновљене Музичке школе ”одржана је 30. септембра 1946, када је формиран наставнички колегијум у саставу: Вера Попов, Драга Богословски, Милица Кеџмановић и Јарко Плечити за клавир; Јулуја Пејновић за соло-пјевање; Драган Шајновић за виолину; Владо Милошевић за теоретске предмете; Вида Милошевић за хармонику, Иван Матијевић за гитару” (Кулунџија 2004: 56).

²⁵² Исто, 69.

²⁵³ Стојнић, Стошић 2012: 47.

се, добровољац у Другом балканском рату, велики стручњак који је међу првим љекарима у Босни имао рендген”.²⁵⁴ Њена пак мајка Елза – Јелисавета (дјев. Фишер) рођена је у Прагу ”од мајке Терезе (дјев. Фајташ)... Тереза Фишер је била доктор филозофије”.^{255 256} Њен отац је обављао важне функције у Љекарској комори Врбаске бановине и уопште био веома друштвено-политички активан у вријеме Краљевине Југославије.

Породичне околности су нема сумње утицале те је Олга након Гимназије уписала студије и кренула стопама оца, мајке, али и баке која је носила титулу доктора филозофије. Њена пак сестра Драга Букинац определијелила се за музику.²⁵⁷ Када је Олга 1924. матурирала у Гимназији, подразумевјавало се да ће наставити школовање негдје на страни. Олга се определијелила за наставак студија на Филозофском факултету у Загребу. Ту није стала, наставила је и даље те је 28. новембра 1929. године докторирала из области њемачке књижевности са темом ”Лилиенкронове драме из германске повијести”.²⁵⁸ ²⁵⁹ Запосливши се предавала је француски и њемачки језик у бањолучкој Гимназији, а хонорарно у Средњој музичкој школи њемачки језик.²⁶⁰ Пензионисана је 1957. године. Једина жена доктор наука, поред Олге Букинац, која је радила у бањолучкој Гимназији од њеног оснивања до 1975. године – према подацима које даје Мато Џаја, била је још Драгиња Пауковић.

---

²⁵⁴ Исто.

²⁵⁵ Исто, 46.

²⁵⁶ Р. Колунџија (2004: 42) наводи да је и Олгина мајка Елза била доктор њемачког језика и филозофије.

²⁵⁷ Драга Букинац је завршила конзерваториј и била проф. музике у Музичкој школи у Бањалуци (Стојнић, Стошић 2012: 46).

²⁵⁸ knjiznica.ffzg.unizg.hr/uploads/ll/yA/.../Popis-disertacija-2010-09-28.xls

²⁵⁹ Њемачки лиричар и прозаиста Deltev fon Lilienkron, био је познат у нашој средини и раније. У *Босанској вили* је 1909. године поводом његове смрти изашао текст *Пошљедњи поздрав* аутора М. Дамњановића.

²⁶⁰ Кулунџија 2004: 42.

Марија Кеџмановић (1904-1992)
дипломирала је на Филозофском факултету
у Београду, у Гимназији радила 1928-1931.
Прва је жена директор Економске школе
у Бањој Луци.

БРИГА О НАРОДНОМ ЗДРАВЉУ

Брига за народно здравље између два рата у Бањој Луци биће повјерена, у већем степену него што је то био случај раније, женама љекарима, које су до својих диплома долазиле марљивим учењем претежно се школујући на страним универзитетима. Прва Српкиња са дипломом Медицинског факултета у Прагу постаје Стака Чубриловић. Поред ње ту су Драгиња (Драга) Ливњаковић-Панковић, која је дипломирала медицину у Бечу, Даринка Човић дипломирала је у Београду, а Братислава Вељовић-Клајнхапл у Грацу.²⁶¹ Руска колонија у Бањој Луци даће неколико жена љекара и свој допринос здравственом систему Бање Луке и њене околине: Јекатерина Рибкин, Нина Ковалева, Јекатерина Шишлов-Меркулов су се нарочито истакле. Из редова јеврејског народа познате су докторице Маргита Херцл, Гертруда Штерн, а *Врбаске новине* забиљежиће и имена ”првих пет бабица из редова Муслиманки” које су половином 1939. завршиле Бабичку школу у Београду. Биле су то: Фефка Бахтијаревић, Бегза Ибрахимбеговић, Фебија Ковачевић, Мејра Вармазовић и Фатима Жабо.²⁶² Многе од њих су учеснице и добровољке у Првом свјетском рату. Многе од њих су награђиване највишим државним одликовањима за свој пожртвовани рад и несумњив допринос подизању здравственог стања становништва и спречавању заразних болести.

---

²⁶¹ Бојан Стојнић и Верица Стошић. *Љекарска комора Врбаске бановине*, Бања Лука 2012.

²⁶² У Француској је рад Marie Ann Victorie Boivin /1783-1841/[4] утицао да се углед бабичке професије подигне и на неки начин допринео појави првих лекарки. Гордана Стојаковић. *Прилози за историју женског покрета у Војводини и Србији током 19. и почетком 20. века*. http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/gordana_stojakovic/gordana_stojakovic.html

Стака Чубриловић-Бокоњић

*Добровољка у Балканским ратовима*²⁶³

Др Стака Чубриловић, прва је Српкиња са љекарском дипломом у некадашњој БиХ, добровољна видарица рана и бољки српских војника у балканским ратовима, сестра тројице браће Чубриловића, од „премилостиве“ аустријске Царевине осуђених на тешке и најтеже казне, и сама осуђивана „гледе слављења злочинства“... Али, прије свега и изнад свега, она је њежна и до бола осјећајна сестра, заова, тетка...

Др Стака Чубриловић! Др Стака Чубриловић, добровољка у два Балканска рата! Др Стака Чубриловић-Бокоњић, дерматовенеролог, супруга др Јове Бокоњића, педијатра, мајка др Ненада, неуропсихијатра и др Рајка, интернисте!

Да ли то Стакино име и презиме, макар и само Змијањцима, остале Србе да не спомињемо, нешто значи? Знају ли ишта о њој, и шта? Знају ли бар то и толико – да је она, кољеном и родом, њихова, Змијањка, из Леденица? Њен рођени брат, проф. др Васо Чубриловић, члан више (бивших) југословенских и свјетских академија наука, писцу овог текста је више пута говорио да се његов род, до досељења из Херцеговине у Леденице, прије више од 250 година, презивао – Чубрило. А на причу својих предака да су из Херцеговине морали бјежати зато „што су убили турског бега, који је ударао на образ њиховим женама“, смијао се грохотом, од срца. „Сваки мој Змијањац ће вам се малчице похвалити да су његови стари морали овамо, да се сакрију, јер су, бива, убили неког опасног турског ‘арамиију, бега-насилника! Та, сетите се, молим вас, Кочићевог Симеуна Ђака и његових силних мегдана с Турцима...“

²⁶³ Текст о др Стаки Чубриловић-Бокоњић аутора Јована М. Бабића презели смо уз ауторову сагласност.

Стака – да стане помор!

Јово, син Трифунов, први је Чубриловић који је из Леденица, захваљујући Васи Видовићу,²⁶⁴ угледном Србину, моћном трговцу и свом ујаку, стигао у Босанску Градишку. Ујак Васо није се само постарао да Јово темељито савлада трговачки занат и започне самосталну трговину, него и да се добро ожени: наочитом и здравом дјевојком Савком, из куће чувених Лазаревића. Један Савкин брат, Ђорђе, био је директор банке, а Светозар свештеник. (Савка је, уз то, била писмена, што је представљало праву ријеткост међу њеним вршњакињама!).

Младим и сложним супружницима, Савки и Јови, све је, изгледа, ишло за руком, па и – пород. Једно иза другог, на свијет су дошли: Јованка, Чедо, Здравко, Стака, Вељко, Лепа, Вида, Милорад, Бранко и Васо. На њихову велику жалост, међутим, прворођена дјеца им нагло почеше да умиру: прво Јованка, мало касније Чедо, затим и Здравко. Родитељској тузи није било краја, али ни надању. Савка се нарочито усрдно молила Богу, ишла у цркву, од брата Светозара тражила савјете. Њен снажни и ведри дух, утицао је и на Јову. Убрзо га она обавијести да је поново у „благословеном стању“. Радост им је и даље наткриљивала стријепња: шта ако, не дај Боже...?

---

²⁶⁴ Васо Видовић је рођен 1840. године у Крупи на Врбасу. Родитељи су му рано помрли, а бригу о њему преузима његова најстарија сестра, мајка Јове Чубриловића, и одводи га у Босанску Градишку (тада Бербир) на изучавање трговине. Након стицања потребних знања у трговачком послу, Васо Видовић отвара трговину, а својим радом и способношћу постаће имућан трговац и изузетно угледан, цијењен и поштован човјек. Он се поред трговине бавио и политиком. Имао је знатног учешћа у Босанскохерцеговачком устанку 1875-1878, посебно на простору сјеверозападне Босне. Био је организатор и један од вођа устанка... Био је учесник Берлинског конгреса. Он је, са још неколико представника из Босне, заступао босанске Србе. <http://gin.ba/poznati-iz-gradiske/vaso-vidovic>

Живахна Савка, не упознајући Јову, своју бригу повјери једној озбиљној, старој комшиници, богомољки. „Даће мили Бог, све ће бити добро. Само, одмах дај име своје чеду: буде ли, рецимо, мушко – Станоје, буде ли женско – Станија! Или, Стака, свеједно. Тако ће, уз Божју помоћ, помор твојих анђелчића одмах стати. И, док се дијете не роди, језик за зубе!“ – озбиљно је упозори стара жена. Тако је, ето, на бескрајну радост мајке Савке и оца Јове, свијет угледала мала Стака, цурица, која је својом памећу и отреси-тошћу збуњивала све одреда. Од Стаке, рођене 1884, до најмлађег Васа, рођеног 1897, сасвим је стао помор малих Чубриловића! Неуморна мајка Савка је бдјела над својом дјецом, али је налазила времена и за рад у управи градишке „Добротворне задруге Српкиња“ и обиласку сеоских домаћинстава. „Воћка је – наваљивала је на сељаке и сељанке да за њом понављају – много здравија као пекмез, него као ракија!“

За то вријеме, Јово је с напором водио посусталу трговину. Копнио је са трговином, све више и више, и он. Умро је 1898. године, тако да га најмлађи син Васо није ни запамтио. На самрти је, једва чујним гласом, замолио свог најбољег пријатеља, Милана Братића: „Ако доживиш слободу, дођи ми на гроб и три пута, из свег гласа, викни: „Јово, устај, ево је дошла Србија!“

Дедина одликашица

Стака је основну школу завршила у Босанској Градишци, одличним успјехом, из свих предмета! А то, поготово у једној српској грађанској породици, није могло да прође тек тако. Још је био жив свемоћни, свезнајући и свевидећи „деда-Васа“, богати посједник, трговац, српски народни заступник (чак и на Берлинском конгресу 1878!). Он одлучује: „Ова дедина одликашица, мала Стака, наставиће школу у Београду,

код свога ујака и мога драгог пријатеља Ђорђа Лазаревића.“ А „мала Стака“ не би била „мала Стака“ и „дедина одликашица“, ако би јој школске „сведоцбе“ из београдске гимназије биле „мршавије“ од оне из Градишке: поново ређа петицу за петицом. И, тако свих осам разреда!

Требало је за „малу Стаку“ донијети нову одлуку, можда најважнију у њеном дотадашњем животу: Куда даље? Само за „деда-Васу“, „доброг духа“ сирочади покојнога Јове, таква дилема није постојала: тако паметно и честито дијете мора да настави школовање, да студира! А шта да студира?

- Пријатељу Ђоко, на нама је да видимо: шта и куда даље с малом Стаком. Ја сам, пријатељу, већ при крају овоземаљског живота и... Највећа ми је жеља да мала Стака студира медицину, да постане докторица. Да буде прва Српкиња – до-

кторица у Босни! Али, пријатељу, мени нешто не би било по вољи да студира у Бечу. Већ у Прагу, у чешкој „Златној Прахи“, међу словенском браћом...- наједном се распричао тихи и ћутљиви „деда-Васа“.

- Бланко потписујем, поштовани пријатељу, сваку Вашу реч! Али... Никако, драги мој пријатељу, да човек заобиђе то незгодно и гураво – али. Али, како ћемо, пријатељу, обезбедити новац за Стакине студије и боравак у нимало јефтином Прагу? Није, наравно, потребно да истичем да сам ја банкар и да

Стака Чубриловић Боконић (1884- ?) и њен дједа Васо Видовић са сином Богданом (Праг 1910)

финансијски токови указују на све теже и теже прилике... – објашњавао је Лазаревић забринуто.

- С Божијом помоћи, пријтељу Ђоко, све се може ријешити. Ја знам да у Београду Твоја ријеч и гвоздена врата откључава... Стипендију, државну стипендију, пријатељу, кад нам је дијете толико паметно и честито, треба да јој испослујемо – закључи беспоговорно „деда-Васа“.

И заиста, „деда-Васа“, преко својих моћних веза, први издејствова стипендију. Стака, да скратимо, уписа и, 1910, заврши студије медицине на најстаријем европском универзитету, Карловом универзитету у Прагу, основаном 1348. године!

Радост обгрли читаве породице Чубриловића, Видовића и Лазаревића, али никога, изгледало је, као већ дубоким годинама притиснутог, али несаломљивог „деда-Васу“. Од силне радости, он више није могао, таман да је и хтио, да се скраси на једном мјесту.

- Праг, Праг, Златни Праг, братски словенски Праг... Тамо је моја одликашица, моја паметница, тамо је – одједном се разраколио „деда-Васа“ – моја докторица, тамо идем и ја. И мој Богдан, са мном... И ко год хоће... Да пропустим Стакину радост примања докторске дипломе, то нипошто, ни по живу главу, не бих дозволио. Не, не и по сто пута – не!

По повратку из Прага, др Стака Чубриловић није дуго одмарала. Жељела је да ради, да лијечи људе, да се доказује. Тако је доспјела у крагујевачку Болницу. Тамо је затекла не много старије колеге – доктора Јову Бокоњића, доктора Јеремића, доктора Ђорђа Букинца и доктора Карамехмедовића. Била је то, за ондашње прилике, срећена болница, Стаки је било занимљиво и пријатно. Нарочито се, јер јој био близак и по годинама и по „земљачкој линији“, зближила са др Јовом Бокоњићем, с којим ће касније ступити у брак.

Ратни лекар-добровољка

Судбина младе докторице Чубриловић није била да мирно, у болничким собама и амбулантама, провјерава своја теоретска знања са „Карлеума!“ Те, 1912, букну, наиме, Први балкански рат: балкански хришћани, а прије свих Срби, кренули су у коначни обрачун с Турцима, вишевјековним тлачитељима и мучитељима. Васпитана у српском и православном духу, иако се од вајкада ратовање сматрало мушким послом, „мала Стака“, као лекар-добровољац, креће у велику људску клаоницу. Била је увијек тамо гдје је било најтеже, не штедећи себе, не пристајући на предах и одмор, све док не би збринула и посљедњег српског рањеника и болесника. Била је толико омиљена, да су рањеници тврдили да она „лечи речима и погледом, више него други хигијеном и лековима“.

Стака Чубриловић је била једна од двадесетак високо-родољубних Српкиња-лекара, које су својим надљудским напорима одиграле одлучујућу улогу у лијечењу рањеника и сузбијању тада толико карактеристичних ратних епидемија заразних болести. Завршен је побједом, те исте године, Први балкански рат између „крста и некрста“, да би, на жалост, у 1913. буктао Други, између Срба и истовјерних Бугара. Тек је српском побједом над Бугарима, Стака могла да се врати у престони Крагујевац и да се уда: за свог колегу, др Јову Боковића, да се млади брачни пар заједно врати у Сарајево!

Брат као – Бог!

Судбина ће, стицајем недокучивих околности, тек у Сарајево показати како је за младу докторицу само окуртна маћеха, нимало њежна мајка! Већ 28. јуна 1914. на Видовдан, „младобосанац“ Гаврило Принцип из Грахова, извршиће атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда и начинити повод за избијање Првог свјетског рата,

најкрвавијег у доташњој човјековој повјесници. У тај атентат биће уплатена и тројица Стакине млађе браће – Вељко, Бранко и Васо. И не само да ће бити уплетени, већ и драконски осуђени: 28-годишњи Вељко на вјешала, 17-годишњи Васо на 16 година тешке тамнице и 16-годишњи Бранко на 14 година тешке тамнице! Да ли је једна сестра, заиста, да ли је, могла да истовремено прими јачи ударац, него што га је, том пресудом, примила њежна и осјећајна сестра Стака Чубриловић-Боговић? На то питање није потребно писати одговор! Тај одговор најрјечитије пружају многобројна писма између осталих чланова породице и осуђене браће. Нама, жалибоже, простор допушта само да дамо пар извода из Стакиног писма снахи Јованки, супрузи Вељковој.

Драга моја снајка, већ други дан прибирам снагу да Ти се јавим – хтјела бих од срца да пишем и речем све – али страшни бол и сузе не дају ни ријечима ни мислима... Јаукамо, и са највећим узбуђењем одвели су нас к њему. О, душо снајка, како је диван и јак био наш брат! Он је био потпуно миран, срећен... Цијелу ноћ је писао нама, Теби и Нади. (Нада је 8-мјесечна Вељкова кћеркица, којој је писао писмо „да прочита када буде имала 15 година, и када га могне разумјети“, прим. аут.) Сliku Твоју и Надину стално је љубио, нас је (Стаку и сестру им Виду, прим. аут.) питао хоћемо ли да поздравимо родитеље (умрле: Јову и Савку, прим. аут.) Снајка, био је јак, лијеп... Јао, кад га се сјећам, чини ми се да сам видила Бога, а не брата... Грчевите пољупце слао је Теби и Нади, преко нас. И молио нас је да његов гроб посјетимо, и да му се Ти, снајка, помолиш на гробу... Он је осуду (на смрт вјешањем, прим. аут.) дознао у 3 h поподне, а сутра, 3. II. у 9 h извршена је. Кажу да се наш Веља (због изразите мушке љепоте звали су „Лепи Веља“, прим. аут.) држао храбро, јуначки и славно. (Званични аустријски државни целат Алојз Зајфрид изјавио је: „Учитељ Чубриловић ми се пред вјешање насмијешио, благо отклонио моје руке од свога врата,

сам себи скинуо крагну и намакнуо омчу, говорећи: 'Ја вам опраштам своју смрт... А сада ви радите свој посао!', прим. аут.) ... Било би, снајка душо, још пуно, пуно тога да ти причам, али писати ми је тешко: од суза и узбуђења леде се мисли, а успомене навиру и притишићу.

Снајка, мила снајка, ако можеш дођи. Дођи на гроб и причаћемо...

Дозволио је суд да га ми сахранимо, само последице нису дали да браци одемо на гроб... У спроводу смо били Вида, ја и Богдан. (Стакин и Видин ујак, син „деда-Васе“, прим. аут.)... Све је било у највећој тајности: чак ни Илића мати (Данила Илића, истовремено објешеног, прим. аут.) није била нити се опростила са сином. Хтјели смо и Мишка (Јовановића, Вељковог кума, истог јутра објешеног, прим. аут.) да сахранимо, но није било дозвољено. С њим смо се видјели (...), и он је био посве миран, послао је посљедњи пољубац Љубици и дјетету (супрузи и 3-мјесечној кћерки Маци, прим. аут.) преко нас... Сватројица леже код Гајтан фабрике. У суботу ћемо отићи на гроб и однијети браци цвијећа. Даћемо му парастос, подај, снајка, и ти... Пишем, а више не знам шта пишем... Дођи, дођи, снајка, можда ће ти то донијети утјехе, ако је за нас игдје има. Тако ми је, снајка, ужасно: ни смрт мамина, ни татина, ни ишта у животу није ми било тако болно и тешко као ови дани... Дођи, сунце снајка, ако ће Ти бити лакше... – закључује др Стака Чубриловић-Бокоњић, једна од бездушно заборављених звијезда Змијања, своје болно писмо снахи Јованки у Прибој мајевички.

Биће да је „премилоствивој Царевини“ било недовољно бола нанесеног Стаки Чубриловић, па је једно писмо брату Бранку у Бањалуку тајно отворила и прочитала, а Окружни суд у Сарајеву је 26. јуна 1915. „због величања злочинства“ Стаки изрекао 15 дана затвора „без права приговора“. Сматрајући то недовољним, Врховни суд је 1. октобра 1915. ту казну повисио на 6 недјеља!

Јекатерина Рибкин (1901-1995)

Прве групе емиграната из Русије дошле су у Бањолучки округ прољећа 1920. из двије прихватне луке – Боке которске и Дубровника. Наравно, није ријеч само о Русима, јер је међу избјеглицама био и знатан број Украјинаца, Јевреја и припадника других националности. Међу новопеченим Бањолучанима, који су се врло хармонично уклопили у нову средину, задовољавајући се било каквим смјештајем и било којим послом, био је огroman број образованих и угледних грађана и грађанки.

Када су дивизије Црвене армије у ноћи 8. новембра 1920. у Перекопској операцији начеле одбрамбене положаје генерала Врангела на Криму, постало је јасно да бјелогардејци више не могу да организују отпор. Око 150.000 припадника Врангелове армије и цивила се за свега пар дана укрцало на преостале бродове црноморске војне и трговачке флоте и француске лађе и отиснуло ка Босфору, у избјеглиштво. Средином новембра црвеноармејци су ушли у Севастопољ, Феодосију, Керч и Јалту, што је означило крај четворогодишњих крвавих борби у Русији.

Велики број поменутих припадника Врангелове армије и цивила, приближно трећина, нашли су уточиште у Краљевини СХС. Нови контингенти врангеловаца пристизали су у Краљевину СХС и током 1921. Ратом опустошена и изнурена земља предузела је низ активности око збрињавања и што равномјернијег њиховог распоређивања широм земље.

Према Дефинитивним резултатима пописа становништва од 31. јануара 1921. године,²⁶⁵ у БиХ је било регистровано 2.636 емиграната из Русије, од којих 485 у Бањолучком округу. Из тога се закључује да је ријеч, углавном, о избјеглицама из тзв. «енглеске» или «новоросијске» евакуације. По-

²⁶⁵ Краљевина Југославија, Општа државна статистика, Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921, Сарајево 1932, 2–3.

ред њих, што се закључује из сачуваних докумената, у Бањој Луци је боравио и знатан број избјеглица из тзв. «француске» или «кримске» евакуације (јесен 1920).

Бања Лука у први мах, изузимајући грађане српске националности, углавном није била наклоњена својим новим суграђанима. О друштвеној клими и патријархалној скучености оновремене Бања Луке рјечито свједочи 1920. године Ђорђе Крстић, тек што је постављен за среског начелника:

«Друштвени живот је у Бања Луци слабо развијен. Не само да припадници разних конфесија живе одвојено, него и припадници истих конфесија изузев Јевреја не одржавају интимне и друштвене одношаје. Цијели је град подијељен у поједине групице, које саме за себе живе, која једна против другој рује и које се баве искључиво дневним чаршијским стварима».²⁶⁶

Тих година је у великој мјери промијењена етничка слика Бања Луке. Док се исељавало становништво несловенског поријекла, претежно аустроугарски чиновници или колонизовано становништво германског поријекла, услиједила је нова колонизација, долазак избјеглица са југа Русије. Наравно, није ријеч само о Русима, јер је међу избјеглицама био и знатан број Украјинаца, Јевреја и припадника других националности.

Међу новопеченим Бањолучанима, који су се врло хармонично уклопили у нову средину, задовољавајући се било каквим смјештајем и било којим послом, био је огроман број образованих и угледних грађана. Споменимо овом приликом само члана Руске думе Ераста Андрејевича Исејева, књижевника Василија Михаиловича Кашкарова, генерал-лајтнанта Артемија Соломоновича Вартанова, генерал-мајора Михаила Владимировича Кононова, Константина Константиновича Мамантова и Анатолија Хенриковича Бортновског...

Значајну улогу у животу "бањолучких Руса" имали су Руска колонија и Одјељење Руске матице које, без претје-

²⁶⁶ Архив Републике Српске, Збирка докумената о политичким и Друштвеним збивањима у Босанској Крајини (1918 –).

ривања, можемо сматрати руско-српским удружењем. Њен је потпредседник био Љубомир Димитријевић, а чланови управе Мићо Баслаћ, Саво Самарџија, Душан Мачкић, Марина Поповић и Милан Пухало. Нешто касније ”бањолучки Руси” формирају и друга удружења (Руски соко, Удружење руских официра, Руско друштво Црвеног крста).

Под усташком владавином Руска колонија је одиграла значајну заштитничку улогу, користећи чињеницу да многи њени чланови нису стекли држављанство, те су тако избјегли регрутовање у усташке постројбе.

Комунистичке власти нису према руским удружењима биле благонаклоне. Не вјерујући у перспективност даљњег живота у социјалистичкој Југославији, горка искуства са властима након ослобођења земље, бројни судски процеси стварним и фиктивним непријатељима југословенског друштва након Резолуције Информбироа, били су више него довољан разлог да се емигранти из Русије одлуче на исељење. Многи наши суграђани руског поријекла, чак и они са југословенским пасошем, домогли су се, неријетко се одлучујући чак и на илегални прелазак границе, избјегличког логора Сан Саба у Трсту, гдје су сачекивали исељеничке квоте и одлазак на далеке, мирније прекоокеанске дестинације. Тамо су се придружили својим земљацима који су извјесно вријеме боравили у DiPi (Displaced persons) логорима широм окупационих зона у Њемачкој и Аустрији. Значајан број ”бањолучких Руса” привукли су неповратно већи привредни и културни центри, попут Београда, Загреба или Сарајева.

Тако је бањолучка руска колонија престала да постоји.

Немјерљив је допринос емиграната из Русије развоју друштвеног, културног и привредног развоја Бања Луке и Босанске Крајине. У сјећању су остали небројени шумарски инжењери, архитекте, лекари, педагози, умјетници.

Виталиј Макарович Ромер-Рибкин, рођен 5. маја 1897. у Ејску (Кубанска област), завршио је у родном мјесту гимназију, а 1915. Кијевски политехнички институт. Од 24. октобра 1916. до 12. новембра 1920. служио је у Руској војсци у чину потпоручника. Дипломирао је 26. јуна 1926. на Техничком факултету у Загребу, стекавши звање машинског инжењера. Већ 1. августа исте године постављен је за контрактуалног асистента на Пољопривредно-шумарском факултету у Загребу. Мјесец дана прије тога, 2. јула, у Сарајеву је закључио брак са др Јекатерином Мурза, кћерком др Александра Мурзе и Јелисавете Медведев, рођеном 12. децембра 1901. у Јекатеринбургу.

Јекатерина је 1919. завршила гимназију у Кијеву, а 1928. Медицински факултет у Загребу. Говорила је њемачки и француски, а разумјела енглески језик. Од 16. октобра 1929. до 23. септембра 1935. била је асистент на Централном рендгенолошком институту Медицинског факултета у Загребу. Исте године положила је специјалистички испит и дошла у Бања Луку. Ауторка је неколико стручних и научних радова.²⁶⁷

Априла 1933. Виталиј је положио испит за овла-

Јекатарина Рибкин (1901-1995)

²⁶⁷ Zbornik liječnika Hrvatske 1874–1974, Загреб 1974; Vera Gavrilović, *Žene lekari u ratovima 1876–1945*, na tlu Jugoslavije, Beograd 1976.

шћеног машинског инжењера, а 5. децембра 1935. испит за асистента на Универзитету у Загребу. Служба му је престала 27. марта 1936. јер су асистенти бирани на три године. Већ од 4. маја 1936. у Загребу се бавио предузетништвом, док је у Бањој Луци вршио послове овлашћеног инжењера. У Бања Луку се доселио 1937. и био једини машински инжењер, а 17. октобра 1939. постављен је за суплента Државне средње техничке школе.

Од 14. октобра 1935. до 1. маја 1937. др Јекатерина је радила као уговорни љекар рендгенолог у Подружници за осигурање радника у Бањој Луци, а потом, све до 28. новембра 1942, као хонорарни рендгенолог у Државној болници у Бањој Луци. Августа 1938. др Јекатерина је у свом стану у Пашићевој (данас Милана Тепића) 6 отворила специјалистичку ординацију у којој је вршила прегледе и снимања плућа, костију, зуба и унутрашњих органа.

Године Другог свјетског рата довеле су емигранте из Русије у веома сложену ситуацију. Напад Њемачке на Совјетски Савез изазвао је опречна осјећања у њиховим редовима. Без сумње, љубав према «родини» била је јака, али је изненада код њих подгријана и вјера у слом большевизма и могућност скорог повратка у домовину.

У току рата је Виталиј Макарович био предсједник Удружења инжењера и техничара, а од јесени 1943. до јесени 1944. управитељ Државне техничке школе у Бањој Луци. Са те дужности је смијењен након истраге спроведене у Загребу по пријави Усташког стожера у Бањој Луци.

У јесен 1942, након што је дошло до раскола у редовима руске омладине, а на препоруку Представништва руске емиграције у НДХ, инж. Виталију Макаровичу је повјерено вођење Националне младежи Руске колоније, која је била огранак бањолучке Руске колоније. Ступањем у НМРК руска младеж је избјегавала општу обавезу уписивања у редове Усташке младежи.

Већ трећег дана по уласку у Бању Луку, 25. априла 1945, ОЗН-а је ухапсила Виталија Макаровича под оптужбом да је био «главни руководилац омладинске фашистичке организације НМРК (Националне младежи Руске колоније) у Бањој Луци од прољећа 1942. до дефинитивног ослобођења града». У типично политичком процесу он је осуђен на двије године тамновања у «Црној кући».

Априла 1945, дакле у вријеме док је против њеног супруга вођен политички процес, др Јекатерина је мобилисана у ЈНА и премјештена у Сарајево, а одатле у Загреб. Исте године је пензионисана у чину санитетског потпуковника.

Породици Рибкин је убрзо уручен налог за исељење из стана у Улици Владимира Назора 6, с образложењем да ће се рушити зграда, иначе оштећена у току савезничког бомбардовања Бање Луке 29. маја 1944. Међутим, у стан је усељена друга породица, а сама зграда је порушена након земљотреса 1969.

Вриједно је споменути и да су Виталиј и Јекатерина у току рата примили на прехрану и васпитање сироту српску дјевојчицу Ангелу (Анђелију) Трбојевић (1934–1997), која је касније у Загребу завршила Кемијско-технолошки факултет и била успјешна у каријери.²⁶⁸

Виталиј и Јектарина су у Загребу 23. јануара 1929. добили кћерку Татјану. Она је 1947. у Бањој Луци завршила гимназију, а 1953. дипломирала је на Кемијско-технолошком одсјеку Техничког факултета у Загребу. Цијели радни вријек, од 1954. до 1985, била је шеф Лабораторије за рестаурацију и конзервацију архивске грађе у Архиву Хрватске у Загребу. Датум њеног доласка у Архив Хрватске, 14. новембар 1954, данас се сматра даном када је у Хрватској зачета савремена рестаураторска и конзерваторска служба.

²⁶⁸ Ово није усамљен случај када су у питању емигранти из Русије. Тако је Димитриј Иванович Јемељанов, рачунски контролор у Равнатељству шума у Бањој Луци, 7. новембра 1943. из самостана Назарет преузео на одгој и издржавање избјегличко дијете Марију Слутај, рођену 1931. у Горњој Саници.

Страствено одана књизи и са израженим научним интересом, Татјана се већ наредне, 1955. године, са оцем Виталијем и још једним сарадником упустила у сложен посао пројектовања и израде уређаја за рестаурацију докумената методом ламинације.²⁶⁹ Уређај је патентиран под називом «Импрегнатор», а уступљен је Историјском институту ЈАЗУ, на чију је иницијативу и покренут цијели пројекат. «Импрегнатор» је постао незаобилазна опрема бројних архивских, музејских и библиотечких рестаураторских и конзерваторских радионица широм бивше СФРЈ и свијета. Сљедеће године Татјана је положила стручни испит и стекла звање конзерватора.

Татјанин рад није прошао незапажен. У току 1967, захваљујући UNESCO-вој стипендији, стиче нова знања и искуства у најзначајнијим европским рестаураторским лабораторијама, фотолабораторијама, библиотекама и књиговезницама, као што су British Museum и Public Record Office (Лондон), Bodleian Library (Оксфорд), Archives Nationales, Bibliotheque Nationale и Centre de recherches sur la conservation des documents graphiques (Париз), Biblioteca nazionale centrale и Archivio di stato (Фиренца), Biblioteca apostolica (Ватикан) и друге.

Услиједила су учешћа на међународним стручним скуповима и конференцијама у Букурешту (1969), Бечу и Будимпешти (1971), Минхену (1973), Загребу (1978), Гетингену и Бикебургу (1979). Била је ангажована и као предсједница Комисије за конзервацију и рестаурацију Савеза друштава архивских радника Југославије (1973–79). На постдипломском студију помоћних историјских наука Филозофског фа-

---

²⁶⁹ Поступак ламинације подразумијева облагање докумената фолијом ацетатне целулозе и танког папира. Под дејством температуре ацетатна целулоза се дјелимично топи и импрегнира папир, а дијелом се задржава на његовој површини, формирајући заштитни слој. Данас се умјесто ацетатне целулозе користе термопластична љепила и «јапански» папир. Татјана Пушкадија-Рибкин је недвосмислено доказала да ацетатна целулоза није штетна и да је цијели поступак реверзибилан.

култета у Задру предавала је 1971–1973. предмет Заштита архивског градива. Готово истовремено била је предавач и испитивач истог предмета у Центру за студиј библиотекарства, документације и информацијских знаности при Рефералном центру Свеучилишта у Загребу.

Високо вреднујући њен допринос, Архивски савјет Хрватске признао је 1981. Татјани Рибкин-Пушкадија звање архивског савјетника.

Татјана је аутор бројних изворних научних чланака, стручних радова, приказа, саопштења, извјештаја. Маниром искусног архивског стручњака, Татјана је низ година прикупљала грађу о животу емиграната из Русије, што је 2006. преточила у књигу ”Емигранти из Русије у културном и знанственом животу Загреба”, изванредно примљену од научне, стручне и шире јавности.²⁷⁰

Виталиј Макарович Рибкин је умро у Загребу 26. септембра 1973, а др Јекатерина Рибкин 17. децембра 1995.

Братислава Вељовић-Клајнхапл²⁷¹ **(1902–1972)**

Др Братислава Клајнхапл (дјев. Вељовић) рођена је 1902. у Београду. Медицинске студије завршила је у Грацу, гдје се удала за љекара др Франца Клајнхапла (Kleinhhappel).

Са супругом се доселила у Београд 1926. године. Након краћег времена напустили су Београд и преселили се у Косовску Митровицу. Тамо нису остали дуго. Прихватили су понуду за посао и доселили се у Бањалуку (1927).²⁷²

²⁷⁰ SKD “Prosvjeta”, Zagreb 2006.

²⁷¹ Текст је преузет уз ауторову сагласност према: Бојан Стојнић, Верица Стошић, *Љекарска комора Врбаске бановине*, Бања Лука 2012, 77-78.

²⁷² Драгутин Грегорић, Партизански љекари говоре, у: *Илустрована политика*, Београд, 7. децембар 1982, бр. 1.257, 30, 31; [www.gradskagroblja.hr (17.1.2011)]

Рјешењем министра здравља и социјалне политике Краљевине Југославије од 20. октобра 1931. постављена је за контрактуалног чиновника – лекара са мјесечном наградом од 2.500 динара у Хигијенском заводу у Бањој Луци. Рјешењем истог министра од 14. маја 1932, заједно са др Љубицом Чермак, добила је отказ у Хигијенском заводу.²⁷³ Након одласка из Хигијенског завода обављала је приватну лекарску праксу у Бањој Луци.²⁷⁴

Била је један од оснивача и члан Надзорног одбора друштва Женски покрет у Бањој Луци.²⁷⁵ Често је држала предавања на добровољним болничким течајевима за жене, која је приређивао Женски покрет у Бањој Луци и Бановински одбор Друштва Црвеног крста Врбаске бановине.²⁷⁶

Била је активна у раду Лекарске коморе Врбаске бановине. На годишњим скупштинама 15. марта 1931, 8. маја 1932, 27. марта 1938. и 23. марта 1941. бирана је у Надзорни одбор, а на скупштини 14. априла 1935. у Дисциплинско вијеће Лекарске коморе Врбаске бановине.²⁷⁷

Умрла је 4. јуна 1972. у Загребу.²⁷⁸

---

²⁷³ Службене новине Краљевине Југославије, Београд, год. XIII, 3. новембар 1931, бр. 257, 1; Рјешењем министра социјалне политике и народног здравља од 14. маја 1932. отказана је служба др Братислави Вељовић-Клајнхапл, контрактуалном лекару Хигијенског завода у Бањалуци. Исто, год. XIV, 11. јун 1932, бр. 131, 2.

²⁷⁴ АРСБЛ, 74, бр. 8.164/1943.

²⁷⁵ Оснивачка скупштина друштва Женски покрет одржана је 2. септембра 1935. у Бањалуци. Врбаске новине, Бањалука, год. VII, 3. септембар 1935, бр. 797, 3.

²⁷⁶ Исто, год. VII, 21. децембар 1935, бр. 887, 3; Исто, год. VIII, 14. фебруар 1936, бр. 924, 3; Исто, 19. фебруар 1936, бр. 928, 3.

²⁷⁷ ХДА, 1.477, кут. 3; Политика, Београд, год. XXVIII, 16. март 1931, бр. 8.210, 6; Службени лист Врбаске бановине, Бањалука, год. III, 2. април 1931, бр. 14, 6; Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1933, 328; Врбаске новине, Бањалука, год. VII, 3. април 1935, бр. 671, 3; Исто, 17. април 1935, бр. 683, 3; Исто, год. XIII, 27. март 1941, бр. 1.783, 2.

²⁷⁸ Бојан Стојнић, Верица М. Стошић, *Лекарска комора Врбаске бановине 1929–1941*, Бањалука 2012, 78.

Братислава Вељовић-Клајнхапл (1902–1972)

СИМБОЛ ГРАДА – БАНСКИ ДВОР

Када је 1929. године назив Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца промијењен у Краљевина Југославија, истовремено је објављен и *Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја*.²⁷⁹ Међу девет новоформираних бановина, најзаосталија је у сваком погледу била Врбаска бановина са сједиштем у Бањој Луци. Према писању београдске *Правде*, Бања Лука је тада била ”пуста касаба источњачки запуштена са гробљем наред чаршије, с блатњавим сокацима, с гостионицом на које се најезе и агенти сингерових машина, као заборављену паланку иза божијих леђа у којој није било пожељно ни службовање да се добије”.²⁸⁰ У кратком временском периоду, захваљујући бану Врбаске бановине Светиславу Милосављевићу, од ”брдске паланке” са двадесет хиљада становника настаје модеран европски град. По свом именовану за бана, Светислав Милосављевић је, прије свега осталог, увидио неопходност изградње објеката за Банску управу и Банско сједиште. Убрзо или прецизније, 10. априла 1930. године у Службеном листу Врбаске бановине расписан је конкурс за изградњу идејних скица Банског двора и Банске управе. ”Услови које је наводио конкурс били су сљедећи: да градилиште буде што боље искоришћено, да архитектура буде украс града, да изгледом одговара већ саграђеној православној цркви и да здања буду изведена у чистом стилу монументалне архитектуре, који интересенти могу сами

²⁷⁹ Политика, бр. 7.694 од петка 4. октобра 1929, насловна страна.

²⁸⁰ ”Osnivanjem Vrbaske banovine 1929. godine, Banjaluka je za veoma kratko vrijeme promijenila svoju arhitektonsko-urbanističku fizionomiju, i definitivno počela da poprima izgled dinamičnog savremenog centra. Za samo nekoliko godina podižu se najreprezentativniji objekti javnog karaktera...”

http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3312

Бански двор, 1933. година

да бирају... На конкурс су могли учествовати сви грађани Краљевине Југославије”.²⁸¹ Награду на конкурс добио је пак рад групе архитеката из Београда коју су чинили: Јован Ранковић, Анђелија Павловић и Јованка Бончић-Катеринич, а у Комисији за оцјену радова био је Момир Коруновић, познати пројектант бројних објеката у српсковизантијском стилу.²⁸² Иако је градња протичала уз извјесне потешкоће, објекат је завршен 8. новембра 1932. године чиме ће постати симбол и заштитни знак града на Врбасу. Отуда смо сматрали важним да ближе прикажемо животни пут женског дијела пројектантског тима зграде Банског двора.

---

²⁸¹ <http://istorijabl.weebly.com/7/post/2013/06/june-04th-2013.html>

²⁸² Исто.

Јованка Бончић-Катеринич (1887-1966)

Рођена је 22. јуна 1887. године у Нишу као кћерка адвоката, а касније и судије, Михајла Бончића (рођ. 1848) и Катарине Петровић (рођ. 1862).²⁸³ Завршила је Гимназију у Београду 1905. године. Јованка је студије започела на Техничком факултету Београдског универзитета, Одсек за архитектуру, и после седам семестара, као и праксе у Српским државним железницама, студије наставља у Њемачкој захваљујући стипендији Министарства грађевина. Наиме, у зимском семестру 1909/1910. прелази на Високу техничку школу у Дармштату гдје студира архитектуру са акцентом на изградњи објеката.²⁸⁴ Дипломирала је 18. јула 1913. године и постала прва жена дипломирани инжењер на тој установи у Њемачкој.²⁸⁵ ”Том изузетном догађају – предаји дипломе инжењера првој

Јованка Бончић-Катеринич
(1877-1966)

²⁸³ Мариела Цветић: Building A Room of One's Own: An Insight into the Origins of Women Architects in Serbia, The 6th Annual IAS-STs Conference on "Critical Issues in Science and Technology Studies", May 2007, Graz, Austria. www.ifz.tugraz.at

²⁸⁴ Исто.

²⁸⁵ Manević, Z., ur. (1999) *Leksikon srpskih arhitekata XIX i XX veka*. Beograd: Klub arhitekata, 92, 123, 150.

жени, „Берлинске илустроване новине“ посветиле су насловну страну на којој је и објављена Јованкина слика”.²⁸⁶

По повратку у Србију ради у Министарству грађевина до 1914. године. На студијама је упознала свог будућег мужа Андрију Катеринича, архитекту – поријеклом Украјинца, с којим је у наредном периоду од 1914. до 1922. живјела у Аустрији и Русији (Санкт Петербург, Кијев, Москва и др). Вративши се у Краљевину Југославију 1922. живе и раде у Београду при чему је Јованка запослена у Министарству грађевина у којем ће остати све до пензионисања 1945. године.²⁸⁷ Стечено знање на студијама у Њемачкој итекако је искористила у Краљевини Југославији, чиме је понајвише задужила Београд, али и Бању Луку и Бању Ковиљачу са до данас сачуваним познатим грађевинама. Њене најзначајније грађевине су: Бањска дворана (1929-1932) и Блатно купатило у Бањи Ковиљачи (1929), зграда Банског двора (1930) у Бањој Луци (са Анђелијом Павловић и Јованом Ранковићем), Женска учитељска школа краљице Марије, данас Учитељски факултет у Београду (1933) и Факултет ветеринарске медицине у Београду (1939).²⁸⁸ Као особа била је немирног духа, успијевала је да помири улогу мајке и супруге и да се истовремено афирмише као врстан архитекта. Умрла је у Београду 27. децембра 1966. године. Њено име ”већ две године носи признање Универзитета Дармштат, које се додељује женама за посебна научна достигнућа у области материјала и геонауке... као и једна улица у кампусу овог универзитета.”²⁸⁹ ”Одликована је Орденом светог Саве петог реда 1928. и Орде-

²⁸⁶ Исто.

²⁸⁷ Maskareli Draginja, *O delatnosti arhitekta Jovanke Bončić-Katerinić*, Leskovački zbornik, 2003, br. 43, str. 217-222.

²⁸⁸ ”The most important constructions of hers are Ballroom (1929-32) and Muddy Bathroom in Spa Koviljača (1929), governor buildings in Banja Luka (with J. Ranković and A. Pavlović, 1930-38). Female Teaching-Training school of Queen Maria (1933, today Teaching-Training Faculty) and Veterinary Medicine Faculty (1939) in Belgrade” (Maskareli 2003: 217-222).

²⁸⁹ Manević, Z., ur. (1999) *Leksikon srpskih arhitekata XIX i XX veka*. Beograd: Klub arhitekata, 92, 123, 150.

ном југословенске круне петог реда 1938. године. Колики значај Јованка Бончић има у њемачком ”граду науке” потврђује и чињеница да једна награда коју додјељује Универзитет у Дармштату, као и једна улица у студентском кампусу носе њено име.

Анђелија Павловић (1899-1987)

Након удаје постаје Анђелија Павловић Марк. Рођена је у Неготину 16. јануара 1899. Била је необично продуктиван архитекта између два свјетска рата.²⁹⁰ Технички факултет Одсјек за архитектуру, завршава у Београду, ради у Министарству грађевина Краљевине Југославија и у Техничком одељењу Краљевске банске управе Вардарске бановине у Скопљу, гдје је, крајем 1937. године, у звању техничког саветника пете положајне групе, на лични захтјев, пензионисана. Са породицом се сели у Загреб, гдје умире 25. децембра 1986, а од јануара 1987. године почива на београдском Новом гробљу. Са Живаном-Жанком Богдановић учествује (1930) на курсу за идејни пројекат зграде Банске палате у Новом Саду. Рад им је откупљен (Дамјановић 2012: 89).²⁹¹

²⁹⁰ Дамјановић 2012: 89.

²⁹¹ Овом приликом ћемо напоменути да је је још једна грађевина пројектована женском руком требало да буде подигнута у Бањој Луци у вријеме бана Милосављевића. ”Како бан Милосављевић, и поред тога што је био сарадник Двора још из времена Првог свјетског рата и краљев блиски сарадник из периода првих година његове владавине, није успио да га доведе у званичну посјету Врбаској бановини, одлучио је да за краља у околини Бањалуке изгради ловачки дом, знајући да је краљ страствени ловац. Израду пројекта повјерио је арх. Ксенији Медведев, која је пројектовала врло интересантан објекат, у стилу брвнаре, са елементима руско-украјинског националног стила. Пројекат је завршен августа 1934. Стицајем околности, 9. октобра те године краљ Александар је убијен... Изненадна смрт осујетила је изградњу ловачке куће посвећене краљу, а Ксенијин пројекат остаје нереализован”. <http://www.zoranmackic.com/wp-content/uploads/ALEKSANDAR-I-KSENIJA-MEDVEDEV.pdf>

БАНИЦЕ ВРБАСКЕ БАНОВИНЕ

За потребе нашег истраживања о знаменитим женама у Бањој Луци урађена је анкета међу студентском популацијом, којом смо, поред осталог, дошли до података да им је име бана Светислава Милосављевића познато као и име бана Лазаревића. За остале банове Врбаске бановине готово да и нису чули, а банице Врбаске бановине су им биле апсолутно непознате и имагинарне личности. Истовремено, изразили су потребу и жељу да буду упућени у овај дјелић историје града на Врбасу. Наведено нас је подстакло да истражимо податке о баницама Врбаске бановине, бановине која је у свом два-наестогодишњем постојању промијенила шест банова. Подсјетићемо да су на челу Врбаске бановине, хронолошки посматрано, били: Светислав Милосављевић (1929-1934), Драгослав Ђорђевић (1934-1935), Богољуб Кујунџић (1935-1937), Тодор Лазаревић (1937-1938), Петар Цветковић (1938-1941) и накратко Никола Стојановић (1941) (Микић 2004: 111). Прије него што наведемо имена познатих баница, споменућемо и то да им је заједничка особина била њихово активно учешће у хуманитарним акцијама за потребе збрињавања сиромашног становништва Врбаске бановине, као и то да су *Врбаске новине* редовно извјештавале о тим акцијама. Осим банице Лазаревић, остале банице боравиле су у Бањој Луци краће вријеме, заправо онолико колико су њихови мужеви стајали на челу Врбаске бановине.

Десанка Милосављевић (1892-1978) прва баница Врбаске бановине, родом из Јагодине, удала се априла 1919. године за Светислава Милосављевића. У том браку је рођено троје дјеце – Томица, Петар и Љубица.²⁹² Патријархално

²⁹² Милосављевић (1882/1960) www.znanje.org

васпитана, Десанка се посветила васпитању дјеце, а мужа је пратила на његовом службовању чак и онда када се са таквим пресељењима можда и није слагала. Након што је завршена изградња Банског двора у Бањој Луци, породица првог бана Врбаске бановине уселиће се у њу.

Десанка Милосављевић (1892-1978)

коју Баница носи у дубинама своје нарави” (Дамјановић 2012: 41). Портрет бана и банице Милосављевић дјело је познатог умјетника Шпире Боцарића.

У Бањој Луци 1933. године ”Свесловенском балу који је организовало овдашње ‘Коло српских сестара’ 11. фебруара у просторијама Народног позоришта Врбаске бановине, нису присуствовали краљ и краљица, али је покровитељ ове велике

”Када се породица Милосављевић, 1. септембра 1932. године, усели у Двор, у њиховом салону своје мјесто наћи ће и два репрезентативна портрета, бана Светислава и банице Десанке Милосављевић ... Овај портрет (Десанкин, прим. а), одјевен у раскошну имљанску ношњу, чији су детаљи минуциозно исликани, открива нам ону рану и ријетку потребу сликара да изнесе, покаже на слици, осим оног физичког, и духовну димензију модела, да евоцира читав његов живот, али и његово сада. Портрет је једна интимна осликана прича, обојена благодарношћу,

свечаности била госпођа Деса, супруга бана Милосављевића. За ову прилику Коло је припремило лијепе костиме који су се могли изнајмити. Била је то, како пишу 'Врбаске новине', најелитнија приредба те сезоне.²⁹³ "Ову приредбу посетио је Бан госп. Светислав Милосављевић са госпођом..."²⁹⁴ Под насловом "Добровољни прилози за Убошки дом", *Врбаске новине* објавиће још један текст о баничиној хуманости: "Госпођа Десанка, супруга Бана госп. Светислава Т. Милосављевића приложила је бањалучком Убошком дому у име своје и своје деце суму од 1000 динара".²⁹⁵ Десанка Милосављевић напустиће Бању Луку 1934. године када је њен супруг именован за министра саобраћаја.

Мара Малагурски Ђорђевић (1894-1971) рођена је у Суботици, гдје је завршила Вишу женску школу. Једна је од седам жена које су учествовале у сазиву Народне скупштине 12. новембра 1918. године у Новом Саду.²⁹⁶ Било је то први пут да у раду Народне скупштине учествују жене, које су тада и добиле право гласа: Мара Малагурски, Катица Рајчић, Олга Станковић, Анастасија Манојловић, Манда Скендеровић (све из Суботице), Милица Томић (из Новог Сада) и Мара Јовановић (из Панчева). На скупштини је усвојена одлука о прикључењу Краљевини Србији, као јединственој држави (Његован 1993: 123). Удала се за сенатора и професора Драгослава Ђорђевића 1919. године. "Г. Ђорђевић је међу првим српским официрима 1918 године ушао у Суботицу где је као резервни официр одмах постављен за шефа војне цензуре и војне по-

²⁹³ <http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-17/lat/7864.html>

²⁹⁴ *Врбаске новине*, 4. јануар 1933. број 66, 5.

²⁹⁵ *Врбаске новине* 21. јануар 1933. број 71, стр. 10.

²⁹⁶ Позив за сазив Народне скупштине Срба, Хрвата, Буњеваца, Словака, Русина и осталих народа из Баната, Бачке и Барање упућен је 4. новембра 1918. године. <http://www.gradsubotica.co.rs/kategorija/iz-casa-u-cas-parlament/page/9/>

*Мара Малагурски Ђорђевић
(1894-1971)*

челник града Суботице. Године 1929. Ђорђевић добија мјесто у Министарству просвете и супружници селе у Београд.

Мара је била чланица управног одбора Кола српских сестара и Средњошколске матице, а након свршетка Другог свјетског рата чланица Друштва књижевника Србије. За приповијетку *Вита Ђанина* награђена је наградом Краљевске академије наука (данас САНУ) на конкурс Цвијете Зузорић 1928. године. Носилац је Ордена Светог Саве V степена, Белог орла V степена, руског Црвеног крста у Паризу и Крста руских ратних инвалида. Поред тога, узела је учешће у оснивању Буњевачке просветне матице (1927), и као њена прва предсједница приређивала изложбе народних рукотворина, позоришне представе и сл. Писала је приповијетке и сарађи-

лиције. Ту је дужност вршио све до краја 1919 године. У Суботици се г. Ђорђевић и оженио књижевником гцом Маром Малагурском из познате националне буњевачке куће. Потом је г. Ђорђевић отишао у Енглеску, где се на лондонском универзитету 1921 и 1922 године специјализирао у педагогици.”²⁹⁷ На пут у Енглеску кренула је и Мара, која ће у Лондону том приликом студирати енглески језик. Драгослав Ђорђевић је по повратку из Енглеске постављен за професора гимназије у Суботици, да би 1926. године био градоначелник града Суботице.

²⁹⁷ *Врбаске новине* 25. април 1934. бр. 390, 1.

вала у часописима *Књижевни север* (1925), *Мисао* (1929, 1931), *Вардар*. У периоду 1934-1935. Ђорђевићи живе у Бањој Луци. Наиме, *Врбаске новине* на насловној страни објавиће сљедећу вијест: *За бана Врбаске бановине постављен је г. д-р Драгослав Ђорђевић*.²⁹⁸ О супрузи новопостављеног бана и њеном хуманитарном раду, *Врбаске новине* писаће с нарочитом дозом топлине: ”Њена добротворна активност и племенити гести ганули су и потресли свако срце које осјећа за сиротињу и њену биједу. Она помаже свакога ком је помоћ потребна, без обзира којој вјери припадао”.²⁹⁹

Да нису само Крајишници тако доживљавали своју баницу, свједочи и запис који је у својој биографији оставила Јелица Беловић Бернаџиковски: ”Један од најмилијих сусрета на путу мога књижевног рада свакако је сусрет са познатом књижевницом, Буњевком, одличном госпођом баницом Маром Малагурском Ђорђевић... Пуна духа и срца милостива, душе чисте и искрено одушевљене, за све што је лепо и добро, она је била (као и многим) и мој добри анђео у тешким данима”.³⁰⁰

Наравно, како су с много очекивања, нестрпљења и гостопримљивости дочекивали своје банове, исто тако Бањолучани су их испраћали. О томе *Врбаске новине* пишу: „Синоћ су Бањалучани срдечно испратили свог досадашњег бана г. Драгослава Ђорђевића и његову госпођу. На железничку станицу још знатно пре поласка воза почеле су пристизати групе грађана који су у великом броју узели учешћа у испраћају. Била су заступљена сва удружења, организације и установе. Срдачне и топле овације ‘Живео бан Ђорђевић’ поновиле су се неколико пута. Када је дат сигнал за одлазак воза, бан је са госпођом сео у салонска кола, а одмах затим појавили су се на прозору и отпоздравили на многобројне поздраве...”³⁰¹

²⁹⁸ *Врбаске новине*, 25. април 1934. бр. 390, 1.

²⁹⁹ *Врбаске новине*, 10. јануар 1935. бр. 602, 2.

³⁰⁰ Јеликић 1925: 51-52.

³⁰¹ *Врбаске новине*, 10. јануар 1935. бр. 602, 2.

Персида Пепа Кујунџић

Као и њене претходнице и баница Кујунџић се прихватила покровитељства Свесловенског бала и пружања помоћи сиромашним слојевима становништва. Наравно, свједочанство о томе доносе *Врбаске новине*.

Занимљиво је да је на Свесловенском балу одржаном 1936. године у Бањој Луци учествовало и СПД “Јединство” и то на специфичан начин. Наиме, те године бал је имао разноврстан програм и окарактерисан је као “етнографско-фолклористичка ревија Босанске крајине и цијеле Југославије, бар њеног српско-хрватског дијела”. Пишући о овом догађају, хроничар *Врбаских новина* каже да је група СПД “Јединство” одиграла три кола из околине Бање Луке и отпјевала неколико врховачких љубавних пјесама, што је публика наградила аплаузом: „Играло се Врховачко коло, али и Краљевско, које је свирао оркестар 33. пука. Коло је повела покровитељица ове успјеле приредбе, госпођа баница Пепа Кујунџић, супруга бана Богољуба Кујунџића, такође учесника бала”.³⁰²

Сљедеће што су забиљежиле *Врбаске новине* односи се на хуманитарну помоћ банице и бана Кујунџић: ”Пригодом своје Крсне славе Св. оца Николаја госпођа и г. Бан подарили су акцију за ”Зимску помоћ” суму од 5 000 динара. Ова племенита геста госпође и бана г. Богољуба Кујунџића чини срећан увод у сабирну акцију зимске помоћи, која стоји под њеним покровитељством и у којој судјелују сва наша културна, хумана, привредна и национална друштва и установе”.³⁰³

Највјероватније да је баница Кујунџић поријеклом из ливањског краја (као и сам бан Богољуб Кујунџић). Потиче из

³⁰² <http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-17/lat/7864.html>; Свесловенски бал Кола српских сестара имао је огроман успех, *Врбаске новине*, 18. фебруар 1936, бр. 927, 2.

³⁰³ Госпођа и г. Бан дали су прилог акцији за ”Зимску помоћ”, *Врбаске новине*, 21. децембар 1935. бр. 887, насловна страна.

породице Лакићевић, а о ”женама из тог ливањског презимена остало је мало трагова, што је резултат њиховог положаја у патријархалним условима... Ипак, на неке начине понешто сам и о њима сазнао, истина, неке мање значајне податке приватне природе... А једна... била је жена некадашњег бана Врбаске бановине Богољуба Кујунџића” тврди Павле Станишић.³⁰⁴

Нада Лазаревић (1902-1980) је завршила Земаљску женску препарандију у Сарајеву. Говорила је француски и њемачки језик, а свирала је и клавиру.

Крштено име било јој је Надежда. Њен отац, Петар Миљевић, био је грађевински инжињер, а мајка Стака (рођ. Добраш) потицала је из једне од најстаријих бањолучких трговачких породица. У Бањој Луци завршава основну школу, а затим Земаљску женску препарандију у Сарајеву. Поред редовног образовања похађала је и часове страних језика (француског и њемачког). У љето 1921. године након завршетка школе, упознала је др Тодора Лазаревића у Босанском Новом, који је био пријатељ њеног ујака Нике Добраша. У то вријеме је др Тодор Лазаревић био предсједник суда у Босанском Новом. Међутим, напустио је државни посао и одлучио је да се бави адвокатуром, те је 1922. године отворио адвокатску канцеларију у Бањој Луци. Убрзо су се Нада Миљевић и Тодор Лазаревић вјенчали.³⁰⁵

Слиједећи традицију својих претходница – супруга банова и она је учествовала у организовању и била покровитељица балова те учесница хуманитарних акција. Под насловом Прослава Св. Саве у Бањој Луци, *Врбаске новине*, доносе вијест да је свечаној академији ”присутствовала гђа Лазаревић супруга г Бана”.³⁰⁶ Друга пак вијест тиче се Свесловенског

³⁰⁴ <http://pavlestanisic.blogspot.com/>

³⁰⁵ У разговору са Предрагом Гутом Лазаревићем, јуна 2010.

³⁰⁶ *Врбаске новине*, 28. јануар 1938. број 1386, 1.

бала – *Свеславенски плес Кола српских сестара био је редак реви народних ношња*: ”Ова традиционална забава Кола одржана је под покровитељством банице гђе Наде Лазаревић”.³⁰⁷

Међутим, у тридесет шестој години остала је удовица са деветогодишњим сином. Услиједио је Други свјетски рат који Нада Лазаревић, са мајком и сином проводи у избјеглиштву у Београду. Након рата враћа се у родну Бању Луку.

Син, Предраг Лазаревић у својим сјећањима, с много поштовања говори о својим родитељима: „Отац ми је умро када сам имао девет година. Извадио је први зуб у животу, и од тога је умро. Дошло је до тровања крви, и мада је крај њега било сијасет лекара, нико му није могао помоћи. Остао сам као јединац са мајком. Од мене је мајка направила човека у правом смислу речи, јер је моја мајка била веома везана за мене и била је добра мајка. Жена резолутна, образована, имала средњу школу и знала стране језике. Није ме држала под стакленим звоном. Имао сам природан развој. Мајка ме навикла да треба да радим, и ја сам јој узвратио пуном мером... Предраг је одрастао у кући у којој је имао све што једно дете пожелети може, уз библиотеку која је имала од десет до петнаест хиљада књига на пет језика.”³⁰⁸

---

³⁰⁷ *Врбаске новине*, 23. фебруар 1938. број 1397, 3.

³⁰⁸ www.arhimed.rs.ba/lica/intervju/lazarevic.htm

ГЛУМИЦЕ БАЊОЛУЧКОГ ПОЗОРИШТА ОД 1930. ДО 1945. ГОДИНЕ

Позоришна сцена као простор женске еманципације

У овом тексту представљане су неке од глумица Народног позоришта Врбаске бановине, које су дошле у Бању Луку већ у првој години оснивања ове културне установе и остале дуже од деценије. Од око педесет глумица које су овдје боравиле у првих петнаест година рада позоришта ријеткост је била да се неке од њих задрже дуже од двије-три године, зато је највише пажње посвећено Љубици-Дади Јовановић, Милицы-Царки Јовановић и Косари Рајчевић.

Тридесетих година 20. вијека и на овим просторима се примјећује нешто веће појављивање жена у јавном простору него што је то било раније. На то добрим дијелом утичу и промјене у образовању – сад већ постоје дјевојачке основне школе, Мјешовита грађанска школа и оснива се Државна женска реална гимназија. Младе жене учествују и у спортским активностима у тада популарним соколским друштвима, а када је ријеч о култури најчешће су чланице пјевачких друштава. Ријетко су чланице управних и надзорних одбора, предсједнице и водитељице удружења ако су чланови и мушкарци и жене. Могућност да искажу своје таленте и способности зато добијају у оквиру властитих женских удружења која су углавном културног, просвјетног и хуманитарног карактера. То су: Женски одбор Гајрета, Добротворна задруга Српкиња (касније преименована у Коло српских сестара), Удружење хрватских жена.

Културни живот је све богатији – последице оснивања новина и часописа, биоскопа, рада различитих културних друштава Бања Лука добија и позориште. У Народном позоришту Врбаске бановине прва представа је одиграна 18. октобра

1930. године,³⁰⁹ а убрзо послије тога глумци и глумице већ су кренули на гостовања у друга мјеста Босанске крајине. „Већ у првој сезони *Позориште* је приредило 275 представа, од којих 35 премијера – 144 у Бањалуци, а остале у другим местима Бановине. (...) Приказана су 22 дела шеснаест југословенских писаца у 171 представи, а тринаест дела дванест страних писаца изведено је 86 пута.“³¹⁰ Позориште почиње са радом у привременој згради, четири године касније направљен је објект у коме је позориште смјештено и данас. Као и остале, и ова културна установа, била је у надлежности Министарства просвјете које ствара оквир за њен рад, па је од Удружења југословенских глумаца из Београда, Загреба и Љубљане затражена помоћ у оснивању и реализацији програма у првим сезонама.³¹¹ Током првих петнаест година позоришта било је ангажовано више од педесет глумица, углавном су долазиле из Србије и Хрватске, гдје су позоришне трупе и позоришта имала дужу традицију него у Босни и Херцеговини. Министарство гарантује и редовне приходе по ангажману и они углавном износе од 1500 до 1900 динара нето, једнако и за глумце и глумице. Жене су углавном и кројачице-гардероберке, дактилографкиње, „служитељице“. Од укупног броја свих запослених ипак тек трећина су жене.³¹² Управници и редитељи су увијек мушкарци.

³⁰⁹ ”Konačno je formiran i prvi glumački ansambl: Marica Afrić, Ružica Bogdanović, Ljubica Jovanović-Dada, Carka Jovanović, Zlata Kovačević, Kosara Pavlović, Ivka Radenković, Pava Sluka, Tereza Fogl, Momir Andrić, Vjekoslav Afrić, Radenko Almažanović, Josip Bakotić, Dragan Jovanović, Emil Kutijaro, Dušan Mitrović, Dobrivoje Radenković, Miloš Rajčević, Nikola Stojanović, i privremeno, kao gost, Dušan Radenković. Josip Lešić, *Istorija pozorišta Bosne i Hercegovine*, 1985. стр. 469

³¹⁰ Đorđe Mikić: Banjaluka (Kultura građanskog društva), Banjaluka: Institut za istoriju, 2004, 327.

³¹¹ Ibidem, 325.

³¹² Podaci o poslovima i приходима из: “Kontrolnik osoblja – Narodno pozorište”, од 1932/33. до 1936/1937, архивска књига 11 и 21, Архив Републике Српске Банја Лука, архивски фонд 4. 2 (313)

За мушкарце, али посебно за жене одлучити се за глумачку професију у то вријеме значи и храбро се носити са посљедицама свог избора. У малим патријархалним срединама то и даље представља нешто што родитељи свакако не желе својим кћеркама, јер очекују осуду околине. За саме глумице то је прилика да се ослободе робовања крутим малограђанским оквирима, као и да се суоче са властитим границама. То за њих значи и стална путовања, живот од града до града, одлучивање између мајчинске улоге и професије. Неке од њих налазе подршку тако што на позоришним даскама наступају заједно са најближима, као што су сестре Косана Павловић и Мара Павловић-Зељковић. Веома често и партнере у брачном животу глумице управо проналазе у самом позоришту.

Тек неколико глумица су поријеклом из Босне Херцеговине и биле су ангажоване у краћим периодима у Бањој Луци. Илинка Душановић, рођена у Требињу, глумила је у позориштима у Новом Саду, Сарајеву, Панчеву, а у бањолучком позоришту задржала се од 1931. до 1932. године. Славка Кесић-Тошић, рођена у Бијељини, била је чланица позоришта у Бањој Луци у сезони 1937/1938. године, а углавном је наступала са путујућим трупима. Тереза-Теа Фогл-Плецити, рођена је у Сарајеву, гдје је и почела да се бави глумом, на бањолучкој позоришној сцени је провела од њеног оснивања до 1937. као и прву послеријатну годину. Из Сарајева је и Ема Микић, која прво запослење након гостовања са путујућим трупима, добија управо у овом позоришту 1941. и остају ту све до пензионисања 1955. године. Фрида Лавић, рођена у Бихаћу, наступала је у Скопљу, Пули, Задру и другим позориштима; у Бањој Луци је провела три ратне године – од 1941. до 1944. Соња Сирекова, рођена у Дервенти, почела је глумачку каријеру у Хрватском народном казалишту у Загребу, а у Бањој Луци је боравила као млада глумица у сезони 1933/34. и другој половини сезоне 1938/39. Једина глумица рођена у Бањој Луци (1911. године) је Злата Чокановић, која је и свој деби

имала у Народном позоришту Врбаске бановине и то као волонтерка у сезони 1933/34. Годину послије добила је и стални ангажман и остаје све до 1937. године, када постаје чланица Народног позоришта дунавске бановине у Новом Саду. Трагично је страдала већ 1941. године.³¹³

Овдје више пажње посвећујемо малобројним глумицама које нису из Бање Луке, али су знатно утицале на културни живот овог града. Оне су обиљежиле прву сезону и остале више година на бањалучкој позоришној сцени у том периоду. То су прије свих: Љубица-Дада Јовановић, Милица-Царка Јовановић и Косара Рајчевић.

Љубица-Дада Јовановић

У Бањој Луци Љубица-Дада Јовановић је 1939. године обиљежила четири деценије бављења глумом. Иако је највећи дио радног вијека провела у путујућим позоришним трупима и обишла многе градове у Краљевини Југославији, на бањолучкој сцени је остала цијелу деценију. О слављеници и атмосфери која је владала поводом прославе овог јубилеја пише Станка Тодоровић у рубрици „Позоришни преглед“ часописа *Развитак*: „Иако има свих четрдесет година рада иза себе, гђа Дада је играла као што већ она уме да игра Нушићеве ствари а и остали суделовачи су давали све од себе, да се веома често сала проламала од одушевљеног плеска“³¹⁴. Тодоровићева ипак не пропушта да нагласи „да је та јубиларна претстава Дадина била једна од ретко успелих у овој сезони“, али да „она и у другом жанру [има] заиста сјајних креација“³¹⁵.

³¹³ Podaci preuzeti iz: Predrag Lazarević / Josip Lešić (ur.): *Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980*, (enciklopedijsko izdanje), Banjaluka: Narodno pozorište Bosanske krajine/Glas, 1980.

³¹⁴ Stanka Todorović: „Pozorišni pregled: Četrdesetogodišnji jubilej gđe Ljubice J. Jovanović Dade“, *Razvitak*, godina VI, br. 5, 1939, 169.

³¹⁵ Ibidem, str. 169

*Љубица Дада Јовановић
(1885-1980)*

не улоге. Овдје ћемо споменути тек дио њених улога. У сезони 1930/31. године била је: Прија Зора (Јаковљевић, *Тамо далеко*), Бака, Седма Снаха (Војновић, *Смрт мајке Југовића*), Мери (Арнолд-Бах, *Одгођена ноћ*), Перса (Нушић, *Пут око света*), Крадићка (Тот, *Сеоска лола*), Гђа Виње (Сарду, *Присни пријатељи*), Зарифханума (Огризовић, *Хасанагиница*), Стана (Швабић, *Повратак*), Павлија (Веселиновић-Брзак, *Ђидо*), Јања (Пеција, *Пљусак*), Гђа Томић (Нушић, *Свет*), Салче (Станковић, *Коштана*), Шатохина (Ришков, *Змија девојка*), Стевка (Сремац, *Ивкова слава*), Мандокара (Окру-

Према познатом позоришном критичару Боривоју С. Стојковићу “Јовановићка је са крепким изразом, са животним реализмом, неспоредно и рутински вешто тумачила у млађим годинама карактерне и, нарочито успешно, поготово у зрелијем узрасту, комичне улоге”.³¹⁶ Током 1939. године Јовановићева је постала и чланица управе бањалучке секције Удружења глумаца.³¹⁷

Опус Љ. Д. Јовановићеве је заиста богат, а у бањалучком позоришту током једанаест година одиграла је бројне главне и според-

³¹⁶ Josip Lešić: „Jovanović, Ljubica – Dada“, u: Lazarević, Predrag/Lešić, Josip (ur.): *Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980*, navedeno izdanje, 230.

³¹⁷ Zvonimir Šubić: „Skupština banjolučke sekcije udruženja glumaca“, *Razvitak*, godina VI, br. 10, 1939, 311.

гић, *Шокица*), Марта Перић (Пеција, *Чвор*), Шарика (Лукачи, *Рићокоса*), Живана (Нушић, *Велика недеља*), Гђа Болман (Арнолд-Бах, *Насилно настањивање*).

У сезони 1931/32. њене улоге су биле: Савета (Нушић, *Протекција*), Њежа (Фројденрајх, *Граничари*), Палпита (Нестрој, *Три бекрије*), Фјокла Ивановна (Гогољ, *Женидба*), Гардероберка (Лорд-Шен, *Наш попа код богатих*), Нера (Глишић, *Подвала*), Шафранићка (Шеноа-Дежман, *Златарево злато*), Анђа (Нушић, *Сумњиво лице*), Фрошарка (Денери, *Две сиротице*), Хатица (Шантић, *Хасанагиница*), Перса (Нушић, *Обичан човек*), Ката (Диманоар-Денери-Божич, *Каплар Милоје*), Баба врачара (Александров, *На поселу*), Гђа Гишар (Дима, *Господин Алфонз*). Током 1932/33. била је Часна сестра (Мејак-Мило, *Мамзел Нитуш*), Павка (Нушић, *Народни посланик*), Тетка Мара (Веснич, *Путем искушења*), Стара служавка (Ђоровић, *Он*), Жантин (Флер-Кајева, *Лепа пустоловина*), Жена берзанског агента (Ленђел, *Антонија*), Гђа Хомајер (Судерман, *Камен међу камењем*), Сида (Сремац, *Поп Ђира и поп Спира*), Дерфел (Мајер-Ферстер, *Стари Хајделберг*), Вештица (Вет-Јевтић, *Ивица и Марица*), Ранђија (Петровић, *Девојачка клетва*), Циганка, Ударда, Фебова дојиља (Иго, *Звонар Богородичне цркве*), Настасја Ивановна (Толстој, *Живи леш*), старица (Нитак, *Живота Исуса Христа*), Хатица (Ђикић, *Златија*), Перса (Нушић, *Београд некад и сад*).

Од 1937. до 1940. године каријеру Јовановиће обиљежиле су и улоге: Пијаде (Веселиновић-Стојановић, *Потера*), Милева (Бобић, *Отмено друштво*), Вехиба (Ђоровић, *Аиша*), Занза (Беговић, *И Лела ће носити капелин*), Старија жена (Сенечић, *Случај с улице*), Емина (Ђурић, *Омер и Мерима*), вероника (Нилзен, *Котушовка*), Гђа Фогл (Франк, *Бура у чаши воде*), Арањош (Зилахи, *На трећем спрату*), Марија (Нушић, *Покојник*), Дуба (Филиповић, *Распадање*), Баба Мита (Јовков, *Албена*), Хајековица (Судерман, *Част*), Старица (Нитак,

Живот Исуса Христа), Вана (Живојиновић, *Човек снује*), Гђа Пернел (Молијер, *Тартиф*); Павлија (Веселиновић-Брзак, *Ђидо*), Гђа Кок (Пере-Шапи, *Помама*), Лаура (Дрегели, *Добар фрак*), Алона Ивановна (Достојевски, *Злочин и казна*), Наредниковица (Гогољ, *Ревизор*), Мара (Нушић, *Др*), Мери (Арнолд-Бах, *Одгођена ноћ*), Региона (Брижек-Нис, *Париска сиротиња*), Мара (Нушић, *Власт*), Ташта (Плаовић-Ђоковић, *Растанак на мосту*); Жена (Бешевић, *За сунцем*), Ернестина (Вебер-Хенекен, *Имате ли шта за царину*), Ханка (Палавестра-Јунгић, *Алмаса*), Тереза (Арнолд-Бах, *Одважни пливач*), Гђа Гара (Зилахи, *Девојка из боље куће*), Фра Штибнер (Мијушковић-Гец, *Моји ђетићи*), Гђа Бонивар (Бисон, *Дупла пуница*), Дојкиња (Шекспир, *Ромео и Јулија*), Ренода (Доде, *Арлезијанка*), Гђа Палпита (Нестрој, *Три бекрије*), Ката (Војновић, *Еквиноциј*), Гђа Маре (Жари, *На последњем спрату*), Гђа Кадар (Федор, *Уметници*), Дока (Сремац, *Зона Замфирова*), Циганка (Бобић, *Риста спортиста*), Стара глумица (Шкваркин, *Лира на послугу*), Баба Станија (*Породица Бло*), Јања (Пеција, *Пљусак*).³¹⁸

Из текста Тодоровићеве (поводом јубилеја) сазнајемо и неколико података из живота Љ. Д. Јовановић – да је рођена у збјегу, да је током Првог свјетског рата била болничарка и има три одликовања „за самарјанску службу у рату и миру“, да је кријући од оца кренула у основну школу. Касније је затајила и своју одлуку да се бави глумом – „зна се шта је то значило у оно време, кад се глумац сматрао неком врстом циркуског вештака, па је требало много храбрости и мушкарцу, да се одлучи да ступи у глумце“³¹⁹. Рођена је 1885. године, а умрла у Зајечару 1951. године.

³¹⁸ Josip Lešić: „Jovanović, Ljubica – Dada“, u: Lazarević, Predrag/Lešić, Josip (ur.): Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980, navedeno izdanje, 230 – 231.

³¹⁹ Stanka Todorović: „Pozorišni pregled: Četrdesetogodišnji jubilej gđe Ljubice J. Jovanović Dade“, Razvitak, navedeno izdanje, 170.

Милица-Царка Јовановић

У групи глумица и глумаца који су били у првој сезони Позоришта је и Милица-Царка Јовановић, која остаје у Бањој Луци једанаест година. Њена глумачка каријера почела је у путујућем позоришу 1919. године, прво је била у групи Петра Христилића касније у групи Душана Животића. По завршетку Другог свјетског рата глумиће и у првим југословенским филмовима: била је Луце у *Славици* (1947), *Баба у Живјеће овај народ* (1947). Њен рад на филму наставиће се и након пензионисања, у позоришту 1951. и траје све до 1975. године. У том периоду глумила је у филмовима: *Случај у трамвају* (1958), *Злочин Силвестра Бонара* (1962), *Троја врата* (1962), *Прозван је и V-3* (1962), *Afera Saint-Fiacre* (1963), *Поподне* (1964), *Време љубави* (1966), *Сведоци оптужбе* (1975).³²⁰

Током једанаестогодишњег боравка у Бањој Луци Јовановићева је остварила изузетно велики број улога, а овдје издвајамо тек дио. У првој сезони позоришта било су то следеће улоге: Дара (Мир-Јам, *Тамо далеко*), Ида Доберман (Арнолд и Бах, *Одгођена ноћ*), Жена Ранковића (Дојчиновић, *У затишју*), Шајговица (Лукачи, *Риђокоса*), Јеца (Тот-Дескашев, *Сеоска лола*), Пела (Стерија, *Зла жена*), Госпођа Варен (Бисон, *Госпођа Икс*), Ухана (Огризовић, *Хасанагиница*), Милена (Швабић, *Повратак*), Петра (Веселиновић-Брзак, *Ђидо*), Таска (Сремац, *Зона Замфирова*), Госпођа Коен (Николс, *Трипут венчани*), Стан Марић (Пеција, *Пљусак*), Госпођа Марта (Нушић, *Свет*), Трећа снаха (Војновић, *Смрт мајке Југовића*), Живана (Веселиновић-Брзак, *Ђидо*), Магда (Станковић, *Коштана*), Евгенија Воротишин (Ришков, *Змија-девојка*), Регина Биго (Бризбар и Нис, *Париска сиротиња*), Брујчева жена (Кулунџић, *Мистериозни Камић*), Марта (Округић, *Шокица*), Ранка Јелић (Пеција, *Чвор*), Јулишка (Нушић, *Пут око света*), Старчева снаха (Нушић, *Велика недеља*), Августа Климхен

³²⁰ „Milica-Carka Jovanovic (1896 – 1994)“, The Internet Movie Database (IMDb), <http://www.imdb.com/name/nm0431282/>

(Арнолд и Бах, *Насилно настањивање*).

У сезони 1931/32 Јовановићева је: Маца Миљевић (Фројденрајх, *Граничари*), Бака (Назор, *Црвенкапица*), Валерија (Лорд и Шен, *Наш попа код богатих*), Стана (Глишић, *Подвала*), Магда (Шеноа, *Златарево злато*), Девојка (Веселиновић-Брзак, *Ћидо*), Јулишка (Нушић, *Пут око света*), Дона Луција д'Алвадорес (Томсон, *Карлова тетка*), Марија (Нушић, *Светски рат*), Мерима (Шантић, *Хасанагиница*), Тетка Роска (Диманоар-Божих, *Каплар Милоје*), Госпођа Волтон (Харетли-Менерс, *Пег, срце моје*), Салерио и Леонардо

(Шекспир, *Млетачки трговац*), Вустја (Александров-Старицки, *На поселу*), Агнија Петровна (Мјасницки, *Чикина кућа*), Мајка Жоржа Дипона (Брије, *Страдалници*), Ема (Арнолд и Бах, *Шпанска муха*), Ката (Станковић, *Коштана*).

Од 1938. до 1941. године Јовановићева је одиграла следеће улоге: Јевросима (Костић, *Максим Црнојевић*), Живана (Веселиновић-Брзак, *Ћидо*), Госпођа Даџон (Шо, *Ђаволов ученик*), Аурелија Кок (Де Пере-Шапи, *Помама*), Милерова жена (Шилер, *Сплетка и љубав*), Умнихана (Огризовић, *Хасанагиница*), Вустја (Алесандров-Старицки, *На поселу*), Елеонора Агуци (Бенедети, *Тридесет секунди љубави*), Јеца (Тог-Дескашев, *Сеоска лола*), Госпођа Арсићка (Нушић, *Ујез*), Пулхерија

Милица Царка Јовановић
(1896-1994)

Алесандровна (Достојејевски, *Злочин и казна*), Симка (Нушић, *Ожалошћена породица*), Јања (Петровић, *Чучук-Стана*), Браварка (Гогољ, *Ревизор*), Сојка (Нушић, *Др*), Ида (Арнолд и Бах, *Одгођена ноћ*), Ката (Станковић, *Коштана*), Милица (Петровић *Ослобођење Косте Шљуке*), Госпођа Берније (Бризбар и Нис, *Париска сиротиња*), Урша (Голиа, *Бајка о Ђурици*), Кума (Нушић, *Власт*), Госпођа Дипи (Цвајг, *Сиромахово јагње*), Ђудита (Пуљезе, *Јунак*), Јулча (Лангер, *Број 72*), Вера (Фелдман, *У позадини*), Тетка Даца (Нушић, *Госпођа министарка*), Госпођа Гарзен (Батај, *Нага жена*), Професорова жена (Плаовић-Ђоковић, *Растанак на мосту*), Дона Луција (Томсон, *Карлова тетка*), Екселенција Хардег (Лехар, *Земља смешка*).

У сезони 1939/40. и 1940/1941. то су улоге: Јелена Милијевић (Бешевић, *За сунцем*), Фатима (Палавестра-Јунгић, *Алмаса*), Габријела Дегенхарт (Арнолд и Бах, *Одважан пливач*), Марија (Нушић, *Обичан човек*), Манда (Округић, *Шокица*), Дама (Д'Енери, *Две сиротице*), Јованка (Мијушковић-Гец, *Моји ћетићи*), Пашиница (Ђикић, *Златија*), Госпођа Керекеш (Бекефи, *Неоправдани изостанци*), Госпођа Фиреди (Шолт, *Ништа није случајно*), Мајка Југовића (Војновић, *Смрт мајке Југовића*), Сојка (Нушић, *Др*), Јулишка (Нушић, *Пут око света*), Маца (Фројденрајх, *Граничари*), Леди Капулет (Шекспир, *Ромео и Јулија*), Ана Јунк (Вернер, *Нови људи*), Смиља (Глишић, *Подвала*), Роза Мамај (Доде, *Арлезијанка*), Мадлена (Иго, *Звонар Богородичне цркве*), Јеле (Војновић, *ЕКВИНОЦИЈО*), Нанина (Дима Син, *Госпођа с камелијама*), Таска (Сремац, *Зона Замфирова*), Мајка (Бобић, *Риста спортиста*), Маркиза Јелена Мађо-Векио (Сен-Жорж и Бајар, *Марија, кћи пука*), Ана Петовна (Шкваркин, *Лири на послугу*), Кума Џаја (Бобић, *Породица Бло*), Стана (Пеција, *Пљусак*), Леди Бракнел (Вајлд, *Главна да се зове Ернест*), Ема (Арнолд и Бах, *Шпанска муха*); Пулхерија Алесандровна (Достојејевски, *Злочин и казна*).³²¹

³²¹ Mladen Šukalo: „Jovanović, Milica-Carka“, u: Lazarević, Predrag/Lešić, Josip (ur.): *Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980*, navedeno izdanje, 233 – 234.

Косара Рајчевић (1896-1972)

Косара Рајчевић је боравила у Бањој Луци од 1930. го 1932. године и поново од 1935. до 1941. године. Прије него што је основано стално позориште, у граду су повремено гостовале позоришне трупе, као што је Протићева позоришна дружина с којом је први пут на ове просторе дошла и Рајчевићева још 1913. године - у вријеме кад је тек почињала с глумом. Прије него што је ангажована на бањолучкој позоришној сцени Косара Рајчевића је глумила у позориштима у Вршцу, Новом Саду, Сплиту, Београду. У Бањој Луци је прославила и двадесет пет година глумачког рада, што је забиљежила позоришна критичарка Станка Тодоровић: „Својим многобројним улогама, нарочито из националног репертоара, гђа Рајчевић је прибројала још једну, веома успјело дату, улогу Каћуше Маслове у „Воскресењу“, чија је премијера играна на дан прославе. У одличној сцени у тамници уметница је уверљиво приказала невинно осуђену Каћу, уносећи се потпуно у психолошко проживљавање несрећне „изоштенице“.“³²² Том приликом добила је сребрени лаворов вијенац, прстен, прилог од 5000 динара, многобројне телеграме-честитке и букете цвијећа. Рајчевићева је рођена у Смедерској Паланци 1896. године, док је њен глумачки живот почео 1909. у Делинијевој трупи и наставио се у дружини Фоција Ж. Иличића. Током прве године Првог свјетског рата боравила је у логору, гдје је глума представљала и њен спас. У Босни и Херцеговини је дочекала и почетак Другог свјетског рата и из Бање Луке је отишла 1941. године. Послије рата глумила је на сценама крагујевачког, чачанског и врањског позоришта. Пензионисана је 1951. године у Врању. Умрла је 1972. године у Чачку.

Током осам сезона Рајчевићева је у Бањој Луци одиграла око 200 улога. Неке од тих улога су: “Емилија (Никодеми,

³²² Stanka Todorović: „Pozorišni pregled: Sa proslave 25 – godišnjice glumačkog rada gđe Kosare Rajčević“, Razvitak, godina III, br. 2, 1936, 57 – 58.

Скампало), Љубица (Веселиновић-Брзак, *Ћидо*), Васка (Сремац, *Зона Замфирова*), Гђа Живановић (Нушић, *Свет*), Друга снаха, Косовка девојка (Војновић, *Смрт мајке Југовића*), Оли (Федор, *Црквени миш*), Ели Орнели (Арнолд-Бах, *Одгођена ноћ*), Султана (Стерија, *Зла жена*), Етелка (Арнолд-Бах, *Насилно настањивање*), Коса (Мир-Јам, *Тамо далеко*), Лепша (Дојчиновић, *У затишју*), Удовица Боришка (Лукачи, *Риђокоса*), Ленка (Тот, *Сеоска лола*), Љубица (Швабић, *Повратак*), Емина (Ђоровић, *Зулумћар*), Мара (Пеција, *Пљусак*), Хасанагиница (Огризовић, *Хасанагиница*), Коца (Станковић, *Коштана*), Шатохина (Ришков, *Змија девојка*), Вера (Франк, *Комедија с бисером*), Сика (Сремац, *Ивкова слава*), Камићева жена (Кулунџић, *Мистериозни Камић*), Јања (Округић, *Шокица*), Дама, Ђулзе, Председница (Нушић, *Пут око света*), Мајка са децом (Нушић, *Велика недеља*), Лисијена (Реј, *У новој кожи*), - у сезони 1930/31. Жена (Нушић, *Протекција*), Фрања (Фројденрајх, *Граничари*), Урсула (Нестрој, *Три бекрије*), Гђа Бадиноа (Лорд-Шен, *Наш попа код богатих*), Марта (Шеноа, *Златарево злато*), Флорета (Денери, *Две сиротице*), Емина (Шантић, *Хасанагиница*), Пикрета (Ордоно-Валабрег, *Диран и Диран*) – у сезони 1931/32.

Након гостовања у другим позориштима Косара Рајчевић се враћа у Бању Луку 1935. године и наставља са бројним улогама све до 1941. године. У сезони 1938/39. Рајчевићева је: Стефанија (Шапи, *Помама*), Матилда (Арнолд-Бах, *Хура синчић*), Мати (Вет-Јевтић, *Ивица и Марица*), Тетка Полина (Летраз, *Срећа с препрекама*), Стефанија (Дрегели, *Добар фрак*), Степанида (Александров, *На поселу*), Ђована (Бенедети, *30 секунда љубави*), Пела (Тот, *Сеоска лола*), Настасја (Достојевски, *Злочин и казна*), Тетка (Нушић, *Ожалошћена породица*), Смиља (Петровић, *Чучук Стана*), Ана Андрејејевна (Тогољ, *Ревизор*), Елиза (Прага, *Алелуја*), Гита (Голија, *Бајка о Ђурици*), Госпа Мица (Нушић, *Власт*), Марфа (Вахек, *Пећ*), Мајорица (Фелдам, *У позадини*), Министрова жена (Плаовић-Ђоковић, *Растанак на мосту*). У сезони 1939/40 Софија (Бешевић, *За*

сунцем), Дипон (Вебер-Хенекен, *Имате ли шта за царину*), Софија (Нушић, *Обичан човек*), Теза (Округић, *Шокица*), Гђа Ломб (Зилахи, *Девојка из боље куће*), Грофица Линијер (Денери, *Две сиротице*), Соса (Миљушковић-Гец, *Моји ђетићи*), Нуриханума (Ђикић, *Златија*), Директорка женске гимназије (Бекефи, *Неоправдани изостанци*), Бароница (Шолт, *Ништа није случајно*), Леди Монтеки (Шекспир, *Ромео и Јулија*), Дама с псом (Вернер, *Нови људи*), Нера (Глишић, *Подвала*), Жервеза (Иго, *Звонар Богородичне цркве*), Ердедијевка (Крефт, *Сељачка буна*), Приданс (Дима, *Дама с камелијама*), Каролина (Федор, *Уметници*), Жужа (Бобић, *Риста спортиста*), Мати (Стерија, *Женидба и удадба*), Јунона (Шкваркин, *Лира на послугу*), Ната (Бобић, *Породица Бло*), Пела (Пеција, *Пљусак*).³²³

У току десет сезона (1930-1940), преко бањолучке сцене је прешло преко 100 глумца”³²⁴

³²³ Navedeno prema: Josip Lešić: „Rajčević, Kosara“, u: Lazarević, Predrag/Lešić, Josip (ur.): *Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980*, (enciklopedijsko izdanje), Banjaluka: Narodno pozorište Bosanske krajine/Glas, 1980, str. 397 – 398

³²⁴ Додатак: Попис глумица ангажованих у Позоришту Врбаске бановине – од оснивања позоришта до завршетка Другог свјетског рата. То су: Afrić-Šembera, Marica – Mery; Aleksić, Marija; Astrova, Irena; Bogdanović – Kovačević, Ružica, Brkić, Nada – Nađa, Crnković, Lilika; Cvetković-Rihtman, Zlata; Čokanović, Zlata; Daniti, Evica; Dušanović, Ilinka; Đurić, Zagorka; Fazlibegović-Fazlovski Vukosava – Kosara; Figenvald-Driženko, Manja; Fogl-Pleciti, Tereza – Tea; Godina-Aćimović, Milena; Ignjatović, Katarina – Kaја; Jaškova-Radosavljević, Milica Mila; Jocić, Dana – Aiša; Joković, Jelena – Lela; Jovanović, Ljubica – Dada; Jovanović, Milica – Carka; Kesić-Tošić, Slavka; Kolarević, Leposava; Kolašinac, Koviljka; Komarevska, Iraidа; Kovačević, Zlata; Kralj, Matilda; Krasić-Levak, Ljubica; Kuti (Kuthy), Ivana; Lavrić, Frida; Mikić, Ema; Mondekar, Ljerka – Ela; Nikolić-Kačanik, Ana; Orlović-Krog, Vera; Pavlović, Kosana; Pejnović, Julija; Perenčević-Miljković, Marija – Maša; Petrović-Ćosić, Danica – Dana; Podhraski, Marica – Meri; Popović, Milica – Mila; Prčić, Eta (Etta); Pregarc- Stiplošek, Dragica; Rajčević, Kosara; Sirekova, Sonja; Slivnjak-Šantić, Zdenka; Sluka-Rajičić, Pava; Stimić, Nina; Šekulin, Mica; Šmaus, Gizi; Teržan-Radenković, Ivka; Timer, Vanja; Trakić, Maja; Zeljković-Pavlović, Mara.

Јулија Пејновић (1903-1987)

*глумица, оперетна пјевачица (сопран)
и професорица Музичке школе у Бањој Луци,
школовала се у Бечу. Наступала је
у Београдској оперети, бањалучком,
новосадском и нишком позоришту.*

ХЕРОИНЕ НОБ-Е

Подаци о женама учесницама НОБ-е, у поређењу са периодом који му је претходио, лакше су доступни и знатно су садржајнији. Управо због тога, у нашем истраживању дајемо само кратак преглед њихових биографских података упућујући на изворе о њима до којих је релативно лако доћи. Спомињањем њихових имена ни у ком случају нису искључена имена и заслуге бројних других жена које су једнако као и мушкарци носиле терет Другог свјетског рата, страдале, жртвовале се истовремено бринући о опстанку своје породице.

Рада Врањешевић (1918-1944)

Рођена је у Рекавицама у свештеничкој породици – отац Ђорђе био је прота, а мајка Анђа домаћица.³²⁵ Основну школу завршила је у селу Глоговац код Прњавора, гдје су службовали отац, као свештеник и сестра Невенка, као учитељица.³²⁶ Нижу гимназију завршила је у Бањој Луци, а Трговачку академију у Скопљу, јер је због политичког рада избачена из Трговач-

³²⁵ Беоковић 1987: 365.

³²⁶ Осим сестре Невенке Рада је имала још и сестру Љубу и брата који се пливајући низ водену струју утопио у Врбасу (Беоковић 1987: 365).

ке академије у Бањој Луци. Почетком 1939. добила је радно мјесто у Савезу чиновничких задруга у Београду. Учествоје у свим акцијама синдиката које се одржавају у Београду. Ангажована је и за сакупљање помоћи за југословенске шпанске борце који су били интернирани у Француској. У Београду је становала у гарсоњери са Сафетом Филиповићем Фрицом са којим се забављала још од другог разреда Трговачке академије. Због учешћа у раду СБОТИЧ-а ухапшена је и провела је десет дана у затвору. Пуштена је на интервенцију министра пољопривреде Бранка Чубриловића, личног пријатеља и страначког колеге њеног оца. Изгубила је службу и враћа се у Бању Луку не престајући да илегално дјелује.³²⁷ Када јој је запријетила опасност од хапшења у октобру 1941. године, заједно са Душанком Ковачевић уз помоћ Вахиде Маглајлић и других илегалца пребачена је у Приједор одакле је стигла на слободну територију Подгрмеча. Смисао да успостави присан однос са људима и способност да их покрене у акцију утицали су на то да је добила задатак да организује рад са омладином и женама. На конференцији жена Босанске крајине изабрана је за секретара Обласног одбора АФЖ-а за Босанску крајину, а касније постаје и његов предсједник. На политичким састанцима најчешће је говорила о равноправности мушкараца и жена. Изабрана је у први централни одбор АФЖ-а Југославије, а касније и за вијећника ЗАВНОБиХ-а. Крајем новембра 1943. у Мркоњић Граду на Првом засједању ЗАВНОБиХ-а била је члан радног предсједништва и одржала је говор у име жена.³²⁸ Приликом Десанта на Дрвар, 25. маја 1944. године, заробили су је њемачки падобранци, а када је покушала да побјегне, усмртили су је. Проглашена је народним херојем 1951. године.³²⁹ Једна бањолучка улица као и Дом за небринуту дјецу носе њено име.

³²⁷ Беоковић 1987: 365-430.

³²⁸ Бабић, Оташевић 1970: 155.

³²⁹ Бакић 1996: 318.

Вахида Маглајлић (1907-1943)

Била је најстарије од деветоро дјеце у угледној бањолучкој породици.³³⁰

Отац Мухамед био је образован, кадија и руководиолац Шеријатског суда, а мајка Тамила је била домаћица.³³¹

Вахида је завршила Женску стручну школу у Бањој Луци. Рано се укључила у рад Женског покрета, била је активна у бројним друштвено-културним организацијама, организовала је курсеве за описмењавање муслиманки у сарадњи са

удружењем *Гајрет*.³³² Почетком Другог свјетског рата укључила се у НОП. Због тога је ухапшена и, према причању Вахидине сестре Мунибе, смјештена је у самицу, јер су је сматрали тешким политичким затвореником. Успјела је да побјегне уз помоћ Ратомира Патерностера, заједно са Даницом Марић, дан прије извођења пред Пријеки суд.³³³ Одлази на Чемерницу у партизанску болницу гдје остаје до јануара 1942. Одатле стиже у Скендер Вакуф у којем организује рад са женама и акције плетења, прикупљања хране и одјеће, прања веша рањеницима и слично. У мају је политички активна у ослобођеном Приједору, а од новембра 1942. у Цазинској крајини, послије тога у

³³⁰ Беоковић 1967: 183.

³³¹ Исто, 185.

³³² Лукач 1968: 77.

³³³ Мачкић 2010: 330-335.

Ливну и Босанском Новом. Свуда је улијевала сигурност и повјерење и имала јак утицај међу женама. Марта 1943. Вахида је у селу Руишка. Током ноћи почиње напад њемачких јединица на село и у унакрсној ватри међу погинулима била је и Вахида. Народним херојем проглашена је 1951. године.

Маргита Херцл (Суботица, 1900 – Чемерница, 1942) дипломирала је на Медицинском факултету у Бечу, а затим стекла звање специјалисте за дјечије болести 1928. године.³³⁴ Са мјеста шефа Дјечије поликлинике у Суботици премјештена је 31. маја 1930. на Дјечију поликлинику Хигијенског завода у Бањој Луци. Била је ангажована у раду многих бањолучких друштава, а издвајамо њену улогу у Секцији подмлатка Врбаског бановинског одбора Друштва Црвеног крста у Бањој Луци. Почетком марта 1938. отворила је и приватну ординацију.³³⁵ У децембру 1941. одлази у партизане, а већ фебруара 1942. Жупска редарствена област расписује за њом потјерницу. Погинула је 1942. године на Чемерници.

Гертруда Штерн (Бања Лука, 1912 – Ребровац, Бања Лука, 1942). Њен отац Армин Штерн био је љекар специјалиста стоматологије, а обављао је многе одговорне фун-

³³⁴ Стојнић, Стошић 2012: 149.

³³⁵ Исто, 150.

кције у Лџекарској комори Врбаске бановине.³³⁶ Похађала је Гимназију у Бањој Луци. Школске 1930/31. на гимназијским свечаностима свирала је клавир. Као одлична ученица ослобођена је усменог дијела испита приликом матуре 1931. године. Пошто је стекла диплому Медицинског факултета у Београду, запослила се у Хигијенском заводу у Бањој Луци. Као припадница НОП-а ухапшена је и одведена у Црну кућу. Стријељана је по пресуди пријеког суда 27. јула 1942. године на стратишту код Српске православне цркве у Ребровцу.³³⁷

Љубица Геровац (1919-1942)

Рођена је у Језеранима код Бриња као најстарије од шесторо дјеце (Јосо, Марија, Анкица, Владо и Вера) оца Миле, столарског и зидарског радника и члана Хрватске сељачке странке,³³⁸ и мајке Анке, кројачице.³³⁹ Одмалена бистра и одлична ученица, таква је и у средњој школи у Загребу: на такмичењу стенографа осваја друго мјесто и прву награду из писменог рада на тему ”Криза капи-

³³⁶ Стојнић, Стошић 2012: 167.

³³⁷ Стојнић, Стошић 2012: 168.

³³⁸ Геровац-Блажевић 1983: 7-17.

³³⁹ Информацију сам добио од Љубичине сестре Vere у телефонском разговору 4. маја 2011.

тализма”. Послије завршене мале матуре у Државној женској школи краљице Марије, уписује се у Трговачку академију у Загребу. Због њеног политичког дјеловања била је приморана да у јесен 1937. школовање настави на Државној трговачкој академији у Бањој Луци.³⁴⁰ Ту завршава четврти разред и полаже завршни испит 1938. године. Када су професори сазнали за њене активности током школовања у Загребу, да би се додворили тадашњим властима, све оцјене су јој смањили за један степен. Премда је увијек била одлична ученица, она због тога пролази добрим успјехом. Наставља школовање у Загребу на Економско-комерцијалној високој школи. Истовремено добија посао у уредништву листа *Сељачка мисао*.³⁴¹ Много пута су је привођили на саслушање, а била је и у затвору због растурања летака и демонстрација у којима је учествовала. Учествоје у организовању устанка 1941. године у свом крају, а затим и у успјешним оружаним акцијама. Потјере за њом су све учесталије. Као особа пуна полета и ведрине а уз то необично храбра, била је веома омиљена међу омладином и женама. Према књизи коју је о Љубици написала њена сестра Вера, у ноћи 15. априла започео је напад на село Дрежница у којем је учествовала Љубица. Пред јутро борба је још увијек трајала, а Љубица и Марија Сертић су се упутиле кроз село према Хољевцима. Група непријатељских војника их је опколила у једној кући и затражила да се предају. Љубица је потрчала кроз прозор, али су је ранили у ногу. Одузела је себи живот пуцајући у спљесочницу. Народним херојем је проглашена 1953. године.³⁴²

---

³⁴⁰ Исто.

³⁴¹ Геровац-Блажевић 1983: 7-17.

³⁴² *Народни хероји Југославије*, Љубљана – Београд, 1982, 260-261.

Даница Перовић (1907-1956). Родом из Приједора завршила је Гимназију у Бањој Луци, а затим Медицински факултет у Београду. Године 1934. јој је одобрено вршење волонтерске докторске службе при бановинској болници у Бањој Луци. Специјализирала је хирургију. НОП-у се прикључила 1941. године. Након рата усавршавала се у иностранству.

РЕЗИМЕ

Зборник радова ”Бања Лука – знамените жене у историји града” настао је на основу пројекта који је 2008. године одобрило Министарство науке и технологије Републике Српске. Значај пројекта и самог зборника је у чињеници да се први пут, откако Бања Лука постоји, неко одважио да систематски истражује и научно засновано у виду пројекта пише о заслужним женама Бање Луке. Предмет истраживања, како у пројекту тако и у зборнику, односи се на проучавање најзначајнијих личности – жена у историји Бање Луке које су за Бању Луку биле везане школовањем, службом, креативним и активистичким радом, рођењем. Период обухваћен овим истраживањем је временски распон од првог помена Бање Луке (1494. године) до завршетка Другог свјетског рата (1945. године) у двије истраживачке фазе. Први дио зборника односи се на период од првог помена Бање Луке 1494. године у Повељи краља Владислава II Јагеловића до 1918. Други дио пак обухвата период од 1918. до завршетка II свјетског рата. Реконструисати биографије познатих заслужних Бањолучанки није био нимало лак задатак, јер је недовољно података о њима сачувано. Ипак, истраживачки тим пројекта *Бања Лука – знамените жене у историји града*, састављен од магистара и доктора наука хуманистичких дисциплина, савјесно се 2008. године упустио у тај подухват, што је након пет година преданог истраживања резултирало књигом. Описујући појединости из живота знаменитих Бањолучанки уједно је описан и цио друштвено-историјски и културолошки контекст у ком су живјеле и радиле. Кроз њихове биографије пратимо и развој Бање Луке од насеља оријенталног типа до занатског и индустријског центра пред Други свјетски рат. Избор заслужних жена нашег града које су презентоване у зборнику

сасвим сигурно је могао да буде и богатији, али то остављамо као изазов за будућа истраживања.

На основу изложених чињеница неоспорно је да су у стране историјског развоја Бање Луке утиснута многа значајна женска имена попут задужбинарке Шемсе Кадуне, прве учитељице Анке Дракулић, учеснице устанка Петре Билбије, водитељице сестара Хермине Гантерт, прве докторице Гизеле Јанушевски, предсједнице Добротворне задруге Српкиња Јованке Милошевић, одважне Милке Кочић, управитељица школа – Јелице Беловић Бернациковски и Јагоде Трухелке, затим, Јекатерине Рибкин, Братиславе Вељовић-Клајнхапл и Стаке Чубриловић-Бокоњић, које су годинама бринуле о народном здрављу. Ту су имена глумица бањолучког позоришта, као и хероина НОБ-е, али и многих других преданих, савјесних, пожртвованих и храбрих жена без којих Бања Лука не би била иста. Учинили смо напор да их отргнемо од заборава, приближимо савременом тренутку и другима дамо подстицај за будућа истраживања на овом пољу.

SUMMARY

An Anthology of article “Banja Luka – the remarkable women in the history of the city“ originated on basis of self-titled project approved by Ministry of science and technology of Republic of Srpska, in 2008. The significance of the project and the Anthology lays the fact that for the first time since there is Banja Luka, somebody had courage to investigate systematically and to write on scientific based facts about Banja Luka’s remarkable women. The subject of research in the project as well as in the Anthology is studying most significant persons – women in the history of Banja Luka which were bound to Banja Luka by school, employment or creative and activistic work. The period covered by this research is a time period from first mention of Banja Luka (in 1494) till the end of World War II (in 1945), which is divided in two exploratory phases. The first part of the anthology covers a period from first mention of Banja Luka (in The Charter of King Vladislav Jagelovic II, in 1494) till 1918. The second part covers the period from 1918. till the end of the World War II. Reconstruction of remarkable citizens of Banja Luka’s biographies wasn’t easy task because there isn’t enough data saved about them. Still, the research team of the project *Banja Luka – remarkable women in the history of the city*, which assembled Masters and Doctors of humanistic sciences’ disciplines, had started that project knowingly and boldly in 2008, which resulted in the Anthology, after five years of commitment to researches. The whole social, historic and culture context of time they lived and worked in is described along with describing particulars from lives of remarkable women of Banja Luka. Throughout their biographies, we can follow the development of Banja Luka, from oriental habitation to artisanal and industrial centre, before World War II. The selection of our city’s remarkable women presented in the Anthology could have been different, but

we leave it as a challenge for future researches.

Based on presented facts, it is undoubtable that many different women names are imprinted in pages of Banja Luka's historic development, such as Šemsa Kaduna, Safikada, the first teacher – Anka Drakulić, Petra Bilbija, Hermina Ganter, the first female doctor – Gizela Januševski, the president of charity collective Srpkinja – Jovanka Milošević, Milka Kočić, school managers – Jelica Belović Bernadžikovski and Jagoda Truhelka, Jekatarina Ribkin, Bratislava Veljković-Klajnhalp and Staka Čubrilović-Bokonjić who cared about national health for years. Then, there are names of Theatre of Banja Luka's actresses, as well as heroines of NOB and many other devoted, conscientious, dedicated and brave women whom Banja Luka wouldn't be the same without. We made an effort to take them back from the oblivion, to bring them closer to contemporary moment and to give stimulus for future researches on this field.

Превод: Маријана Инђић

РЕЗЮМЕ

Сборник сочинений «*Баня-Лука - знаменитые женщины в истории города*», был создан на основе одноименного проекта, который в 2008 году был одобрен Министерством науки и техники Республики Сербской. Значение проекта и сборника в том, что это фактически первый раз, с тех пор как Баня-Лука существует, что кто-то смело и систематически исследует и пишет на научных основах об достойных женщин из Баня-Луки. Объектом исследования в проекте и в сборнике является изучение об самых важных женщин в истории Баня-Луки, которые были связаны с этим городом своим образованием, службой, или креативной работой. Период который охвачен этим исследованиям представляет временной интервал с первого упоминания города Баня-Луки (1494 года) до конца Второй мировой войны (1945 года), в двух этапов исследования. Первая часть сборника оносит-ся на период с первого упоминания города Баня-Лука (1494 года) в Булле короля Владислава II Ягеловича, до 1918. Вторая часть охватывает период с 1918. до конца Второй мировой войны. Реконструкция биографий известных достойных женщин из Баня-Луки, не было легкой задачей, потому что из-за них недостаточно данных сохранилось до сих пор. Однако, исследовательская группа проекта «*Баня-Лука - знаменитые женщины в истории города*», состоит из мастеров и докторов гуманитарных дисциплин, добросовестно и смело приступили в 2008 году к этой затее, и после пятилетних целенаправленных исследований, результатом стал сборник сочинений. Описывая подробности из жизни знаменитых женщин из Баня-Луки, также описан и общественно-исторический контекст в котором они жили и работали. Через их биографии, следим развитие Баня-Луки от поселения вос-

точного типа, до торгового и промышленного центра в период до Второй мировой войны. Выбор достойных женщин в нашем городе, которых представили в сборнике, мог, конечно, быть иной, но мы оставляем это как вызов для будущих исследований.

На основании приведенных фактов, бесспорным является, что на страницах исторического развития Баня-Луки вотканые многие важные женские имена, как Шемса Кадуна, Сафикада, первая учительница-Анка Дракулич, Петра Билбија, Хермина Гантерт, первая домашняя женщина-врач Стака Чубрилович-Боконич, женщина-президент *Благотворительного кооператива Сербка* - Йованка Милошевич, Милка Кочич, директриса школы Елица Белович Бернаджиковска и Ягода Трухелка, Екатерина Рыбкин, Братислава Велевич-Клайнхап, которые в течение многих лет заботились о здоровье населения. Затем, здесь имена актрис театра из Баня-Луки, как и героин национально-освободительной борьбы, и многих других посвященных, добросовестных, бескорыстных и смелых женщин, без которых Баня-Лука не была бы такой же. Мы сделали усилие, чтобы оторвать их забвению, чтобы приблизить их к настоящему моменту, и, чтобы дать другим стимул для дальнейших исследований в этой сфере.

Превод: Милка Лабус

RESÜMEE

Der Sammelband *Banja Luka – bedeutende Frauen in der Stadtgeschichte* ist auf Grund des gleichnamigen Projektes entstanden, das 2008 vom Ministerium für Wissenschaft und Technologie der Republik Srpska genehmigt wurde. Die Bedeutung des Projektes sowie des Sammelbandes beruht auf der Tatsache, dass jemand zum ersten Mal, seit die Stadtgeschichte Banja Lukas existiert, es gewagt hat, über verdienstvolle Frauen aus Banja Luka systematisch zu forschen und wissenschaftlich begründet zu schreiben. Der Gegenstand der Untersuchung, sowohl im Projekt als auch im Sammelband, bezieht sich auf die Forschung über bedeutende Persönlichkeiten, nämlich, über Frauen aus der Geschichte von Banja Luka, die durch ihre Ausbildung, ihre Anstellung oder ihre kreative und ihre politisch aktive Arbeit in diesem Zusammenhang mit Banja Luka verbunden waren. Die Forschung umfasst den Zeitraum von der ersten Erwähnung Banja Lukas (1494) bis Ende des 2. Weltkrieges (1945) mit zwei Forschungsphasen. Der erste Teil des Sammelbandes bezieht sich auf den Zeitraum von der ersten Erwähnung Banja Lukas (1494, in der Urkunde des Königs Vladislav II Jagelović) bis 1918. Der zweite Band umfasst den Zeitraum von 1918. Jahrhunderts bis Ende des 2. Weltkrieges. Lebensläufe bekannter verdienstvoller Frauen im Hinblick auf ihr Wirken in Banja Luka zu rekonstruieren, war keine leichte Aufgabe, da nur unzureichende Angaben über sie aufbewahrt wurden. Das Forschungsteam des Projektes *Banja Luka – bedeutende Frauen in der Stadtgeschichte*, bestehend aus Magistern und Doktoren der humanistischen Wissenschaften, hat sich jedoch 2008 gewissenhaft, geduldig und mutig auf dieses Unternehmen eingelassen, dessen Ergebnis ein nach fünfjähriger, hingebungsvoller Forschung entstandener Sammelband war. Während Einzelheiten aus dem Leben bedeutender Frauen in

Banja Luka beschrieben wurden, wurde gleichzeitig der ganze gesellschaftlich-historische sowie kulturelle Kontext, in dem sie lebten und arbeiteten, beschrieben. Anhand ihrer Lebensläufe wird auch die Entwicklung Banja Lukas von einer Ortschaft orientalen Typus bis hin zum Handwerks- und Industriezentrum kurz vor dem 2. Weltkrieg verfolgt. Die Auswahl verdienstvoller Frauen der Stadt Banja Luka, die im Sammelband dargestellt wurde, könnte vielleicht auch auf eine andere Art und Weise analysiert werden, aber das kann und soll die Herausforderung zukünftiger Forschungen sein.

Auf Grund dargestellter Tatsachen ist es unumstritten, dass in der geschichtlichen Entwicklung von Banja Luka zahlreiche bedeutende Frauen eine wichtige Rolle spielten, wie z. B. Šemsa Kaduna, Safikada, die erste Lehrerin – Anka Drakulić, Wegelagererin Mara, Petra Bilbija, Hermina Gantert, die erste Ärztin – Gisela Januschewski, Präsidentin der wohltätigen Genossenschaft von Serbinnen – Jovanka Milošević, Milka Kočić, Schulleiterinnen – Jelica Belović Bernadžikovski und Jagoda Truhelka, Jekaterina Ribnik, Bratislava Veljović-Kleinhappel und Staka Čubrilović-Bokonjić, die jahrelang für die Gesundheit des Volkes gesorgt hatten. Weiter sind da genannt die Namen von Schauspielerinnen des Volkstheaters Banja Luka, Frauen von Herrschern des Vrbas-Herrschaftsbereiches, sowie Heldinnen des Volksbefreiungskampfes, aber auch von vielen anderen hingebungsvollen, gewissenhaften, opferwilligen und tapferen Frauen, ohne die Banja Luka nicht gleich Banja Luka wäre. Wir gaben uns Mühe, sie vor dem Vergessen zu bewahren, dem gegenwärtigen Zeitverständnis näher zu bringen und anderen Wissenschaftlern und Interessierten für weitere Forschung auf diesem Gebiet Ansporn und Antrieb zu geben.

Превод: Сања Радановић

RÉSUMÉ

Le recueil des publications « Banja Luka – les femmes éminentes dans l’histoire de la ville » a pour son origine un projet de recherche éponyme approuvé par le Ministère de la science et de la technologie de République Serbe en 2008. L’importance de ce projet, et par conséquent du recueil lui-même, repose dans le fait que, depuis que Banja Luka existe, on ait osé pour la première fois de faire des recherches systématiques et scientifiques sur les femmes notables de Banja Luka. Le sujet des recherches effectuées aussi bien que du présent recueil porte sur les personnes les plus importantes – les femmes – dans l’histoire de Banja Luka, rattachées à Banja Luka soit par leur scolarisation, leur service ou leurs engagements actifs ou créatifs. La période ciblée par la recherche s’étale sur un diapason temporel assez large – depuis les premières traces écrites sur la ville (1494) jusqu’à la fin de la deuxième guerre mondiale (1945) – et est partagée en deux parties. La première partie du recueil comprend la période depuis les premiers écrits où on mentionne la ville de Banja Luka (dans la Charte du roi Vladislav II Jalegovic, en 1494) jusqu’au début 1918. Quant à la deuxième partie, elle couvre la période du 1918. jusqu’à la fin de la deuxième guerre mondiale. La tentative de reconstruction des biographies des femmes connues ayant laissé les traces dans l’histoire de la ville s’est avérée être assez ardue en raison d’une carence effective des données d’archives conservées sur ces femmes. Cependant, l’équipe du projet de recherche « Banja Luka – les femmes éminentes dans l’histoire de la ville », constituée de titulaires de master et de docteurs de différentes disciplines des sciences humaines, s’est lancée audacieusement et sérieusement dans cette entreprise, si bien qu’au bout de cinq ans de ce travail acharné, ce recueil a vu le jour. Reconstruire les vies de ces femmes éminentes de Banja Luka signifiait à la fois la reconstruction de

tout un contexte historique et culturel dans lequel ces femmes ont vécu et agi. A travers leurs biographies, nous retraçons également le développement urbain de la ville même, depuis ses débuts où Banja Luka n'était qu'une agglomération de type oriental jusqu'à la deuxième guerre mondiale où elle apparaît déjà comme un centre artisanal et industriel. Certes, le choix des femmes méritantes dans l'histoire de notre ville dont les biographies figurent dans ce recueil aurait été pu différent, mais cet aspect arbitraire de la sélection effectuée pourrait être compris comme un enjeu important pour les recherches futures.

Comme les données d'archives le prouvent, il est évident que les pages de l'histoire de notre ville sont empreintes de maints noms de femmes méritantes, comme le sont par exemple Sema Kaduna, Safikada, Anka Drakulic, la première institutrice de la ville, Mara la brigande, Petra Bilbija, Hermina Gantert, Gizela Janusevski, la première femme médecin, Jovanka Milosevic, présidente de l'Association humanitaire « Srpkinja », Milka Kocic, Jelica Belovic Bernadzikovski et Jagoda Truhelka, les premières directrices des écoles à Banja Luka, Jekaterina Ribkin, Bratislava Veljovic-Klajnhapl et Staka Cubrilovic-Bokonjic qui ont veillé pendant de nombreuses années sur les conditions sanitaires des habitants de Banja Luka. Ensuite, on y trouve les noms de certaines comédiennes du Théâtre de Banja Luka, des femmes proconsuls du District de Banja Luka aussi bien que les noms des héroïnes du mouvement de la Résistance populaire pendant la deuxième guerre mondiale et ceux de nombreuses autres femmes, toutes également consacrées à leurs missions, honnêtes, dévouées et courageuses sans lesquelles la Banja Luka d'aujourd'hui ne serait pas ce qu'elle est. Nous avons fait un effort de conserver la mémoire sur elles, de les rapprocher à notre temps et aussi de motiver d'autres pour les recherches futures sur le même sujet.

Превод: Радана Лукајић

RIASSUNTO

Il volume collettaneo “Banja Luka – le donne celebri nella storia della città” è frutto dell’omonimo progetto, approvato nel 2008 dal Ministero della scienza e della tecnologia. Il significato del progetto e del libro stesso sta nel fatto che per la prima volta dalla fondazione della città di Banja Luka qualcuno ha intrapreso un’indagine sistematica finalizzata alla realizzazione di un lavoro di carattere scientifico sulle donne celebri che sono state legate alla città di Banja Luka per motivi di studio, impegno civile, attivismo politico o lavoro creativo.

Il periodo su cui si focalizza questo progetto va dalle prime testimonianze del nome della città alla fine della seconda guerra mondiale. Questo periodo viene ulteriormente diviso in due fasi: la prima parte del libro comprende dunque l’arco di tempo che va dal 1494, quando il nome di Banja Luka compare nel documento “Povelja kralja Vladislava II Jagelovića” fino all’1918. mentre la seconda copre il periodo che va dall’1918. al 1945. A causa della mancanza di un’adeguata documentazione, ricostruire le biografie di queste eminenti donne non è stato facile. Nonostante ciò il gruppo dei ricercatori del progetto composto da studiosi e docenti universitari di ambito umanistico è riuscito a portare a termine nel 2008 il difficile lavoro, i cui risultati sono contenuti in queste pagine. Attraverso il racconto delle vite di queste donne è descritto anche il contesto storico-sociale e culturale nel quale esse vivevano e lavoravano. Attraverso le loro storie possiamo seguire così lo sviluppo di Banja Luka che si trasforma da una località con una forte impronta orientale a un centro industriale e mercantile alle soglie della seconda guerra. Per molte donne che sono entrate in queste pagine altrettante sono rimaste fuori lasciando così spazio ad auspicabili ulteriori approfondimenti futuri.

Per concludere possiamo citare alcune di queste donne che

hanno contribuito in modo sostanziale allo sviluppo della città di Banja Luka: Šemsa Kaduna, Safikada, Anka Drakulić, la prima maestra elementare della città, la brigantessa (appartenente agli aiducchi) Mara, Petra Bilbija, Hermina Gantert, Gizela Januševski, la prima dottoressa, Jovanka Milošević, la presidentessa della cooperativa delle benefattrici serbe, Milka Kočić, Jelica Belović Bernadžikovski e Jagoda Truhelka, le direttirici scolastiche, e infine Jekaterina Ribkin, Bratislava Veljović Klajnhapl e Staka Čubrilović Bokonjić che si sono occupate per anni della salute pubblica. Inoltre, ci sono i nomi delle attrici del teatro di Banja Luka, ma anche i nomi delle eroine del NOB (movimento di liberazione popolare), come anche di altre coraggiose e devote donne senza le quali la città non sarebbe stata quella che è. Abbiamo cercato di sottrarle dall'oblio nella speranza che questo lavoro possa restituirci una pagina importante della nostra storia.

Превод: Зорана Ковачевић

Извори и литература

Знамените жене у прошлости Бање Луке 1494-1918.

Војиновић, Перко. "Врбаска бановина у систему Краљевине Југославије", Филозофски факултет, Бања Лука 1997.

Lazić, Tanja, Vukašinović, Ljubinka, Žigić, Radmila. *Žene u istoriji Semberije*, Bijeljina, 2012, <http://www.online-lara.com/files/Zene%20u%20istoriji%20Semberije%20II.pdf>

Mašić, Izet. *Korijeni medicine i zdravstva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Avicena, 2004, 107.

Микић, Ђорђе. Бања Лука, Култура грађанског друштва, Институт за историју, 2004.

Први шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901. Бања Лука 2001, стр. 102.

Радовановић, Стеван. О знаменитим Српкињама XIX века, Земун 2012.

Српска породична енциклопедија 3, 2006, 187.

Stojaković, Gordana. *Znamenite žene Novog Sada*, Novi Sad 2001.

Šljivo, Galib. *Prilike u sjevernoj Bosni šezdesetih godina XIX vijeka*, Istorijski zbornik, br. 7, Banjaluka 1986. www.biskupija-banjaluka.org

Шемса-кадуна

Zlatar, Behija, Pelidija, Enes. "Zadužbine Husein paše Boljanića", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 34, Sarajevo 1985, 115.

Imamović, Mustafa. "Historija Bošnjaka", Sarajevo 1997, 158-163. <http://kons.gov.ba>

Filan, Kerima. *Women Founders of Pious Endowments in Ottoman Bosnia* in: Amila Buturović, Irvin, Cemil Schick. *Women in the Ottoman Balkans: gender, culture and history*, Published by I.B.Tauris, 2007, str. 118.

Husedžinović, S. Vakufname–značajni istorijski izvori za upoznavanje urbane topografije Banjaluke XVI–XIX vijeka, Glasnik Arhiva Društva arhivskih radnika BiH, XXX, Sarajevo 1990, 95-115
www.aneks8komisija.com.ba

Легенда о Сафикади

Врбаска бановина, Босна – Југославија. Фото Шварц 1933.

Јеловац, Вид. ”Бања Лука у прошлости”, Бања Лука 1960.

Legenda o Safikadi, DVD-filmski institut Banja Luka (Filmska radionica za srednjoškolce, BLIFF TEEN).

www.glasnaroda.ba/.../3325-legend-a-o-banjalučanki-safikadi

www.glassrpske.com/plus/istorija/Banjalucke-ljubavi-izmedju-legend-e-i-zbilje

<http://www.rastko.rs/knjizevnost/fantastika/tv2/zjungic-safikada.html>

Харамбаша Мара – хајдучица због љубави

Bašagić-Redžepašić, S. Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850), Zagreb 1989.

Врбаска бановина, Босна – Југославија, Фото Шварц 1933, 19-20.

Jovanović, Ana. Hajduci – srpski heroji i junaci, <http://folk.uio.no/palk/Dubrovnik/>

Караџић, Вук Стефановић. Српски рјечник, Београд 2006.

Кос, Ангелика, *Српски дневник* Данила Медаковића као свједок промјена у Босни и Херцеговини, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, <http://www.uarrs-arhivisti.org/Doc.aspx?subcat=27&cat=6&id=15&lang=cir>

Максимовић, Борислав. ”Завичај на длану”, Челинац 2002.

Микић, Ђорђе. Бањалука, на Крајини хвала, Бања Лука 1995, 238-257.

Пандуревић, Јеленка. Докторска дисертација у рукопису, 2009.
Јukić, Ivan Franjo. "Putovanje po Bosni", Kolo: članci za literaturu, umjetnost i život, 1843, 59.
Ђоровић, Владимир. "Босна и Херцеговина", 1925.

Петронија Петра Билбија

Српска породична енциклопедија 3, 2006: 187.
Женски свет, Нови Сад, бр. 4, 1906, стр. 63.

Анка Дракулић – прва учитељица

Босанска вила 1897. бр. 4, стр. 63.

Васић, Драгиша Д. Школство теслићког краја 1918-1941, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, број 1, Бања Лука 2009.

Врбаске новине, 15. децембар 1933, бр. 284.

Вулин, Миодраг М. Прва српско-православна богословија у Босни (1866-1875), *Наша школа*, бр. 5-6, Сарајево 1991.

Кајиш, Недељко. "Српске основне школе у Босни и Херцеговини", *Православље*, бр. 957; <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/957/>

Кулунџија, Радмила. *Године с пјесмом*, Бања Лука 2004, 16.

Микић, Ђорђе. Бања Лука, Култура грађанског друштва, Институт за историју, 2004, 125, 131.

Папић, Митар. "Школство у Босни и Херцеговини до Аустроугарске окупације 1878-1918", Сарајево 1972, 27, 67.

Први шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901. Бања Лука 2001, стр. 102, 288.

<http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-1/lat/7431.html> (приступљено 23. априла 2009).

www.iis.unsa.ba/posebna/gradovi/index.html (приступљено 20. јуна 2010).

http://www.danas.rs/dodaci/branicevo/vremeplov_braniceva.59.html?news_id=200912

Хермина Гантерт – водитељица сестара у Босни

Đurić, Miloš N. *Istorija helenske književnosti*, Beograd 1996, 730.

Kezić, Ines. *Hermina Gantert*, Zagreb 2004.

Šutić, M.F., Kezić, I. *S povjerenjem u krv jaganjčevu, Povijest hrvatske provincije sestara Klanjateljica Krvi Kristove*, 1986.

Školski vjesnik, 1894, 1.

www.biskupija-banjaluka.org.

http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/bih/vcorovic-bih-kultura_1.html

<http://www.sigma.ba/cuvari-blaga/bosanskohercegovacko-skolstvo-od-1878-do-1918-godine/>

Гизела Јанушевски – прва дипломирана докторица

„Ärztinnen im Kaiserreich“, Dokumentation: Institut für Geschichte der Medizin Freie Universität Berlin.

Banja Luka, Banja Luka: Glas, 1979

Bok, Gizela. *Žena u istoriji Evrope*, Beograd: Clio, 2005, str. 200-201

Oroz, Mirjana. *Školovanje učitelja u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1972. godine (diplomski rad)*, Sarajevo: Filozofski fakultet, 2003, str. 17

Kruševac, Todor. *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1978, el. izvor citata digitalna kolekcija Narodne i univerzitetske biblioteke Republike Srpske, <http://www.nubrs.rs.ba/digitalna/>

Nikolajevna, M.K. „Kako valja žena da se uzgaja“, *Školski vjesnik*, god. 6, br. 5-12, str. 842, <http://www.nubrs.rs.ba/digitalna/>

Mašić, Izet. *Korjeni medicine i zdravstva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2004, str. 107-108.

Stojaković, Gordana. Prilozi za istoriju ženskog pokreta u Vojvodini i Srbiji tokom 19. i početkom 20. veka,

http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/gordana_stojakovic/predavanja/doc.

Stojić, Mile. "Dvostruki život Gustava Klimta: Mirisi ocvalog imperija", *Dani*, br. 283, 1.12.2000., <http://www.bhdani.com/arhiva/183/t18308.shtml>

Meyer, Paulette. "From „Uncertifiable” Medical Practice to the Berlin Clinic of Women Doctors: The Medical Career of Franziska Tiburtius (M.D. Zürich, 1876)", u: *Dynamis, Acta Hisp. Med. Sci. Illus*, 1999, str. 292

Vytlačilova, Lenka. „Průkopníci českého feminismu / Czech Feminist Trailblazers – Gisela Kuhn“ (Sunshine for Women), <http://www.pinn.net/~sunshine/czech/medicine.html>

http://www2.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_januszewska.htm

Hasenhündl-Gaiswinkler, Martina. „Die Frau in der Medizin: Eine Erfolgsgeschichte mit Hindernissen”, *Consilium*, 04/2008, str. 32,

http://cms.arztnoe.at/cms/dokumente/1002641_106413/b9e14897/FrauMedizin_Consilium_0408.pdf.

„Januszewska, Gisela (geb. Rosenfeld, verh. Kuhn)1867 – 1943” in “Persönlichkeiten” in: Ariadne Projekt “Frauen in Bewegung” - Diskurse und Dokumente der österreichischen historischen Frauenbewegung 1848 – 1918. http://www2.onb.ac.at/ariadne/vfb/bio_januszewska.htm

Kuhn (*Rosenfeld-Roda, Januszewski), (Nr. 9998), in: Matrikeedition der Univerzitet Zürich, Jahr 1893: Nr. 9859 – 10267, <http://www.matrikel.uzh.ch/pages/387.htm>

“Roda Roda, (Alexander Sándor Rosenfeld)”, in: AEIOU – das Kulturinformationssystem und Österreih – Lexikon, <http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.encyclop.r/r712802.htm>

Aigner, Reinhold. Die Grazer Ärztinnen aus der Zeit der Monarchie. - In: Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, hg. vom Vereinsausschuss, 70 (1979), S. 45-70

Signatur: 438.366-B.Neu-Per

Barmener Zeitung vom 14.7.1898

Deutsche Reichs-Gewerbeordnung 1872, S. 31

Frauenbewegung 5 (1898), S. 56, Frauenbewegung 5 (1898), S. 64

Gemkow, Michael Andreas. Ärztinnen und Studentinnen in der Münchener Medizinischen Wochenschrift (Ärztliches Intelligenzblatt): 1870-1914. Diss. med. Münster 1991 (Mschr.), S. 108-109, 322

Heindl, Waltraud / Tichy, Marina (Hrsg.) "Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück..." Frauen an der Universität Wien (ab 1897). Wien 1990 (=Schriftenreihe des Universitätsarchivs. 5), 216 - 219

Med. Reform 6(1898), S. 209-211, 13(1905), S. 136,

Mettler, M. Pathologie H. Ribbert, S. 75

Münch. med. Wschr. 1902, S. 2186

Ziegeler, Beate. „Zum Heile der Moral und der Gesundheit ihres Geschlechtes...“: argumente für Frauenmedizinstudium und Ärztinnen-Praxis um 1900“, in: Eva Brinkschulte (ed.): *Weibliche Ärzte. Die Durchsetzung des Berufsbildes in Deutschland*, Berlin: Hentrich, 1993, 33 – 43, 78-81

Hackermüller, R. *Einen Handkuß der Gnädigsten! Roda Roda Bildbiographie*, 1986

Obad, V. (Hg.). *Roda Roda*, 1996

Pausch, O. *Rebellakatzenthier und Artilleriehund. Die Affäre A. Sandrocks mit A. Roda Roda* 1900/01, 2001;

Stiaßny-Baumgartner, I.: *Roda Rodas Tätigkeit im Kriegspressequartier*, 1982

Tramer, E.: *Der Dichter mit der roten Weste*, 1985

Über Tracheitis membranacea. Zürich, Diss. med. 1898: „Über Osteomalazie mit Anhang über Tetanie“, *Wiener klinisch-therapeutische Wochenschrift*, Nr. 19 (o. S.)

<http://userpage.fu-berlin.de/~elehmus/HTML/rec00510c1.html>

<http://userpage.fu-berlin.de/~elehmus/HTML/rec00510c2.html>

<http://userpage.fu-berlin.de/~elehmus/HTML/rec00510c3.html>

<http://userpage.fu-berlin.de/~elehmus/HTML/rec00510c4.html>

Књижевно-публицистички и сакупљачки рад

Босанска вила, год. II/1887, бр. 1-15.

Добрашиновић, Голуб. *Вуково интересовање за Босну* (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XXVI/1-2, 1960, 86-89)

Pletikosić, Sofija. Polemika o emancipaciji žene u obranu muslimanskog ženskinja, ujedno: Odgovor dr Hamdiji Karamehmedoviću i drugima, Opatija 1911.

Саџак, Младенко. Портрет Симе Стојановића (Историја храбрости једне породице), Бања Лука – Приједор 2003.

Српкиња, њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас, Сарајево 1913, 52.

Трајковић, Борјанка. *Босанска вила* у служби образовања и просвјетивања, у: Сто двадесет пет година високог образовања у Босни и Херцеговини, Зборник радова са научног скупа, књ. 1, том 2, Филозофски факултет Пале 2008.

Чоловић, Даница Чоловић, Срђан. Племенита Мис Ирби, Книн – Србиње, 2004.

Милена Мразовић-Preindsberger

Žmirić, Amira. Milena Mrazovic-Preindsberger als Autorin der Reiseberichte über Bosnien-Herzegowina, Langarchivierungssystem Phaidra der Universität Wien,

https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:50965, januar 2010.

<http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-5/lat/7535.html>

Okuka, Miloš. Zwischen Orient und Okzdient. Deutsche Reisebeschreibungen über Bosnien- Herzegowina 1530-1990. In: Ulrich Obst/Gerhard Ressel (Hrsg.), Balten-Slaven-Deutsche: Aspekte und Perspektiven kulturellen Kontakte. München, 1993.

Okuka, Milos, Rehder, Petra. "Das zerrissene Herz" Reisen durch Bosnien-Herzegowina 1503-1993, München, 58.

Ravlić, Aleksandar. Banjaluka kakvu smo voljeli. Banjalučki povijesni listići, Rijeka 2003, 94.

Hodžić, Refik. Začeci horskog muziciranja na području Bosanske krajine (1878-1941), Novi zvuk – internacionalni časopis za muziku, Pedagoški fakultet Bihać, 2006, broj 28, str. 60-69.

Јулка Поповић-Срдић

Hawkesworth, Celia. Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia, Budapest: CEU Press. 2000, стр. 249-253.

Окупација 1878, <http://selodabar.com/auokupacija.php>

Помен невиним жртвама добојског логора, www.pouke.org

Српкиња, њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас, Сарајево 1913.

Развитак, 1936, годиште 3, број 11, 335.

Развитак, 1937, годиште 4, број 2, 48-52.

Развитак, 1937, годиште 4, број 5, 166-167.

Развитак, 1939, годиште 6, број 2, 64-65.

Јованка Милошевић – жена испред свог времена

Varađanin, Arkadije. A.V. (Arkadije Varađanin) Ženska udruženja među Srpkinjama u: *Kalendar Ženski svet za 1910*, Zemun, 104.

Милошевић, Јованка. "Ево их иду". Доживљаји босанског народа под Аустријом, Бања Лука 1934.

Рисојевић, Ранко. Владо С. Милошевић – један вијек, Бања Лука, 2001.

Симијановић, Јован. Један осврт на историјски значај оснивања Кола српских сестара, Баштина, св. 29, Приштина - Лепосавић, 2010, 81-91.

Стара Бањалука – породица и школовање Владе С. Милошевића, www.pressrs.ba/.../Školovanje+u+senci++umiruće+carevine.html

Јелица Беловић Бернадиковска

Dojčinović, Biljana. "Živimo li mi samo u sadašnjosti? O pokušaju stvaranja ženske kulturne zajednice u radu Jelice Belović Bernadžikovske",

<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=16> (očitano 15. 12. 2011)

Jelikić, Dušan. Četrdeset godina književnog rada Jelice Belović-Bernadžikovske, Sarajevo, 1925.

Marjanović, Mirko. Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas, Sarajevo 2001.

Stojaković, Gordana. Diskursne osobine privatne prepiske o knjizi „Srpkinja, njen život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas (1909-1924), Novi Sad, 2005.

Razvitak, Banja Luka 1910, godiste 1, br. 3.

Hrvatski biografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1671>
Školski vjesnik, III Sarajevo, 1896.

<http://www.most.ba/084/028.aspx>

Јагода Трухелка

Jakobović Fribec, Slavica. Feministička epistemologija objašnjena djevojčici; Ženski spoznajni subjekt u epistolarnom romanu Jagode Truhelke U carstvu duše. Listovi svojoj učenici (1910), Zagreb 2007.

Prvi godišnji izvještaj Više državne djevojačke škole u Banjaluci, šk.g. 1898/1899. J. I. Wolf, Banjaluka, 1899. 1. 10. 19. *Državna ženska građanska škola u Banjoj Luci* šk.g. 1936/1937. 1-2.

Truhelka, Jagoda. Zlatni danci, Zagreb 1995.

Truhelka, Jagoda. Izabrana djela, priredila Dunja Detoni-Dujmić, Zagreb 1997.

Truhelka, Jagoda. U carstvu duše. Listovi svojoj učenicu, Osijek 1910.
Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u drugoj polovici XIX. i početkom XX. stoljeća, priredio Šimun Musa, Sarajevo 2005.

Truhelka, Jagoda. Vojača, *Nada*, 15. 3. 1899, br. 1899/06, 81.

Šilović-Karić, Danja. Domaće ognjište-prvi ženski list u Hrvatskoj, u: *Žene u Hrvatskoj; Ženska i kulturna povijest*, zbornik radova Institut Vlado Gotovac 2004.

Знамените жене у прошлости Бање Луке 1918-1945.

Bjelajac, Mile S. Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941, Institut za noviju istoriju Srbije, 2004.

Божиновић, Неда. *Неколико основних података о женском покрету у Југославији између два рата*, <http://www.womenngo.org.rs/content/blogcategory/28/61/>.

Војиновић, Перко. "Врбаска бановина у систему Краљевине Југославије", Филозофски факултет, Бања Лука 1997.

Jeraj Mateja, Slovenke v prvi Jugoslaviji (1918-1941), u: *Slovenke na prehodu u socijalizam*, Ljubljana 2005, str. 19.

Микић, Ђорђе. Бања Лука, Култура грађанског друштва, Институт за историју, Бања Лука 2004.

Мишић, Љиљана. Уметничка игра у Новом Саду од 1919. до 1950, I део, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 2009, Сцена, часопис за позоришну уметност, Нови Сад 2010, бр. 3, год. XLVI, стр. 146.

Pismo iz Belgrada, Ilustrirani Slovenec, 17. 6. 1930. www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-7COAAFQL/.../PDF

Hadžibegović, Ilija. Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća, Sarajevo 2004. http://www.iis.unsa.ba/pdf/hadzibegovic_bosanskohercegovački_gradovi.pdf

http://www.zoranmackic.com/wp-content/uploads/08_Mackic_Aero-klub.pdf

http://www.zoranmackic.com/wp-content/uploads/Mackic_Osnivanje_udruzenja.pdf

Животни пут Милке Кочић

Ahmetić, Jasmina. Записи Боривоја Јевтића, www.nb.rs/view_file.php?file_id=474

Vlatković, D. (1997): "Kako je slatko ljubiti i ljubljen biti - o ljubavi Petra Kočića prema Milki Vukmanović i njenom delovanju na njegovo književno stvaranje". Književna Krajina, Banja Luka, n.s., sep-okt., II, br. 9-10, str. 22-23.

Intervju sa Milkom Kočić, <http://www.youtube.com/watch?v=JPDvbsINn8c>

<http://josavka.com/Istorija%20nasih%20krajeva.htm>

Milojević, Milkica. Žene Čelince između emancipacije i patrijarhalnog nasljeđa, <http://www.zenskiforum.com>

<http://www.novosti.rs/vesti/kultura/.71.html>

Хуманост по цијену живота – Ифакета Салихагић

Врбаске новине, 14. јуна 1934. бр. 431.

Врбаске новине, 16. јануар 1938. број 1381.

Kemura, Ibrahim. Značaj *Gajreta* u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941), Sarajevo 1986.

Мујбеговић, Вера. Тузла моје младости, Београд, 2008.

Томљеновић, Борка. Босански контрапункт, Тузла 1999.

<http://www.preporod.com/index.php/zanimljivosti/sarena/3050-hadzijaska-lipa-banje-luke.html>

<http://www.saff.ba/feljton/1553>

Бањолучке професорице

Вујић, Милутин, Зељковић, Никола. *Сто година Бањалучке гимназије*, Глас српски, Бања Лука, 1996.

Пејашиновић, Зоран. Гимназија Бања Лука, на Тргу историје 1895-2010, Бања Лука 2010.

Petrić, Nevenka. I zvijezde smo dosegali, Revolucionarni omladinski pokret Banjaluke 1919-1948, Beograd. <http://nevenkapetric.org/wp-content/uploads/2011/11/prva-knjiga-i-zvezde-smo-dosezali-final.pdf>

Jugoslovenski studenti u Beču 1919-1926. www.znaci.net/00001/248_40.htm

knjiznica.ffzg.unizg.hr/uploads/ll/yA/.../Popis-disertacija-2010-09-28.xls

Учитељска школа у Бањалуци: 1925-1972. Бања Лука, 1991.

Džaja, Mato. Banjalučka realka, Banja Luka 1980. www.zoranmackic.com/.../MATURANTI-BANJALUCKE-GIMNAZIJE

Стака Чубриловић-Боконић

Антонић, Здравко. Чубриловићи 1914. и касније, Београд 1999.

<http://elmundosefarad.wikidot.com/registar-ljekara-u-bih-krajem-austrougarskog-perioda>

<http://gin.ba/poznati-iz-gradiske/vaso-vidovic>

<http://www.kocicevizborovi.com/>

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:464062-Austrija-progonila-porodice-atentatora>

Јекатерина Рибкин

Архив Републике Српске, Збирка докумената о политичким и Друштвеним збивањима у Босанској Крајини (1918 –).

Gavrilović, Vera. Žene lekari u ratovima 1876–1945. na tlu Jugoslavije, Beograd 1976.

Краљевина Југославија, Општа државна статистика, Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921, Сарајево 1932, 2–3.

Zbornik liječnika Hrvatske 1874–1974, Zagreb 1974;

Srpsko kulturno društvo “Prosvjeta”, Zagreb 2006.

Братислава Вељовић-Клајнхап

Врбаске новине, Бањалука, год. VII, 3. април 1935, бр. 671, 3,

Врбаске новине, Бањалука, год. VII, 17. април 1935, бр. 683, 3,

Врбаске новине, Бањалука, год. XIII, 27. март 1941, бр. 1.783, 2.

Политика, Београд, год. XXVIII, 16. март 1931, бр. 8.210, 6,

Medicinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije, Београд 1933, 328.

Службени лист Врбаске бановине, Бањалука, год. III, 2. април 1931, бр. 14, 6.

Јованка Бончић-Катеринич и Анђелија Павловић Марк

Дамјановић, Данка. *Бански двор*, Монографија, Бања Лука 2012, 88–89.

Maneвић, Z., ur. (1999) *Leksikon srpskih arhitekata XIX i XX veka*. Београд: Klub arhitekata, 92, 123, 150.

Maskareli, Draginja, *O delatnosti arhitekta Jovanke Bončić-Katerinić*, Leskovački zbornik, 2003, br. 43, str. 217-222.

Политика, 4. октобар 1929, бр. 7.694 насловна страна.

Цветић, Мариела. Building A Room of One's Own: An Insight into the Origins of Women Architects in Serbia, The 6th Annual IAS-STS Conference on "Critical Issues in Science and Technology Studies", May 2007, Graz, Austria. www.ifz.tugraz.at

Ševo, Ljilja. *Urbanistički razvoj Banja Luke*, Banja Luka 1996.

http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3312

<http://istorijabl.weebly.com/7/post/2013/06/june-04th-2013.html>

Банице Врбаске бановине

Врбаске новине, 4. јануар 1933. бр. 66, 5.

Врбаске новине, 21. јануар 1933. бр. 71, 10.

Врбаске новине, 25. април 1934. бр. 390, 1.

Врбаске новине, 21. децембар 1935. бр. 887, насловна страна.

Врбаске новине, 10. јануар 1935. насловна страна.

Врбаске новине, 10. јануар 1935. године, бр. 602, 2.

Врбаске новине, 28. јануар 1938. бр. 1386, 1.

Врбаске новине, 23. фебруар 1938. бр. 1397, 3.

Дамјановић, Данка. Бански двор, Монографија, Бања Лука 2012, 88–89.

Његован, Драго. ”Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918”, Нови Сад, 1993.

www.arhimed.rs.ba/lica/intervju/lazarevic.htm

<http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-17/lat/7864.html>

Глумице бањолучког позоришта (1930-1945)

Lazarević, Predrag/Lešić, Josip (ur.) *Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980*, (enciklopedijsko izdanje), Banjaluka: Narodno pozorište Bosanske krajine/Glas, 1980.

“Kontrolnik osoblja – Narodno pozorište”, od 1932/33. do 1936/1937, arhivska knjiga 11 i 21, Arhiv Republike Srpske, arhivski fond 4. 2 (313)

Mikić, Đorđe. *Banjaluka (Kultura građanskog društva)*, Banjaluka: Institut za istoriju, 2004.

„Milica-Carka Jovanovic (1896 – 1994)“, *The Internet Movie Database (IMDb)*, <http://www.imdb.com/name/nm0431282/>

„Pozorišni pregled: Sa proslave 25 – godišnjice glumačkog rada gđe Kosare Rajčević“, *Razvitak*, godina III, br. 2, 1936, 57 – 58, Digitalna Narodna i univerzitetska biblioteka Todorović, Stanka. „Pozorišni pregled: Četrdesetogodišnji jubilej gđe Ljubice J. Jovanović Dade“, *Razvitak*, godina VI, br. 5, 1939, 169 – 171, Digitalna Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, <http://www.digitalna.nubrs.rs.ba/greenstone/cgi-bin/library.cgi>

Šubić, Zvonimir. „Skupština banjolučke sekcije udruženja glumaca“, *Razvitak*, godina VI, br. 10, 1939, 311, Digitalna Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, <http://www.digitalna.nubrs.rs.ba/greenstone/cgi-bin/library.cgi>

Хероине НОБ-е

Бакић, Александар. Врањешевих Рада, Српски биографски речник, 2, В-Г, Нови Сад 1996, 318.

Beoković, Mila. ”Žene heroji”, Sarajevo 1987.

Vujović, Milutin. Mećavina brigada, Beograd 1971.

Гаковић, Милан. Савез земљорадника, 1919-1941, Бања Лука 2008.

Gerovac-Blažević, Vera. Ljubica Gerovac, Zagreb 1983, 7-17.

Danon, Jakov, Stošić, Verica M. Memoari na holokaust Jevreja Krajine, <http://www.jobl.org/publikacije/MEMOARI%20NA%20HOLOKAUST%20JEVREJA%20KRAJINE.pdf>

Život i djelo Đure Pucara Starog, Dokumenti i članci (1926-1945), Banja Luka 1988.

Zapisi o Vahidi Maglajlić, Banja Luka 1973.

Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа.

Kovačević, Dušanka. Krajiške žene u: Krajiške brigade, Ljubljana 1954, 119.

Lukač, Dušan. Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941–1945, Banjaluka 1968.

Макић, Стојан. Рада Врањешевих, народни херој у: Жене Босне и Херцеговине у НОБ-и 1941-1945, Сарајево 1977, 720.

Мачкић, Зоран. Загонетне смрти браће Патерностер, Гласник удружења архивских радника Републике Српске, Бања Лука 2010, 330-335.

Народни хероји Југославије, Младост, Београд, 1982.

Heroine Jugoslavije, Zagreb 1980.

Ауторски тим пројекта

Проф. др Биљана Панић Бабић, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; дипломирала у Новом Саду 1995 на Филозофском факултету, магистрала у Београду на Филолошком факултету 2000. године, а докторирала у Бањој Луци на Филозофском факултету 2007. године. Учествовала на више научних скупова и пројеката.

Доц. др Милена Карапетровић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци; дипломирала у Бањој Луци 1998. на Филозофском факултету. На истом факултету је и магистрала 2004. и докторирала 2009. године. Учествовала је на више научних скупова и пројеката.

Др Љиљана Поткоњак Панић, ЈЗУ Дом здравља Бања Лука; дипломирала у Бањој Луци 1999. на Медицинском факултету, специјализирала 2008. породичну медицину, специјалистичке мастер студије завршила у Београду 2010. на Факултету политичких наука. Учествовала на више научних скупова и пројеката.

Др Жељко Савановић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци; дипломирао на Филозофском факултету у Бањој Луци 2004. гдје је магистровао 2011. и докторирао 2014. године.

Мр Сања Љубишић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци; дипломирала на Филозофском факултету у Београду 1997, гдје је и магистрала 2003. године, у току је израда доктората на Филолошком факултету у Бањој Луци.

Драгица Марчета, наставница разредне наставе О.Ш. ”Десанка Максимовић”, Трн.

Носиоци пројекта:

Филозофски факултет Бања Лука и Филолошки факултет Бања Лука

Пројекат суфинансиран од стране Министарства за науку и технологију Републике Српске

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

А

Ајка 28

Б

Бајер, Ана 16,57

Баслаћ, Мићо 141

Бахтијаревић, Фефка 130

Беловић-Бернаџиковски, Јелица 17, 84-93, 158

Билбија, Петронија Петра 16, 17, 32

Билбија, Илија 32

Богословски, Драга 107, 122, 124, 126

Боја 30

Бољанић, Синан-бег 18-20

Бончић-Катеринич, Јованка 106, 151-153

Бончић Михајло 151

Боцарић, Шпиро 21, 31, 155

Бузачић, Криста 110

Букинац, Драга 107, 128

Букинац, Ђорђе 127

Букинац, Олга 122, 127, 128

В

Вармазовић, Мејра 130

Вељовић-Клајнхапл, Братислава 130, 146-148

Вијоровић, Дарослава 107

Врањешевић, Ђорђо 176

Врањешевић, Рада 176, 177

Вукмановић, Милка 108, 109

Вуксан, Симо 30, 31

Вучковић, Јованка 73, 80

Г

Галиота, Мартин 29
Гантерт, Хермина 15, 17, 40-42, 44, 46-51
Геровац, Љубица 180, 181
Georgiceo, Athanasio 19
Гиљфердинг 36
Глушац, Милица 125
Готлиб, Каролина 122,124,126
Граљук, Борис 25
Грбић, Веселка 125
Грбић, Добрила 124,126
Грубач, Јованка 33
Груберовић, Јелка 107

Д

Дебељак, Маргарита 107
Дивјак, Олга 107
Добројевић, Анђелија 125
Дракулић, Анка 15, 17, 33, 35, 36, 37, 39
Дрча, Зорка 105
Душанић, Милева 38, 39
Душанић, Стеван 38
Душановић, Илинка 164

Ђ

Ђурковић, Милева 125
Ђорђевић, Драгослав 106, 156-158
Ђорђевић, Мара Малагурски 106, 156-158
Ђузел 23

Ж

Жабо, Фатима 130

З

Здјеларевић, Стоја 65
Зита, Ксенофон 35

И

Ибрахимбеговић, Бегза 130

Ј

Јагеловић, Владислава II 13

Јанушевски, Гизела 17, 60, 61

Јерше, Григорија 15

Јовановић, Босиљка 125

Јовановић, Љубица Дада 162, 163, 165-168

Јовановић, Милица Царка 162, 163, 165, 169-171

Јукић, Иван Фрањо 28, 29

К

Калаба, Јован 29

Караџић, Вук 17, 27, 28, 63

Кахримановић 24

Кашиковић, Стоја 16, 65, 66

Кек, Бохуслава 16,

Кецмановић, Марија 129

Коваљева, Нина 130

Ковачевић, Вајан 33, 34

Ковачевић, Душанка 177

Ковачевић, Фебија 130

Ковачевић Софија 35, 36, 37, 39

Колашинац, Ибро 29

Комаров Ирина 125

Кочић, Душица 115, 116

Кочић, Милка 64, 105, 108-117

Кочић, Петар 64, 75, 82, 83, 105, 108-117

Крајевска, Теодора 16, 57

Крајић, Катица А. 64, 66

Крнета, Симо 29

Крчединац, Мара 34

Кујунџић, Пепа 106, 159, 160

Кујунџић, Богољуб 154, 159, 160

Кун, Гизела 16, 57, 59
Кунов, Ана 16, 57

Л

Лавић, Фрида 164
Лазаревић, Нада 106, 160, 161
Лазаревић, Стефан 26
Лазаревић, Тодор 106, 154, 160, 161
Латал, Марија 125
Леноре 21
Ливњаковић-Панковић Драгиња 130

М

Маглајлић. Вахида 178, 179
Мајсторовић, Полина 105
Мара, Хајдучица 15, 17, 26, 28-31
Марић, Анђа 113
Матић, Јелка 97, 123
Мачкић, Душан 141
Медведев, Ксенија 153
Механовић, Сејко 21
Микић, Ема 164
Миладиновић, Љубица 105
Милић, Савка 77
Милосављевић, Десанка 106, 154-156
Милосављевић, Светислав 104, 106, 125, 149, 154-156
Милошевић, Јованка 16, 17, 66, 72-81
Милошевић, Саво 73, 34, 77
Милошевић, Владо 37, 73, 127
Мразовић, Милена Preindlsberger 16, 17, 66-71
Мурза, Александар 142
Мурза, Јекатерина 142

О

Облак, Маринка 124
Облак Недељка 125

Оглић Даница 125
Омер, војник 21, 22

П

Павичић, Љерка 124
Павичић, Смиљка 124
Павловић, Анђелија Марк 106, 150, 152, 153
Панцер, Елза 124
Пасколо, Марија 107
Пејновић, Јулија 107, 127, 175
Перовић, Даница 182
Петровић, Катарина 151
Пеција, Петар Поповић 29
Пиштељић, Јово 36, 37
Плетикосић, Софија 64, 66
Плецити, Тереза Теа Фогл 163, 164
Пољокан Тилда 125
Пољокан, Рашела 107
Поповић, Марина 105, 141
Поповић-Срдић, Јулка 16, 17, 64, 81-84
Пувачић, Златко 36
Пухало, Милан 141
Пфанер, Франц 15, 40, 44-46, 50

Р

Рабиа 28
Радуловић, Томо 15, 40
Рајевић, Душка 106
Рајчевић, Косара 162, 163, 165, 172-147
Рајхман, Софија 124
Ранкић, Вукосава 106
Ранковић, Јован 150, 152
Рибкин, Јекатерина 130, 142-144, 146
Рибкин, Татјана 144-146
Розенхек, Сабина 125
Розенфелд, Гизела 58

С

Салихагић, Ифакета 105, 118-121
Самарџија, Саво 141
Самоуковић, Симо 34
Сафикада (Сафикадуна) 15, 17, 21-26
Симић, Савка 72
Сирекова, Соња 164
Смиљанић, Наталија 124
Соколовић, Мехмед-паша 14, 18
Соколовић, Ферхат-паша 20, 21, 24
Стојановић, Георгина 64, 66
Стратимировић, Јулка Јовица 65
Стричевић, Вукосава 106
Shahdidar 18
Султановић, Заим-бег 29

Т

Тимчишин, Марија 124
Тодоровић, Станка 83, 165, 168, 172
Тошић, Славка Кесић 164
Трухелка, Јагода 17, 94-99
Тузлић, Ифкета 118, 119

Ф

Фишер, Елза 128

Х

Хазрети Емина 25
Херцл, Маргита 179
Хорозовић, Ирфан 21

Ц

Цвијић Кристина 37

Ч

Човић, Даринка 130

Чокановић, Злата 164

Чубриловић-Бокоњић, Стака 130-138

Ц

Цемалудин, Синан-бег 18

Ш

Шећерназа 25

Шемса-кадуна 14, 17-20

Шишлов-Меркулов, Јекатерина 130

Шрепел, Магдалена 95

Штерн, Гертруда 179

Фотографије

1. Дрвени мост преко ријеке Врбас у 16. вијеку
<http://www.jobl.org/index.php/istorijat/zivot-jevreja-pod-turskom-vlascu/>
2. Сафикадин гроб
http://www.safikada.ba/safikada_danas.html
3. Хајдучица Мара
Врбаска бановина, Босна – Југославија. Фото Шварц 1933.
4. Српска основна школа, 1906.
<http://www.glassrpske.com/drustvo/feljton/O-kulturnom-i-drustvenom-zivotu-stare-Banje-Luke-4/lat/7511.html>
5. Милева и Стеван Душанић
Драгиша Д. Васић ”Теслић и околина у вријеме трансформације феудализма у капитализам”, Бањалука 2014, стр. 203.
6. Хермина Гантерт
<http://www.klanjateljice.hr/hermina.htm>
7. Гизела Јанушевски
http://www.onb.ac.at&ariadne&vfb&bio_januszewska.htm
8. Стоја Кашиковић
Б. Трајковић ”Никола Т. Кашиковић”, Народна библиотека Србије, Београд 2006.
9. Милена Мразовић
<http://www.cro-eu.com>
10. Јованка и Саво Милошевић, Јованка Милошевић
Јованка Милошевић, ”Ево их иду”. Доживљаји босанског народа под Аустријом, Бања Лука 1934.
11. Јулка Поповић-Срдић
Celia Hawkesworth Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia, Budapest: CEU Press. Godina 2000, o Julki na str. 249-253.
12. Јелица Беловић Бернациковска
Школски лист, Карловац, 1898. године.
13. Јагода Трухелка
<http://www.geocities.ws/gimn1gradacac/bhknjz19st/bh19st2.htm>

14. Милка Кочић
Milkica Milojević: *Žene Čelinca između emancipacije i patrijarhalnog nasljeđa*, <http://www.zenskiforum.com>
15. Писмо Милке Кочић
http://www.rastko.rs/rastko-bl/kocic/pkocic-prepiska_1.html
16. Ифакета Салихагић
Музеј Републике Српске, Бања Лука
17. Професори и матуранти Гимназије 1921. године
Зоран Пејашиновић, Гимназија Бања Лука, на Тргу историје 1895-2010, Бања Лука 2010, 29.
18. Марија Кеџмановић
Архив Републике Српске, Бања Лука
19. Стака Чубриловић Бокоњић
www.kocicevizborovi.com/tag/др-стака-чубриловић-бокоњић/
20. Јекатерина Рибкин, 22. Братислава Вељовић-Клајнхапл
Бојан Стојнић, Верица Стошић, Лјекарска комора Врбаске бановине 1929-1941, Бањалука 2012, 120 и 77.
21. Бански двор, 1933. година
<http://ekulturars.com/banja-luka-centar-grad,63.html?sLang=la>
22. Јованка Бончић-Катеринич
<http://www.juznevesti.com/Drushtvo/Nislijka-bila-prva-inzenjerka-u-Nemackoj.sr.html>
23. Десанка Милосављевић
Спиридон Шпира Боџарић, Портрет банице Десанке Милосављевић, у: Данка Дамјановић, Бански двор, Бања Лука 2012, 41.
24. Мара Малагурски Ђорђевић
<http://www.gradsubotica.co.rs/suboticanke-na-velikoj-narodnoj-skupstini/>
25. Љубица Дада Јовановић, 28. Милица Царка Јовановић
Predrag Lazarević / Josip Lešić (ur.): *Narodno pozorište Bosanske krajine 1930 – 1980*, (enciklopedijsko izdanje), Banjaluka: Narodno pozorište Bosanske krajine/Glas, 1980.
26. Јулија Пејновић
Радмила Кулунџија, Године с пјесмом, Бања Лука 2004, 71.

27. Маргита Херцл
http://www.jevrejskaopstinabluka.org&jobl&slike-&jevreji%20ars-bl&04-01%20portreti&06_Hercl%20Margita.pdf
28. Вахида Маглајлић
Народни хероји Југославије, Младост, Београд, 1975.
29. Рада Врањешевић
Архив Републике Српске, Бања Лука
30. Љубица Геровац
Народни хероји Југославије, Младост, Београд, 1975.
31. Даница Перовић
Бојан Стојнић, Верица Стошић, Лекарска комора Врбаске бановине 1929-1941, Бања Лука, 2012, 111.

Извод из рецензија

БАЊА ЛУКА – ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ У ИСТОРИЈИ ГРАДА

Тема рукописа је добро изабрана, јер жене нису ни близу присутне у историографским радовима сразмјерно својој бројности и улози у историјским процесима. Посљедица је то неравноправности полова, која је присутна безмало кроз цијелу историју, али и чињенице да се историографија много више бавила и бави политиком, дипломатијом, војском у односу на теме из других сфера друштвеног живота. Модерни правци у развијенијим историографијама у Европи и свијету окренути су увелико разноврсним темама како би реконструисали прошлост људског друштва у свој његовој пуноћи и шароликости. У такав, тоталан приступ историји уклапа се и женска историја. Дјело *Бања Лука – знамените жене у историји града* је оригинално, јер се нико до сада није бавио родном/женском историјом Бање Луке. Дobar избор у овом пројекту је био биографски приступ обради теме, јер су знамените Бањолучанке видљиве у изворима и литератури, а неке и присутне у историјској свијести Бањолучана. Тиме је обрада теме ауторима олакшана, а њихов резултат је приступачан широј публици.

Важно је истаћи да се овим радом ствара полазиште са којега се у будућим истраживањима може поћи ка обради комплекснијих тема: односа међу половима, историји свакодневног живота, историји породичног живота. Заправо, посебна вриједност овог пројекта је у том обједињавању знања и стваралачких напора више људи, па је он један од малобројних колективних подухвата у нашој историографији. Рукопис *Бања Лука – знамените жене у историји града* адекватном обрадом друштвено важне и актуелне теме представља значајан искорак у проучавању историје главног града Републике Српске а и шире.

Бања Лука, 4. април 2014.

Доц. др Драгиша Д. Васић

БАЊА ЛУКА – ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ У ИСТОРИЈИ ГРАДА

Први пут, релевантно, у овој монографији се скида вео са прошлости наших познатих суграђанки. Прича о Бањој Луци не може бити у цјелини испричана без освјетљавања њихове улоге и значаја. Оскудни подаци никада нису били препрека озбиљним истраживачима већ изазов да се ухвате у коштац са расијаном грађом. Резултати добијени на тај начин самим тиме су драгоценији. Из различитог времена различите националности, везане за Бању Луку рођењем, професијом или ангажманом оне су уткале нити у нашу прошлост. Овај зборник представља одавање почести и знак захвалности онима које су нам показале како се може, уз лични напор и самоодрицање бити и посвећен породици и друштвено ангажован, мајка, жена и активисткиња истовремено. Прича о Бањалучанкама није само прича о њима већ о времену у којем су живјеле. Њихове судбине су дио шире историјске слике и зато је овај зборник вриједно свједочанство наше културне историје.

Прича није испричана, направљена је мала драмска пауза, надајмо се да ће наставак ускоро услиједити.

Бања Лука, 4. април 2014.

Проф. др Славица Васиљевић Илић

Бања Лука
ЗНАМЕНИТЕ ЖЕНЕ У ИСТОРИЈИ ГРАДА

Биљана Панић Бабић, Милена Карапетровић, Сања Љубишић,
Љиљана Поткоњак-Панић, Жељко Савановић

Издавач

ЈУ Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске

За издавача

Љиља Петровић Зечих

Лектура

Ђурђица Вучковић

Графичко обликовање

Дарко Домазет

Штампа

Арт принт

Тираж

150

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

929-055.2(497.6 Бања Лука)”1494/1945”

БАЊА Лука : знамените жене у историји града / [ауторски тим Биљана Панић Бабић ... [и др.]]. - Бања Лука : Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2014 (Бања Лука : Арт принт). - 222 стр. : фотогр. ; 21 см. - (Библиотека Монографије)

Тираж 150. - Ауторски тим пројекта: стр. 210. - Библиографија: стр. 195-209. - Резимеи на више језика. - Регистар.

ISBN 978-99938-30-75-7

1. Панић Бабић, Биљана [аутор] 2. Карапетровић, Милена [аутор] 3. Љубишић, Сања [аутор] 4. Поткоњак-Панић, Љиљана [аутор] 5. Савановић, Жељко [аутор]

COBISS.RS-ID 4529688